

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

AGNĖ EIDIMTAITĖ

II kurso studentė

**BALTARUSIJOS IR UKRAINOS ISTORINIAI NARATYVAI IR JŲ
ATSPINDŽIAI PROTESTUOSE**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: Dr. Nerija Putinaitė

Vilnius, 2023 m. gegužės 15 d.

Eidimaitė A., Baltarusijos ir Ukrainos istoriniai naratyvai ir jų atspindžiai protestuose: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės programa, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė Nerija Putinaitė – V., 2023. – 55 p.

Reikšminiai žodžiai: Ukraina, Baltarusija, protestas, kolektyvinis identitetas, kolektyvinė atmintis, kritinė diskurso analizė.

2013 m. Euromaidano revoliucijos ir 2020 m. Baltarusijoje vykusių protestų metu buvo naudojami įvairūs istoriniai simboliai atspindėję kolektyvinį identitetą, kuris priešinosi tuometinių režimų propaguojamiems istoriniams naratyvams ar siekė įtraukti valdžios ignoruojamus istorinės atminties aspektus. Atliekant kritinę diskurso analizę darbe siekiama išnagrinėti dominuojančių, valstybės palaikomų diskursų ir protestuose atsispindėjusių diskursų sutapimą ar priešpriešą mokykliniuose istorijos vadovėliuose ir žiniasklaidoje bei kaip šių diskursų įtakos atsispindėjo protestuose. Analizės metu atskleista, kad Ukrainos vadovėliuose pateikiami diskursai atsispindėjo protestuose, tačiau Euromaidano dalyviai priešinosi populiarių žiniasklaidos priemonių skleidžiamiems istorijos naratyvams. 2020 m. Baltarusijos protestuose atsispindėjo režimo propaguojami diskursai, pastebėti mokykliniuose vadovėliuose ir valstybinėje žiniasklaidoje, tačiau nepriklausomos žiniasklaidos skleidžiami istoriniai naratyvai protestų metu buvo įterpti į kolektyvinį identitetą.

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

Turinys

Įvadas.....	5
1. Literatūros apžvalga	8
2. Teorinis pagrindas	13
2.1. Pilietinių protestų mobilizacijos ir sėkmės faktoriai.....	13
2.2. Kolektyvinis identitetas ir jo reikšmė protestuose	14
2.3. Kolektyvinis identitetas ir kolektyvinė atmintis	16
3. Metodologinė prieiga	17
4. Kolektyvinės atminties atspindžiai protestuose	21
4.1. Istoriniai diskursai Euromaidano revoliucijoje.....	21
4.2. Istoriniai diskursai 2020 m. Baltarusijos protestuose	24
5. Mokykliniai vadovėliai kaip kolektyvinio identiteto formavimo įrankis.....	27
5.1. Istorijos mokymas Baltarusijoje: politinio režimo įtaką istorijos rašymui	27
5.1.1. Baltarusijos istorijos naratyvai mokykliniuose vadovėliuose	29
5.2. Istorijos vadovėlių politika Ukrainoje po nepriklausomybės atgavimo	34
5.2.1. Ukrainos tautinio identiteto formavimas mokykliniuose vadovėliuose	35
6. Žiniasklaidos įtaką kolektyvinės atminties formavimui.....	40
6.1. Ukrainos žiniasklaidos situacija 2012-2013 metais	41
6.1.1. Istorijos naratyvai Ukrainos žiniasklaidoje	43
6.2. Baltarusijos žiniasklaidos padėtis 2019-2020 metais	48
6.2.1. Nepriklausomos ir valstybinės žiniasklaidos požiūris į istorinius įvykius.....	50
Išvados.....	54
Summary of the master thesis.....	57
Literatūros sąrašas	59

Įvadas

Ukrainos ir Baltarusijos valstybių istorija dalijasi dauguma bendrų taškų įvairiuose laikotarpiuose, kurie pasižymi savais išskirtinumais. Istoriografijoje tiek ukrainiečiai, tiek baltarusiai tautas kildina iš Kijevo Rusios. Nuo vėlyvųjų viduramžių dabartinių valstybių teritorijos priklausė Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei, kurios gyvavimo metu rytų slavų kultūra iš Kyjivo plito per visą valstybės teritoriją – rusėnų kalba vartota kaip kanceliarinė kalba, laisvai veikė stačiatikių bažnyčia. Nuo XVI a., sukurus Abiejų Tautų Respubliką šiose teritorijose vis labiau pradėjo plisti lenkų įtaka. Po galutinio Abiejų Tautų Respublikos padalijimo didžioji dalis buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos, o tai reiškia ir beveik visa dabartinės Baltarusijos ir Ukrainos (išskyrus Galiciją, kuri tapo reikšminga ukrainiečių tautinio politinio judėjimo vieta, po padalijimų atitekusi Austrijos imperijai) teritorija tapo Rusijos imperijos dalimi.

Abiejų tautų modernios nacionalinės valstybės siekis trumpai įgyvendintas 1918 m., buvo gana greitai užgožtas ir nugalėtas aplinkinių valstybių (pagrindė Sovietų Rusijos ir Lenkijos), kurios Baltarusijos ir Ukrainos teritorijas laikė joms istoriškai priklausančiomis. Šios teritorijos buvo veikiamos įvairių kultūrinių ir politinių įtakų, o XX a. atsidūrė kruvinausių įvykių epicentre. Po 1991 m. Sovietų Sąjungos žlugimo susikūrusios nepriklausomos valstybės neabejotinai jautė šių ilgalaikių įtakų ir ideologijų poveikį, tačiau turėjo galimybę kurti savo tautinę istoriją ir permąstyti savo identitetą.

Baltarusija ir Ukraina po Sovietų Sąjungos griuvimo labai netvirtai žengė valstybės demokratizacijos keliu. Nuo 1996 m. Aliksandras Lukašenka, nuosekliai įtvirtindamas vis daugiau galių prezidento institucijai, nuvedė Baltarusiją į autoritarinį režimą, kuriame rinkimų legitimumas ir sąžiningumas tarptautinių stebėtojų nepripažįstamas jau antrą dešimtį, žiniasklaidos ir saviraiškos laisvė užspausta, o politiniai opozicionieriai patiria politinį persekiojimą.¹ Tuo tarpu dvi kadencijas prezidento poziciją laikiusio Leonido Kučmos (1994 - 2005 m.) valdoma Ukraina pasižymėjo konkurencinio autoritarizmo bruožais. L. Kučmai nepavyko, kaip A. Lukašenkai, sutvirtinti prezidento institucijos, o parlamentas išliko kaip atsveriamoji jėga, opozicija nebuvo kalinama, tačiau jos galimybės sąžiningai konkuruoti rinkimuose buvo stipriai apribotos, ypatingai per L. Kučmos pastangas užsitikrinti žiniasklaidos kontrolę.²

Pilietinės visuomenės reakcija į valstybių vystymąsi atspindėjo protestų metu išreikštas nepasitenkinimas. Didesnio ar mažesnio masto protestai lydė Baltarusijos parlamento ir prezidento

---

¹ Silitski, V., "Explaining post-communist authoritarianism in Belarus" in "Contemporary Belarus Between Democracy and Dictatorship", ed., Korosteleva, E., Lawson, C., Marsh, R., (New York, Routledge Curzon, 2003), 45

² Way, L. A. "Kuchma's Failed Authoritarianism". *Journal of Democracy*, 2005, 16(2), 131–145
<https://doi.org/10.1353/jod.2005.0037>, 132

rinkimus nuo pat 2001 m., parodydami visuomenės nepasitenkinimą valdžios pozicija ir rinkimų nesąžiningumu. Ukrainoje protestai taip pat vyko nuo 2000 metų, buvo nukreipti prieš L. Kučmos valdymą ir galiausiai išsivystė į 2004 m. Oranžinę revoliuciją, kurios pagrindiniai lūkesčiai atsispindėjo visuomenės sieki demokratizuotis ir eiti euroatlantinės integracijos keliu.

Šis tyrimas koncentruojasi į du pilietinius protestus:

- 2014 m. Ukrainos Euromaidano revoliuciją (Ukrainoje dažniau įvardijama kaip Orumo revoliuciją - ukr: Революція гідності), kilusią po to, kai tuometinis prezidentas Viktoras Janukovičius nepasirašė asociacijos sutarties su Europos Sąjunga;

- 2020 m. protestus Baltarusijoje, kilusius po suklastotų prezidento rinkimų, nukreiptus prieš A. Lukašenkos valdymą bei reikalaujančius šalies demokratizacijos.

Socialiniuose judėjimuose, tame tarpe ir pilietiniuose protestuose, vienas iš svarbiausių mobilizuojančių ir netgi galimu sėkmės faktoriumi laikomas stiprus kolektyvinis, politizuotas identitetas, kuris sukuria bendrumo jausmą tarp atskirų individų.³ Kolektyvinis identitetas yra socialiai konstruojamas, ir nors nėra lengvai kintantis, gali būti formuojamas suteikiant naujas prasmes per įvairias patirtis su kitomis socialinėmis grupėmis. Identitetas nurodo ir visuomenės grupės interesų pagrindą,⁴ taigi tautinis identitetas gali nurodyti nacionalinės valstybės vidaus ir užsienio politikos pasirinkimus. Autoritariniai režimai per tapatybių konstravimą visuomenėje siekia įtvirtinti savo legitimumą. Viena iš kolektyvinių tapatybių sudedamųjų dalių yra kolektyvinė atmintis. Pastaroji, taip pat kaip identitetai, yra socialiai konstruojama pasitelkiant atrinktus istorijos įvykius ar etapus ir susiejant juos su dabartimi ar ateities vizijomis. Autoritariniai režimai savo rankose turi galią konstruoti tiek tapatybes, tiek atmintis, nes valdžios kontrolėje yra institucijos, kurios yra kolektyvinių identitetų formavimo instrumentai: švietimo ir kultūros įstaigos, žiniasklaidos priemonės. Socialiniai judėjimai gali išnaudoti kolektyvinį, pavyzdžiui tautinį, identitetą savo naudai ir mobilizuoti visuomenę.⁵ **Darbo problema** kyla iš Ukrainos ir Baltarusijos protestuose matomų simbolių, atskleidžiančių istorinius naratyvus, kurie neatspindi ar prieštarauja režimų formuojamai kolektyvinei atminčiai ir identitetui. Taigi, kas ir kaip propaguoja istorinius naratyvus, kurie atspindi pilietiniuose protestuose, tačiau neatitinka oficialaus valstybės propaguojamo diskurso?

---

³ Van Stekelenburg, J., & Klandermans, P., "The social psychology of protest" *Current Sociology*, 61(5-6), 2013, 886–905. <https://doi.org/10.1177/0011392113479314> , 890

⁴ Wendt, A. „Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics.“ *International Organization*, 1992, 46(2), 391–425. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764> , 397

⁵ Lane, D. "Identity Formation and Political Elites in the Post-Socialist States". *Europe-Asia Studies*, 63(6), 2011, 925–934. <http://www.jstor.org/stable/27975603> , 926

Magistrinio **darbo tikslas** – išnagrinėti dominuojančių, valstybės palaikomų diskursų ir protestuose atsispindėjusių diskursų sutapimą ar priešpriešą, kuri pastebima mokykliniuose istorijos vadovėliuose ir žiniasklaidoje bei išsiaiškinti kaip šių diskursų įtakos atsispindėjo protestuose.

Siekiant įgyvendinti darbo tikslą iškelti šie **uždaviniai**: 1) išsiaiškinti kokie istoriniai simboliai atsispindėjo 2014 m. Ukrainoje ir 2020 m. Baltarusijoje vykusių protestuose; 2) išskirti naratyvus ir diskursus vyresniųjų mokyklinių klasių Baltarusijos ir Ukrainos istoriniuose vadovėliuose; 3) atskleisti ryškiausius naratyvus ir diskursus populiariuose Baltarusijos ir Ukrainos žiniasklaidos šaltiniuose; 4) išsiaiškinti, ar tirtuose šaltiniuose pastebimi, jeigu taip - koku mastu, protestuose skleidžiami istoriniai naratyvai bei koks jų santykis su valstybės propaguojamu diskursu.

1. Literatūros apžvalga

Euromaidano įvykiai, po jų sekę politiniai pokyčiai bei Rusijos agresija prieš Ukrainą susilaukė didelio įvairių akademinių sričių tyrėjų dėmesio. Didelį indelį Euromaidano (taip pat bendrai Ukrainos politinės ir socialinės erdvės) tyrimams padarė politinių mokslų daktaras Taras Kuzio. Autorius sulygindamas Oranžinę ir Euromaidano revoliucijas išskiria Ukrainos specialiųjų pajėgų dalyvavimo faktorių kaip lemiantį tai, jog pirmojoje nebuvo matyti smurtinio aspekto, o antrojoje jis buvo labai aiškus.⁶ T. Kuzio taip pat didelį dėmesį skiria protestų įtakai pokyčiams Ukrainos visuomenėje, tiesa, kaip ir daugelis autorių Euromaidano protestus ir po jų prasidėjusią Rusijos agresiją tyrimuose įtraukia kaip tęstinę įvairių pokyčių valstybėje priežastį grandinę.⁷

Galima išskirti David Marples ir Frederick Mills sudarytą monografiją „Euromaidan Revolutions: Theoretical and Comparative Perspectives“⁸, kurioje pateikiamos įvairių pjūvių analizės, siekiama atskleisti socialinių grupių pasiskirstymą tarp protesto dalyvių (pvz.: Olesya Khromeychuk pažymi maskulinistinę protestų kultūrą bei „Euromaidaną“ kaip paskatą kovai už moters lygiateisiškumą visuomenėje⁹), užsienio valstybių reakciją ir įtakas, viešųjų erdvių pasiskirstymą tarp protesto dalyvių ir šių erdvių įprasminimą.

Marta Dyczok minėtoje monografijoje tiria žiniasklaidos kuriamą įvaizdį apie protestus. Pastebima, jog 2013 – 2014 metais didžiausios žiniasklaidos priemonių grupės priklausė Ukrainos verslininkams, artimiems arba palaikantiems valdančiąją daugumą, kurie naudojami žiniasklaida kaip politiniu įrankiu siekiant savo verslo interesų išsaugojimo ir valdžios palankumo. Autorė teigia, jog protestams įgaunant vis didesnę mąstą, pagrindinių žiniasklaidos priemonių programose buvo skiriamas menkas dėmesys arba juos siekiama sumenkinti pristatant protestuotojus „kaip nedidelę radikalų ir bedarbių provokatorių grupę, kuri neturi nieko geriau ką veikti tik pridaryti bėdų.“¹⁰ Be to, išryškėja protesto dalyvių charakterizavimas kaip „fašistų-nacionalistų-Banderiečių“¹¹. Čia implikuojama į nuo Ukrainos nacionalistų organizacijos (UNO) atskilusios ukrainiečių partizanų armijos (UPA), kovojusios už nepriklausomą Ukrainos valstybę ir veikusią Antrojo pasaulinio karo metu bei po jo, lyderį Stepaną Bandarą, kurio vadovavimo metu organizacija rengė lenkų tautybės

---

⁶ Kuzio, T., *The Orange and Euromaidan Revolutions: Theoretical and Comparative Perspectives*; (National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv 2016)

⁷ Kuzio, T., *Competing Nationalisms, Euromaidan, and the Russian-Ukrainian Conflict* (Studies in Ethnicity and Nationalism, vol. 15, no. 1, 2015, pp. 157–169)

⁸ Marples, D., Mills, F., „Ukraine’s Euromaidan. Theoretical and Comparative Perspectives“ *Ibidem Press*, Vol. 138, 2015

⁹ Khromeychuk, O., *Gender and Nationalism on the Maidan*, in Marples, D., Mills, F., *Ukraine’s Euromaidan: Analyses of a Civil Revolution* Ibidem Press, Vol. 138, 2015

¹⁰ Dyczok, M., *Mass Media Framing, Representations, and Impact on Public Opinion* in Marples, D., Mills, F., *Ukraine’s Euromaidan: Analyses of a Civil Revolution*. Vol. 138, Ibidem Press, 2015, 81

¹¹ Dyczok, M., *Mass Media Framing, Representations*, 81

piliečių žudynes Vakarinėje Ukrainos dalyje. Protestuotojų sugretinimas su šiuo apibūdinimu aktyviai rezonavo su tam tikromis visuomenės dalimis, kuriose neigiamas diskursas UNO ir UPA atžvilgių buvo suformuotas dar Sovietų Sąjungoje.¹²

„Euromaidano“ įvykiai sutraukė ir daugiau medijų tyrinėtojų dėmesio. Joanna Szostek straipsnyje „The Media Battles of Ukraine's EuroMaidan“ tik iš dalies pritaria M. Dyczok teiginiui apie didžiųjų medijos kanalų reakciją į protestus. Jos teigimu, pirmaisiais protestų mėnesiais (2013 m. lapkritį ir gruodį) dauguma didžiųjų žiniasklaidos priemonių skyrė panašų dėmesį protestams ir netgi atspindėjo juos „netipiškai“ objektyviai bei nerodė atviro palaikymo valdžiai,¹³ tačiau 2014 m. atsinaujinus protestų judėjimams atsirado atskirtis tarp kai kurių žiniasklaidos priemonių pvz.: medijų grupės „ICTV“ ir „1+1“ (nuo 2014 m. pasižymėjo palaikymu protestų dalyvių atžvilgiu) reportažams apie protestus skyrė didžiausią eterio dalį, tuo tarpu „Inter“ kanalas (išlaikęs palankumą valdžiai) pasižymėjo tik trumpu šių įvykių paminėjimu.¹⁴

Ukrainos auditoriją aptariamuoju laikotarpiu pasiekdavo ir Rusijos žiniasklaidos (pagrindė televizijos) priemonės, o po protestų sekusi Rusijos agresija išryškino susidomėjimą Rusijos minkštosios galios priemonėmis Ukrainos visuomenei perteikiamais naratyvais ir identitetais. Valentina Feklyunina straipsnyje „Soft power and identity: Russia, Ukraine and the ‘Russian world(s)’“¹⁵ pateikia keleto naratyvų susipriešinimą Ukrainos visuomenėje, tačiau taip pat atkreipia dėmesį į tai, jog naratyvų formavimas vyksta ne tik valstybės viduje, bet gali būti veikiamas ir išorės veikėjų. V. Feklyunina savo darbe tiria Rusijos kuriamus ar propaguojamus diskursus, skirtus Ukrainos visuomenei ir kaip jais buvo siekiama sudaryti teigiamą požiūrį į Rusiją. Autorė aprašo Kremliaus žiniasklaidos pagalba ir kitomis priemonėmis propaguojamą rusiškojo pasaulio (rus. *Русский мир*) naratyvą labiausiai nukreiptą į rusų mažumas ir rusakalbius asmenis kitose šalyse. Juo bandoma sukurti vaizdinį apie bendrą civilizacinę pagrindą turinčią plačios rusų tautos vienybę ir brolybę, kurią sieja bendra kalba, kultūra, Kijevo Rusijos istorija ir Ortodoksų bažnyčia. Valentina Feklyunina teigia, jog Kremliaus formuojamas rusiškojo pasaulio naratyvas buvo netinkamas ir negalėjo daryti didesnės įtakos per minkštosios galios įrankius siekiant palenkti Ukrainos visuomenę Euromaidano protestų metu atsisakyti eurointegracinio kelio. Rusiškojo pasaulio naratyvas visiškai prieštarauja Ukrainos kaip Europos naratyvui.¹⁶

---

¹² Ibid., 81

¹³ Szostek, J., „The Media Battles of Ukraine's EuroMaidan“. *Digital Icons*, 11. (2014) <http://www.digitalicons.org/issue11/joanna-szostek>, 11

¹⁴ Ibid., 11

¹⁵ Feklyunina, V. „Soft Power and Identity: Russia, Ukraine and the ‘Russian World(s)’“. *European Journal of International Relations*, vol. 22, no. 4, (2016), pp. 773–796.

¹⁶ Ibid., 791

Tyrimui svarbi ir bendra Ukrainos istorinių naratyvų analizė. Alina Penkala, Ilse Derluyn ir Ine Lietaert straipsnyje „The Ukrainian divide. The power of historical narratives, imagined communities, and collective memories“¹⁷ teigia, jog Ukrainos visuomenės skirstymas į Rytų ir Vakarų yra nepakankamas ir neatspindi visuomenės kompleksiskumo. Autorės iškelia keletą identitetui svarbių naratyvų: Ukrainos suvokimas kaip nuolatinės ribinės erdvės tarp Rytų ir Vakarų pasaulio, Ukrainos kaip istoriškai Rusijos dalies, dažnai atsispindinčios rusiškoje historiografijoje ir jam priešingo, Ukrainos istorikų propaguojamo Ukrainos kaip atskirą valstybingumą turinčios tautos dar nuo Kijevo Rusios laikų. Taip pat svarbiu visuomenės fragmentacijos faktoriumi yra tam tikri istorinės atminties naratyvai: sovietų įtvirtintas herojiškas Didžiojo Tėvynės karo vertinimas, kuriam dažnai priešprieša statoma atmintis apie UNO ir UPA kovas už Ukrainos nepriklausomybę. Straipsnyje pažymima, jog Ukrainos nacionalizmo kritikai dažnai nutyli Sovietų Sąjungos nusikaltimus, tuo tarpu sovietų laikotarpio istorinės atminties oponentai neatspindi tamsaus nacionalistų judėjimo palikimo.¹⁸

Baltarusijoje kilę protestai po suklastotų 2020 m. prezidento rinkimų taip pat davė akstiną gilintis į Baltarusijoje egzistuojančius identitetus ir diskursus. Galima išskirti kelis šiam darbui ypatingai aktualius tyrimus. Aliaksei Kazharski straipsnyje „Belarus’ new political nation? 2020 anti-authoritarian protests as identity building“¹⁹ pabrėžia ne tiek skirtingų diskursų susipriešinimą protestuose, bet jų persipynimą. Autorius teigia, jog nuo nepriklausomybės pradžios Baltarusijos visuomenėje egzistuoja dichotomija tarp neo-Sovietinio ir tautinio atgimimo identitetų. Pirmasis palaikomas valdžios pagrinde remiasi Didžiojo Tėvynės karo herojizavimu, partizanų tautos kovojusios ir nugalėjusios fašizmą diskursu, bendra nostalgija sovietiniam laikotarpiui bei siejasi su Baltarusijos valstybiniais simboliais, kurie perimti iš Baltarusijos Sovietinės Socialistinės respublikos. Tautinio atgimimo identitetas remiasi į anti-komunistinį judėjimą, išryškėjusį SSRS egzistavimo pabaigoje, kuris prioretizavo etnokultūrinį atgimimą, siekė atkreipti dėmesį į sovietų vykdytus nusikaltimus bei savo simboliais pasirinko Baltarusijos Liaudies Respublikos (1918 m. pusmetį egzistavusi nepriklausoma valstybė) bei 1991 – 1995 m. valstybinius simbolius: balta–raudona–balta vėliava ir herbą „Pahonia“. A. Kazharski savo straipsnyje pateikia protestuose atsispindėjusius pavyzdžius kaip šie du identitetai persipina, pvz.: nacių kolaboranto ar fašisto įvaizdis, A. Lukašenkos valdžios ir sovietų ideologijos įtvirtintas kone kaip bendras priešos sinonimas,

---

¹⁷ Penkala, A., Derluyn, I., & Lietaert, I., “The Ukrainian divide”. *Regions & Cohesion*, 10(3), (2020) 125–139. <https://doi.org/10.3167/reco.2020.100311>

¹⁸ Ibid., 134

¹⁹ Kazharski, A., Belarus’ new political nation? 2020 anti-authoritarian protests as identity building. *New Perspectives* (Prague, Czech Republic), 29(1), (2021), 69–79. <https://doi.org/10.1177/2336825X20984340>

protesto dalyvių buvo nukreiptas prieš patį A. Lukašenką ir jo režimą, OMON pajėgas, kurios buvo sulyginotos su Antrojo pasaulinio karo metu veikusiais anti-partizaniniais būriais.²⁰

Nelly Bekus analizuodama 2020 m. Baltarusijos protestų identitetus straipsnyje „Echo of 1989? Protest Imaginaries and Identity Dilemmas in Belarus“²¹ taip pat atskleidžia jau minėtų identitetų susijungimą pvz.: Antrojo pasaulinio karo plakato „Tėvynė šaukia“ perkūrimą su opozicijos lyderiais, taip pat riausių policijos sugretinimą su SS pareigūnais. Autorės teigimu, toks Antrojo pasaulinio karo simbolių naudojimas ne tik parodo, koks jis yra stiprus visuomenėje, bet ir sukuria solidarumo saitus su platesne visuomenės dalimi.²² N. Bekus teigia, jog protestuose matomi ir simboliai, kurie sugretina A. Lukašenkos agresiją prieš protestuotojus su stalinistinio laikotarpio represijomis.²³

Baltarusijos protestai taip pat atsispindėjo diskurso analizėse. Aleksander Kiklewicz analizėje „Pragmatic aspects of street protests discourse (on the example of protests in Belarus in 2020)“²⁴ išskiria tris kalbos akto rūšis atsispindėjusias šūkiuose ar plakatuose: 1) modalinė – vertinamoji, kuri dažniausiai atspindėjo neigiamą vertinimą Baltarusijos valdžios atžvilgiu (pvz.: „Viskas taip blogai, kad net intravertai turėjo išeiti“)²⁵, nors pastebėta ir teigiamo turinio žinučių; 2) modalinė – nepritariančioji, kuri visada įtraukiama į protesto diskursus, išreiškia nepritarimą tam tikriems veiksams, Baltarusijos protestų atžvilgiu – nepritarimas oficialiai paskelbtiems prezidento rinkimų rezultatams; 3) reikalaujamoji, kuri, kitaip nei prašymas, išreiškia situacijoje, kai kalbėtojas suvokia adresato nenorą atlikti tam tikrus veiksmus (pvz.: „Stop smurtui“, „Gražink mano balsavimo teisę“).²⁶ Diskursų analizė padeda atskleisti protestų interesus ir dalyvių motyvacijas.

Baltarusijos protestai taip pat buvo analizuojami per socialinių grupių (didelis dėmesys skirtas jaunimo įsitraukimui)²⁷ ar lyčių (moterų įsitraukimo ir vaidmens)²⁸ perspektyvą. Tyrimo objektu taip pat tapo socialinės medijos, kurios turėjo didelę reikšmę organizuojant protestus.²⁹

---

²⁰ Ibid., 76

²¹ Bekus, N., „Echo of 1989? Protest Imaginaries and Identity Dilemmas in Belarus“, *Slavic Review*, 80(1), (2021), 4–14. <https://doi.org/10.1017/slr.2021.25>

²² Ibid., 11

²³ Ibid., 13

²⁴ Kiklewicz, A., „Pragmatic aspects of street protests discourse (on the example of protests in Belarus in 2020)“ *Przegląd Wschodnioeuropejski* 2/2022 pp. 297-315 bwmeta1.element.desklight-a15c9193-6ef0-44ed-89e8-e5f4a6519776

²⁵ Ibid., 302

²⁶ Ibid., 310

²⁷ Titarenko, L., „Digitalized Protests in Belarus and Symbolic Walls: Some Lessons Related to Youth.“ *Demokratizatsiya* (Washington, D.C.), 30(4), (2022), 473–483.

²⁸ Gaufman, E., „The gendered iconography of the Belarus protest.“ *New Perspectives* (Prague, Czech Republic), 29(1), (2021), 80–89. <https://doi.org/10.1177/2336825X20984334>

²⁹ Slobozhan, I., Brik, T., & Sharma, R., „Differentiable characteristics of Telegram mediums during protests in Belarus 2020.“ *Social Network Analysis and Mining*, 13(1), (2023) 19–19. <https://doi.org/10.1007/s13278-022-01002-7>

Apžvalgoje būtina išskirti Anna Zadora straipsnį „History Teaching in Belarus: Between Europe and Russia“³⁰, kuris nėra susijęs su Baltarusijos protestų analize, tačiau atliepia pirmajai magistrinio darbo tyrimo daliai, susijusiai su mokyklinių vadovėlių analize. A. Zadora aprašo mokyklinių istorijos programų kaitą nuo nepriklausomybės paskelbimo, atkreipia dėmesį į sovietinės historiografijos įtaką bei nurodo, kaip vadovėliai formuoja baltarusių diskursą apie valstybės ir tautos suvokimą geopolitiniame lauke.

Magistrinio darbo aktualumą nusako aptartų straipsnių tematiką ir tyrimo objektų pasirinkimas: Euromaidano revoliucijos tyrimai dažniausiai protestus laiko kaip analizių atskaitos tašku ir orientuojasi į po protestų įvykusius pokyčius, o Rusijos agresija nukreipė daug akademikų nagrinėti socialinių, kultūrinių ir geopolitinių Ukrainos ir Rusijos santykių. Be to, dauguma žiniasklaidos analizių neženkliai arba visai neapžvelgia medijų įtakos ir identiteto, diskursų formavimo prieš protestus. Baltarusijos protestų analizės siekia palyginti visuomenėje įsitvirtinusių identitetus ir protestuose išreikštus diskursus, tačiau pasigendama gilesnio žvilgsnio kaip, kokiomis priemonėmis šie identitetai buvo formuojami, transformuojami ir palaikomi prieš protestus. Magistro darbe pasirinkti du tyrimo objektai (mokykliniai vadovėliai ir žiniasklaida), kurių analizės metu siekiama atskleisti detalesnę šių identitetų paveikslą, galios centrų įtaką jų formavimui ir atspindžius protestuose.

---

³⁰ Zadora, A., “History Teaching in Belarus: Between Europe and Russia.” *History Education Research Journal*, 15(1), (2017), 8–23. <https://doi.org/10.18546/HERJ.15.1.02>

2. Teorinis pagrindas

2.1. Pilietinių protestų mobilizacijos ir sėkmės faktoriai

Pilietinis protestas yra viena iš visuomenės grupės nepasitenkinimo išraiškų nukreiptų prieš valdžios organus, siekiant paveikti politinius procesus. Dauguma tyrėjų pagrindine protestų varomąja jėga laiko būtent nepasitenkinimą, tam tikrų interesų ar principų netekimą, sąlyginį nepriteklių, kuris motyvuoja veikėjus mobilizuotis.³¹ Sąlyginis nepriteklis kyla iš dabartinės situacijos lyginimo su buvusiomis patirtimis arba su ateities lūkesčiais. Kai sąlyginis nepriteklis yra suvokiamas ne tik per asmeninę prizmę, bet per santykinio interesų netekimo sugretinimą su atitinkama socialine grupe, protestai įgauna žymiai didesnę poveikį.³² Sąlyginis nepriteklis yra neatsiejamas faktorius protestams vystytis, tačiau Jacquelin van Stekelenburg ir Bert Klandermans straipsnyje „The social psychology of protest. *Current Sociology*“³³ argumentuoja, jog yra gerokai daugiau aspektų, kurie lemia protestų atsiradimą ir jų mastą.

Be sąlyginio nepritekliaus jausmo, veikėjams svarbus protestų veiksmingumo suvokimas, t. y. tikėjimas, jog jų kolektyvinis veiksmas gali nulemti politikos pokyčius, pakeisti socialinę struktūrą. Tikėjimas galimybe įgyvendinti pokyčius veikia per dvi perspektyvas: pirmoji atspindi tikėjimą savo grupės galimybe susivienyti ir įveikti problemas kolektyvinėmis pastangomis, o antroji susijusi su įsitikinimu, jog jų veiksmai gali turėti apčiuopiamos įtakos politiniam procesui.³⁴ Protestai taip pat yra neatsiejami nuo emocijų, iš kurių dažniausiai matoma – pyktis, kuris tampa svarbiu protestų motyvacijos šaltiniu ir gali pagreitinti jų vystymąsi. Emocija turi ryšį su veiksmingumo suvokimu: veikėjai, kurie suvokia savo grupę kaip vieningą ir stiprią yra labiau linkę išreikšti pyktį ir norą veikti.³⁵

Autoriai taip pat teigia, jog sprendimas dalyvauti protestuose negali atsirasti socialinėje izoliacijoje, todėl kaip kitą veiksnį išskiria socialinį įsitraukimą, o tai reiškia, jog žmonės įsitraukę į socialinius ryšius, kuriuose vykta politinės diskusijos ar kitaip yra gaunama informacija apie politiką, yra labiau linkę patys siekti paveikti politinius procesus.³⁶ Sėkmingų protestų prielaida galima laikyti didelės dalies visuomenės mobilizacija. Straipsnyje išskiriamas konsensuso mobilizavimas ir veiksmo mobilizavimas. Pirmasis reikalauja bendros interpretacijos, kas, kaip ir kodėl turėtų imtis

---

³¹ Klandermans, P. G., „Identity Politics and Politicized Identities: Identity Processes and the Dynamics of Protest.“ *Political Psychology*, 35(1), (2014), 1–22. <https://doi.org/10.1111/pops.12167> , 9

³² Tyler, T. R., Smith, H. J., „Social Justice and Social Movements.“ *IRLE Working Paper* No. 61-95., (1995) <http://irle.berkeley.edu/workingpapers/61-95.pdf>, 63

³³ Van Stekelenburg, J., Klandermans, P., „The social psychology of protest“. *Current Sociology*, 61(5-6), (2013), 886–905. <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>

³⁴ *Ibid.*, 889

³⁵ *Ibid.*, 893

³⁶ *Ibid.*, 894

veiksmų, antrasis, tuo tarpu, yra išskaidomas į smulkesnius aspektus: veikėjai turi pritarti protestų priešasčiai, žinoti apie vykstančius renginius, norėti ir galėti juose dalyvauti. Aktyviam dalyvavimui pasiekti reikalingas stiprus ryšys tarp konsensuso ir veiksmo mobilizavimo.³⁷

2.2. Kolektyvinis identitetas ir jo reikšmė protestuose

Šiam magistro darbui aktualiausias faktorius yra kolektyvinis identitetas, kurio tyrimai protestų kontekste nuosekliai nurodo, jog kuo labiau žmonės identifikuoja su tam tikra grupe, tuo labiau išauga tikimybė, kad jie ims veiksmų tos grupės vardu.³⁸ Identitetai atsiduria konstruktyvizmo teorijos šalininkų analizės lauke. Tapatybė yra suvokimas apie tai, „kas mes esame ir kas yra kiti žmonės, atitinkamai, kitų žmonių supratimas apie save ir kitus“.³⁹ Kiekvienas asmuo turi keletą identitetų, susijusių su jų instituciniais vaidmenimis pvz.: motina, sūnus, darbuotojas, pilietis.⁴⁰ Kiekvienas žmogus turi ir asmeninį identitetą, kuris apibrėžia savęs suvokimą per asmenines savybes, tačiau socialinėje terpėje žmonės savo asmenį apibrėžia pagal panašumus su viena ar skirtumus su kita grupe ir taip susieja save su kolektyvu.⁴¹ Asmuo veikdamas kaip grupės, su kuria identifikuoja, narys, asmeninį veiksmą paverčia kolektyviniu. Taigi, kolektyvinis identitetas yra socialinis savęs išplėtimas, kuriam susidaryti nebūtinai tiesioginis, asmeninis sąryšis su tam tikra grupe, nes yra kuriamas per tapatinimąsi su simboliais vienijančiais kolektyvą ar pagal socialinę kategoriją.⁴² Tokia socialinė grupė remiasi identiteto naratyvais, kurie apima žmonių suvokimą apie save kaip unikalią kolektyvinę sąmonę, su ja vienijančiomis vertybėmis, kultūra ir neretai (jeigu kalbame apie nacionalinę valstybę) apibrėžta teritorija.⁴³ Identiteto reikšmingumas bei asmens įsipareigojimas tam tikrai tapatybei gali skirtis, bet kiekviena tapatybė yra socialinis veikėjo apibrėžimas. Konstruktyvizmo atstovai teigia, jog veikėjų identitetai nėra duotybė, bet yra konstruojami, vystosi ir transformuojasi per įvairias interakcijas su kitais veikėjais.⁴⁴ Socialinio konstruktyvizmo tyrinėtojas Aleksandr Wendt taip pat teigia, jog identitetas nurodo interesų pagrindą⁴⁵, todėl ir veiksmus, kurie yra neatsiejamai susieti su prasmėmis, o šios atsiranda iš interakcijos ir patirčių. A. Wendtas teigia, jog „identitetus pakeisti yra sunku, tačiau jie nėra iškalti akmenyje“.⁴⁶ Identiteto

---

³⁷ Ibid., 896

³⁸ Ibid., 892

³⁹ Ibid., 890

⁴⁰ Wendt, A., *Anarchy is what states make of it*, 398

⁴¹ Klandermans, P. G., *Identity Politics and Politicized Identities*, 890

⁴² Brewer, M. B., Gardner, W. "Who Is This "We"?" *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), (1996) 83–93. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.1.83> , 83

⁴³ Khaldarova, I., "Brother or 'Other'?" Transformation of strategic narratives in Russian television news during the Ukrainian crisis" *Media, War & Conflict*, 14(1), (2021), 3–20. <https://doi.org/10.1177/1750635219846016> , 6

⁴⁴ Zehfuss, M., *Constructivism in International Relations* (Vol. 83). (Cambridge: Cambridge University Press, 2002) <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491795>, 38

⁴⁵ Wendt, A., *Anarchy is what states make of it*, 397

⁴⁶ Zehfuss, M., *Constructivism in International Relations*, 41

transformacija gali vykti sąmoningomis pastangomis įgyvendinant naujas praktikas, keičiant savo elgesį.⁴⁷

Kolektyvinio identiteto stiprumas visuomeniniuose judėjimuose kuriasi per jausminį susitapatinimą: kuo labiau veikėjas jaučiasi grupės dalimi, tuo ryžtingiau yra pasirengęs ginti grupės interesus. Stipri grupės savęs identifikacija didina tikėjimą protestų veiksmingumu, dalyvavimas protestuose už savo grupę tampa tam tikra norma. Kaip jau minėta, asmuo dažniausiai turi keletą socialinių identitetų, kurie gali sutapti ir motyvuoti veikti ta pačia kryptimi arba susipriešinti. Pastebima, jog jeigu ši dviguba ar daugialypė tapatybė nesukuria prieštaravimo, ji yra teigiamas veiksnys protestų mobilizavime.⁴⁸

Veiksmingam visuomeniniam judėjimui būtina, kad kolektyvinės tapatybės politizuotųsi. Šis procesas dažniausiai kyla iš suvokimo apie bendras sąlygines netektis, dėl kurių socialinės grupės reikalauja kompensacijos iš grupės suvokiamo išorės priešo. Jeigu šių kompensacijų negauna, kova dėl galios tęsiasi. Kuo labiau politizuota grupė, tuo didesnė tikimybė, jog kolektyviniai veiksmai bus nukreipti į vyriausybę ar plačiąją visuomenę.⁴⁹

Landon E. Hancock ir Anuj Gurung straipsnyje „Capturing the Flag: The Struggle for National Identity in Nonviolent Revolutions“⁵⁰ teigia, jog kolektyvinis, šiuo atveju – tautinis identitetas, gali lemti pilietinių revoliucijų sėkmę ar nesėkmę. Autoriai atsispiria nuo Lucan Way analizės, kurioje tiriamas nacionalinio identiteto indelis Ukrainos Oranžinėje revoliucijoje ir Baltarusijos protestuose. L. Way teigia, jog tautinis identitetas gali būti išnaudojamas režimo, jeigu autoritarinis režimas ši identitetą stipriai kontroliuoja, bet jis taip pat gali būti svarbus potencialiai sėkmingų judėjimų veiksnys, jeigu jį veikėjai sugeba pasitelkti ir išnaudoti savo tikslams.⁵¹

David Lane palaikydamas šią nuomonę prideda, jog tapatybės yra ne tik socialiai konstruojamos, bet ir politiškai sankcionuojamos.⁵² Jo teigimu, politinis elitas yra vienas iš pagrindinių aktorių formuojant, rekonstruojant ar dekonstruojant kolektyvines tapatybes. Autoritariniai režimai siekia kontroliuoti ideologinę bazę bei konstruoti kolektyvinį identitetą, kuris pagrįstų jų veiksmus, be to dažnai tapatybės formavimas ar išlaikymas yra suvokiamas kaip režimo

---

⁴⁷ Ibid., 46

⁴⁸ Van Stekelenburg, J., Klandermans, P., *The social psychology of protest*, 891

⁴⁹ Ibid., 892

⁵⁰ Landon E. H., Anuj, G., "Capturing the Flag: The Struggle for National Identity in Nonviolent Revolutions," *Peace and Conflict Studies*: Vol. 25: No. 2, Article 2, (2018) DOI: 10.46743/1082-7307/2018.1477

⁵¹ Ibid., 4

⁵² Lane, D., "Identity Formation and Political Elites in the Post-Socialist States", *Europe-Asia Studies*, 63(6), (2011), 925–934. <http://www.jstor.org/stable/27975603>, 925

stabilumo garantas.⁵³ Nedemokratiniai režimai siekia turėti kuo didesnę institucijų (švietimo ir kultūros įstaigų), kurios konstruoja kolektyvinį identitetą, kontrolę. Be to, šie režimai apriboja saviraiškos ir žiniasklaidos laisvę, todėl apima daugelį instrumentų, per kuriuos dažniausiai formuojasi plačios ir tvirtos tapatybės.

L. E. Hancock kritikuoja L. Way požiūrį, kadangi neatkreipiamas dėmesys į tai, jog tapatybė yra socialiai konstruojama ir reaguodama į įvykius ar atitinkamų veikėjų formavimą, kolektyvinė tapatybė gali kisti ar įgauti naują interpretaciją.⁵⁴ Autoriai straipsnyje teigia, jog judėjimų kovos sėkmė slypi gebėjime „neutralizuoti režimo galios šaltinį, prie kurio dažnai priskiriama bendros įsitikinimų sistemos ar ideologijos.“⁵⁵ Taigi, judėjimas, siekiantis įtikinti kuo didesnę dalį visuomenės savo sąlyginių netekčių legitimumu, turi sukurti bendrą tapatybę ir įrodyti, jog jie yra tikrieji visuomenės atstovai. Kuomet tautinė tapatybė yra ginčijama, judėjimai turi galimybę pakeisti režimą.⁵⁶

2.3. Kolektyvinis identitetas ir kolektyvinė atmintis

Kaip minėta, kolektyvinis identitetas formuojasi per įvairias interakcijas ir patirtis, todėl Sarah Campbell tirdama socialinius judėjimus Šiaurės Airijoje straipsnyje „‘We Are the People’: Protestant Identity and Collective Action in Northern Ireland, 1968-1985“⁵⁷ išskiria kolektyvinę atmintį kaip tiltą tarp praeities ir dabarties patirčių, kuris formuoja kolektyvinį identitetą. Kolektyvinė atmintis – socialiai sukonstruoti praeities išgyvenimai, kurių formavimui įtakos turi požiūris į dabartį ar net ateities viziją⁵⁸ tai diskursas apie istorinius įvykius, kurie yra interpretuojami atliepant bendruomenės dabartinius poreikius.⁵⁹ Atmintį turi individualūs asmenys, tačiau jie tam tikras patirtis atsimenta per kontekstus, kuriuose veikia. Kolektyvinis identitetas turi politinę ir socialinę reikšmę ir netgi veikia kaip idėjos apie veiksmus, kurie yra leistini ar pageidaujami.⁶⁰ Atmintis yra politiškai svarbi. Politikos formuotojai konstruodami ją ir susiedami su dabartimi siekia visuomenės palaikymo atitinkamiems politiniams sprendimams.⁶¹ Tuo tarpu atminties režimas apibūdinamas kaip organizuotas būdas,

---

⁵³ Soest, C. von, Grauvogel, J., “Identity, procedures and performance: how authoritarian regimes legitimize their rule”, *Contemporary Politics*, 23:3, (2017), 287-305, DOI: 10.1080/13569775.2017.1304319, 288

⁵⁴ Landon E. H., Anuj, G., *Capturing the Flag*, 4

⁵⁵ *Ibid.*, 5

⁵⁶ *Ibid.*, 5

⁵⁷ Campbell, S., “‘We Are the People’: Protestant Identity and Collective Action in Northern Ireland”, 1968-1985. In L. Bosi & G. De Fazio (Eds.), *The Troubles in Northern Ireland and Theories of Social Movements* (pp. 91–110), 2017 Amsterdam University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv56fgn2.8>

⁵⁸ *Ibid.*, 95

⁵⁹ Siddi, M., “The Ukraine crisis and European memory politics of the Second World War.” *European Politics and Society* (Abingdon, England), 18(4), (2017), 465–479. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1261435>, 466

⁶⁰ Campbell, S., ‘We Are the People’, 95

⁶¹ Siddi, M., *The Ukraine crisis and European memory*, 467

aktyviai įtraukiant valstybės institucijas, priminti apie tam tikrus įvykius ar laikotarpius ir tokiu būdu sukonstruoti viziją, kuri leistų legitimizuoti ir išlaikyti valdžią.⁶²

Ron Eyerman taip pat įvesdamas istorinės atminties svarbą į socialinius judėjimus teigia, jog socialiniai judėjimai semiasi įkvėpimo susiedami save su istorija, remdamiesi praeities judėjimais ir atkartodami ritualus, taigi kaip ir kiti kolektyviniai veikėjai, socialiniai judėjimai yra įgalinti per istorinius ryšius.⁶³ Anot autoriaus, „jei atmintį suprantame kaip socialinį prisiminimą ir kaip ginčų kovą dėl praeities prasmės, tai socialiniai judėjimai yra svarbi šios kovos dalis“.⁶⁴ Todėl protestuose neretai išnaudojami istoriniai simboliai, istorinės reikšmės vietos ar datos. Kolektyvinė atmintis gali būti strategiškai išnaudojama sukurti solidarumo jausmą, padėti interpretuoti sąlygines netektis bei nurodyti politines galimybes. Kaip kolektyvinis identitetas padeda sukurti tapatumo jausmą su platesne bendruomene, panašiai tarnauja ir kolektyvinė atmintis, nes jos konstravimas leidžia visuomenės grupėms jausti tarpusavio ryšį.⁶⁵

Taigi, remiantis Jacquélien van Stekelenburg ir Bert Klandermans aiškinimu, kad kolektyvinis, politizuotas identitetas yra vienas iš pagrindinių veiksnių, jog politinis judėjimas įgautų galią, būtų pasiryžęs veikti ir iš esmės turėtų sėkmės faktorių, darbe siekiama atkreipti dėmesį į Baltarusijos ir Ukrainos pilietinių protestų identitetų požymius. Būtina pabrėžti, jog darbas orientuotas iširti istorinės atminties, kaip vieno iš tautinio identiteto konstravimo instrumentų, įtaką protestuose atsiskleidusiems kolektyviniams identitetams. Tiek Baltarusija, tiek Ukraina tiriamuoju laikotarpiu buvo laikomos autoritariniais režimais, nors ir skirtingu lygiu, todėl istorinės tautinės tapatybės formavimas bent iš dalies buvo režimo kontrolėje. Darbe remiamasi prielaida, jog protestai atspindėjo ne tik politinius ar ekonominius visuomenės interesus, bet ir veikė kaip visuomenės nepasitenkinimas režimo propaguojamos istorinės atminties atžvilgiu, kova dėl įsitikinimų sistemos, bandymas įterpti naujų diskursų į valstybės remiamą tapatybę.

3. Metodologinė prieiga

Vienas iš konstruktyvizmo teorijos kylančių metodų – diskurso analizė – plačiai naudojama įvairiuose socialiniuose moksluose. Anna Holzscheiter diskurso analizę apibrėžia kaip „įsitraukimą į

---

⁶² Shevel, O., “No Way Out? Post-Soviet Ukraine’s Memory Wars in Comparative Perspective. In *Beyond the Euromaidan*” (pp. 21–40), Redwood City: Stanford University Press, 2020. <https://doi.org/10.1515/9781503600102-004>, 25

⁶³ Eyerman, R., “Social movements and memory”, in Tota, A.L., & Hagen, T. (Eds.). (2015). *Routledge International Handbook of Memory Studies* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203762844>, 81

⁶⁴ Ibid., 83

⁶⁵ Campbell, S., ‘*We Are the People*’, 96

prasmę ir kalbinius bei komunikacinius procesus, per kuriuos konstruojama socialinė tikrovė⁶⁶. Iš to seka, jog diskursas yra erdvė, kuri formuoja, transformuoja ir išlaiko intersubjektyvią prasmę ir tokiu būdu tampa socialinė tikrovės dalimi.⁶⁷

Diskurso analizės tyrimai apima labai platų spektrą. Šių tyrimų įvairovė kyla iš skirtingų tyrimo duomenų pasirinkimo: nors dauguma tyrėjų orientuojasi į tekstinę informaciją, tačiau tyrimuose įtraukiamos ir nuotraukos ar filmai; dauguma tyrėjų orientuojasi į kasdienę komunikaciją, tačiau šiuo metodu taip pat analizuojama istorinė medžiaga. Diskurso analizė įtraukia ne tik patį tekstą, bet ir jo reiškėjo bei gavėjo socialinį santykį, jų pozicijas socialiniame kontekste, kalbėjimo stilių, kaip kalba buvo sukonstruota.⁶⁸

Diskurso analizės metodas dažnai išskirstomas į mikrolygmens ir makrolygmens diskurso analizę. Pirmoji suponuoja, jog analizė orientuojasi į lingvistinį tyrinėjimą, kalbos vartojimą dabartyje, kuris kuria ir transformuoja intersubjektyviai bendras tikrovės interpretacijas.⁶⁹ Tuo tarpu makrolygio analizė susitelkia į diskursą kaip apimantį visas struktūras, kurios valdo veikėjų elgesį ir mintis.⁷⁰ Toks aiškinimas iš esmės sutampa su Michel Foucault teorija, kuri teigia, jog diskursas apima kultūros žinių formas, susietas su konkrečiomis kalbos vartojimo sritimis ir yra skirtas atskleisti bei perduoti suvokimą apie tam tikrą temą tam tikru istoriniu momentu.⁷¹ Abu šiuos požiūrius sieja įsitikinimas, jog diskursas yra ne tik atskiras tekstas (ši sąvoka, kaip ir kalba, suvokiama plačiai – ja įvardijami ir vizualiniai ar audiovizualiniai turiniai), bet tekstas kontekste. Mikrolygmens diskurso tyrinėtojai didesnę dėmesį skiria tekstui, o makrolygmens metodo atstovai priešingai – kontekstui.⁷²

Šio magistrinio darbo tyrimui pasitelkta kritinio diskurso analizės (KDA) prieiga, kuri apjungia tiek mikrolygmens, tiek makrolygmens analizes.⁷³ Vienas iš kritinės diskurso analizės metodikos formuluotųjų Normanas Fairclough siekia perteikti mikrolygmens diskurso analizę per tai kaip kalbos vartojimas yra susijęs su platesniais diskursais.⁷⁴ KDA teigia, jog visi diskursai yra susiformavę

---

⁶⁶ Holzscheiter, A., "Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations", *International Studies Perspectives*, 15(2), (2014), 142–162. <https://doi.org/10.1111/insp.12005>, 144

⁶⁷ Ibid., 144

⁶⁸ Taylor, S., *What is Discourse Analysis?* (1st ed.). (London: Bloomsbury Publishing Plc. 2013) <https://doi.org/10.5040/9781472545213>, 3-4

⁶⁹ Holzscheiter, A., *Between Communicative Interaction*, 147

⁷⁰ Ibid., 147

⁷¹ Hodges, A., 'Introduction', *The "War on Terror" Narrative: Discourse and Intertextuality in the Construction and Contestation of Sociopolitical Reality*, Oxford Studies in Sociolinguistics (2011; online edn, Oxford Academic, 1 May 2011), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199759590.003.0001>

⁷² Holzscheiter, A., *Between Communicative Interaction*, 147-148

⁷³ Hodges, A., 'Introduction', *The "War on Terror" Narrative: Discourse and Intertextuality in the Construction and Contestation of Sociopolitical Reality*, Oxford Studies in Sociolinguistics (2011; online edn, Oxford Academic, 1 May 2011), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199759590.003.0001>

⁷⁴ Ibid.

istoriškai, todėl jų analizė nėra įmanoma be konteksto, todėl į lingvistinį (plačiąja prasme) tyrimą būtina įtraukti tokius veiksnius kaip kultūrą, visuomenę ir ideologiją. KDA prieiga yra tarpdisciplininė ir apima tiek socialinius-psichologinius, tiek politinius ir ideologinius aspektus.⁷⁵ N. Fairclough teigimu, tekstinė analizė turi apimti dvi vienas kitą papildančias dalis, t. y. lingvistinę (plačiąja prasme, apimančią ne tik fonologiją ir gramatiką, bet ir teksto konstravimą) ir intertekstualinę,⁷⁶ todėl KDA prieiga analizuoja diskurso sąveiką tarp įvairių tekstų ir veiksnių, kurie gali daryti įtaką.⁷⁷ Šioje teorinėje prieigoje diskursas tiriamas ne tik kaip socialinės praktikos išraiška, bet kaip institucionalizuota priemonė pasiekti tam tikrus tikslus, todėl KDA yra neatsiejama nuo galios santykių.⁷⁸ Diskursas nurodo elgesio taisykles, yra naudojamas įgalinti normas ir legitimuoti esančias socialines struktūras, iškelti vienus interesus ir nustumti kitus.⁷⁹ Nors atskiras individas negali sukurti naujo diskurso, bet gali pakreipti, atgaivinti ar kitaip veikti visuomenėje egzistuojančius diskursus, siekiant įgyvendinti ir pateisinti iškeltus tikslus.

Šiame darbe pasirinkta KDA prieiga būtent dėl didelio dėmesio teksto kontekstui, darbe koncentruojamasi į diskurso intensyvumą, pasikartojimą ir tęstinumą, bei diskurso intertekstualumą dviejose tyrimo objektuose – mokykliniuose istorijos vadovėliuose ir žiniasklaidoje. Siekiant atskleisti tyrimo objektuose pasitelkiamus diskursus siekiama pasirinktą medžiagą išskirstyti į naratyvus. Jeigu KDA didelį dėmesį skiria galios santykiui aiškinti, atkreipia dėmesį kaip tam tikra istorija yra pasakojama ir kaip ji atsispindi kultūriniame, socialiniame kontekste, naratyvų analizė leidžia išskirti atskirus pasakojimus. Seymour Chatman naratyvą apibūdina kaip pasakojimo ir diskurso derinį.⁸⁰ Pirmoji dalis atspindi, kas yra pasakojama, nurodo laiką, situaciją, dalyvius, santykį su dabartimi, tuo tarpu diskursas nusako, kaip yra pasakojama, kokiam kontekste istorija yra iškomunikuojama, suteikiama prasmė. Analizuojant naratyvo diskursą siekiama atskirti pasakojime esančias denotacijas ir koncentruotis į konotacijas, kadangi jos gali atskleisti formuojamą požiūrį į pasakojamą įvykį ar veikėjus.⁸¹ Naratyvų analizės reikalauja makrolygmens apibendrinimo, pasikartojančių pasakojimo temų sistemos sudarymo, kad tai atskleistų didesnę poveikslą.⁸² Ši

---

⁷⁵ Wodak, R., Meyer, M., *Methods of Critical Discourse Analysis*. (London: Sage, 2004. Print. Introducing Qualitative Methods.), 15

⁷⁶ Fairclough, N., *Critical discourse analysis*. (London: Longman. 1995), 188

⁷⁷ Wodak, R., Meyer, M., *Methods of Critical Discourse Analysis*, 15

⁷⁸ *Ibid.*, 34

⁷⁹ Taylor, S., *What is Discourse Analysis?*, 77

⁸⁰ Chatman, S., *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. (Ithaca, NY and London: Cornell University Press 1978), cituojama iš Boréus, K., & Bergström, G., *Analyzing Text and Discourse* (1st ed.). SAGE Publications. Retrieved from <https://www.perlego.com/book/1431736/analyzing-text-and-discourse-eight-approaches-for-the-social-sciences-pdf> (2017), 134

⁸¹ Boréus, K., Bergström, G. *Analyzing Text and Discourse* (1st ed.). (SAGE Publications 2017). Retrieved from <https://www.perlego.com/book/1431736/analyzing-text-and-discourse-eight-approaches-for-the-social-sciences-pdf>, 134

⁸² *Ibid.*, 134

analizės rūšis leidžia stebėti tapatybių formavimąsi ir jų išlaikymą,⁸³ o taip pat kaip jie formuoja visuomenės požiūrį į politines realijas bei gali paveikti politinį elgesį.⁸⁴ Darbe analizuojama tekstinė medžiaga yra išskirstyta į naratyvus, stebimas pasikartojančių pasakojimų kiekis tirtose žiniasklaidos priemonėse, o taip pat tiriamas šiose naratyvuose esantis diskursas.

---

⁸³ Ibid., 132

⁸⁴ Patterson, M., Monroe, K. R. (1998). "Narrative in Political Science". *Annual Review of Political Science*, 1(1), 315–331. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.1.1.315>, 316

4. Kolektyvinės atminties atspindžiai protestuose

4.1. Istoriniai diskursai Euromaidano revoliucijoje

Euromaidano protestus įžiebė 2013 m. lapkričio 21 d. paaikėjusi informacija, jog tuometinis Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovičius ir premjeras Mikola Azarovas neplanuoja pasirašyti asociacijos sutarties su Europos Sąjunga, nors jau net keletą metų egzistavo diskusija dėl šios sutarties, vyriausybė žadėjo šį susitarimą sudaryti. Į Kijive esančią Maidano aikštę (oficialus pavadinimas Nepriklausomybės aikštė) susirinko daugiausiai studentai ir jauni asmenys, reikalaujami šalies eurointegracijos. Daugiau nei po savaitės, lapkričio 30 d., riaušių policija „Berkut“ žiauriai, smurtinėmis priemonėmis išvaikė taikius, jaunos protestuotojus, Euromaidanas tapo ne tik protestas už integraciją į ES, bet ir prieš vyriausybės veiksmus nukreiptus prieš valstybės taikius piliečius.⁸⁵ Priešiški ir brutalūs „Berkut“ veiksmai mobilizavo gyventojus ne tik sostinėje, bet ir kituose Ukrainos miestuose. Nepaisant jėgos naudojimo prieš dalyvius, protestai kurį laiką išliko taikūs. Dar vienas lūžis įvyko 2014 m. sausio viduryje, kuomet Ukrainos Radoje buvo priimtas įstatymas stipriai apribojantis mitingų laisvę (uždrausta įrengti protestams skirtas scenas ar palapines, apribotos kitos protestų formos)⁸⁶, o tai lėmė, jog protestai pradėjo naudoti ne vien taikias taktikas. Protestuotojų sulaikymai, kankinimo ar net nužudymo atvejai visiškai radikalizavo protestus ir Maidanas tapo iš barikadų sudaryta tvirtovė, o gatvėse vyko susirėmimai tarp protestuotojų ir „Berkut“ pareigūnų.⁸⁷

Euromaidanas buvo inspiruotas išreikšti visuomenės ar jos dalies norą, jog Ukraina pasirinktų eurointegracinį kelią, todėl Maidane plevėsavo ES vėliavos, skambėjo šūkiškai skleidžiantys žinutes, jog Ukraina yra Europos dalis, tačiau šis judėjimas buvo kur kas kompleksiškesnis. Protestuose matomas siekis atspindėti visos Ukrainos susivienijimą bendram tikslui: Maidane atsispindėjo įvairių regionų vėliavos, plakatai su miestų pavadinimais. Regionų identitetų pabrėžimas veikė kaip mobilizuojantis veiksnys.⁸⁸ Taip pat, tai rodė, jog protesto idėją palaiko ir rytiniai regionai, skirtingai nei kaip tai buvo atspindima Oranžinės revoliucijos metu, Euromaidanas nebuvo tik Vakarų Ukrainos ar Kijivo gyventojų judėjimas.⁸⁹ Dauguma tyrėjų apžvelgdami Euromaidaną per identitetų prizmę, atkreipia dėmesį, jog protestai pasižymėjo tautinių, kalbinių ir politinių tapatybių įvairove ir tolerantiškumu. Protestuose dalyvavo Krymo totoriai, žydai, lenkai, baltarusiai, kitų tautybių

---

⁸⁵ Kvit, D. S., "The Ideology of the Euromaidan", *Social, Health, and Communication Studies Journal*, 1(1), (2014), 27–40. Retrieved from <https://journals.macewan.ca/shcsjournal/article/view/245>, 29

⁸⁶ Ukraine's president signs anti-protest bill into law, BBC, žiūrėta 2023 m. gegužės 12 d., <https://www.bbc.com/news/world-europe-25771595>

⁸⁷ Kvit, D. S., "The Ideology of the Euromaidan", 29

⁸⁸ Trach, N., "Together we are power!": Identities and Values in Euromaidan Slogans", *Władza Sądzenia*. - 2016. - Nr. 8. - P. 95-107., 98

⁸⁹ Ibid., 98

asmenys,⁹⁰ o tai tapo priešprieša vyriausybės formuojamam ir Rusijos žiniasklaidos piešiamam įvaizdžiui, jog protestai organizuojami ir palaikomi tik radikalių nacionalistų ar „fašistų“.⁹¹ Ši sąvoka sovietmečiu suformavo atskirą konotaciją, nurodo paradigmą priešą, o taip pat tiek SSRS tiek Rusijos propagandos asocijuojama su UNO ir UPA organizacijomis.⁹² Simboliai, siejami su minėtomis organizacijomis buvo matomi protestuose, o jų populiarumą nulėmė pirmose revoliucijos fazėse dalyvavę jauni nacionalistinių organizacijų atstovai. Vis dėlto reikia pabrėžti, nors jų įtaka propaguojant tam tikrus simbolius buvo didelė, nacionalistinės organizacijos nesudarė didžiosios dalies protestų dalyvių.⁹³ Tarp Ukrainos, Europos Sąjungos, taip pat plevėsavo raudona-juoda vėliava, buvo matomi vieno iš UPA vadų Stepano Banderos atvaizdai, bet ryškiausiai buvo matomas, o tiksliau girdimas su šiomis organizacijomis siejamas šūkis „Šlovė Ukrainai – herojams šlovė“ (ukr. Слава Україні - Героям слава). Šie simboliai iš vienos pusės referavo į Ukrainos kovą už laisvę, tačiau kaip teigia Alexander V. Sviatnenko, jie buvo „nekas kita kaip simbolinė vienybė prieš sovietinę praeitį“.⁹⁴

Autorius šių nacionalistinių simbolių neatsieja nuo desovietizacijos vykusios viešosiose erdvėse ir pokyčių kolektyviniame identitete. Pilietiniame judėjime buvo matomi plakatai vaizduojantys sovietinę okupaciją⁹⁵ ar humoristinės išraiškos, kaip pavyzdžiui šūkis, kilęs iš populiariosios kultūros, tačiau adaptuotas savaip: „kas nešokinės, tas sovokas (žargonas, turintis neigiamą konotaciją ir skirtas apibūdinti sovietinio mentaliteto asmenį).⁹⁶ Desovietizacijos ryškiausiu akcentu išskiriamas komunistinės ideologijos, dažniausiai Vladimiro Lenino, paminklų nuvertimas, kuris net tapo atskiru reiškiniu visuomenėje įvardintu kaip „leninų kryptis“ (ukr. Ленинопад).⁹⁷ Šis reiškinys, prasidėjęs nuo 2013 m. pabaigos, pažymi ne tik sovietinio palikimo atsisakymo procesą, bet taip pat yra ženklus žingsnis rekonstruojant atminties politiką SSRS atžvilgiu.⁹⁸ V. Janukovičius didžiąja dalimi rodė teigiamą požiūrį į sovietinę praeitį, nuolankiau vertino stalinizmo laikotarpį, taigi Lenino paminklų nuvertimas kartu buvo nepasitenkinimo išraiška režimo atžvilgiu bei simbolizavo ryšių su Rusijos politiniu režimu sutrūkinėjimą.⁹⁹ Gyventojus, aiškiai išreiškiančius pro-europietišką

⁹⁰ Kvit, D. S., "The Ideology of the Euromaidan", 31

⁹¹ Dyczok, M., "Mass Media Framing, Representations, and Impact on Public Opinion" in Marples, D., Mills, F., "Ukraine's Euromaidan: Analyses of a Civil Revolution". Vol. 138, (Ibidem Press, 2015), 81

⁹² Kulyk, V., "Ukrainian Nationalism Since the Outbreak of Euromaidan". *Ab Imperio* 2014(3), 94-122. doi:10.1353/imp.2014.0064., 109

⁹³ Olszanski, T. A., "The great decommunisation. Ukraine's wartime historical policy", *Centre for Eastern Studies* (2017), Warsaw ISBN 978-83-65827-11-1, 29

⁹⁴ Sviatnenko, A. V., "Euromaidan Values from a Comparative Perspective". *Social, Health, and Communication Studies Journal* 1, no. 1 (December 1, 2014): 41–61. Accessed May 13, 2023.

<https://journals.macewan.ca/shcsjournal/article/view/251>., 42

⁹⁵ Kutkina, A., Umland, A., Mykkänen, J., *Between Lenin and Bandera* (Vol. 231). (Berlin: Ibidem Verlag 2021), 110

⁹⁶ Trach, N., "Together we are power!", 101

⁹⁷ Gaidai, O., Leninfall in Ukraine. *Harvard Ukrainian Studies*, 38(1/2), (2021), (45–70), 46

⁹⁸ Ibid., 46

⁹⁹ Ibid., 56

pasirinkimą taip pat vienijo noras atsiskirti nuo Rusijos geopolitinės įtakos ir nuo sovietinio kolonialistinio spaudimo.¹⁰⁰

Alexander V. Sviatnenko teigia, jog Euromaidanas skatino tautos kūrimosi procesą bei nacijos autonomiškumo suvokimą, „kuris turi gilius šaknis ukrainiečių identitete ir istorijoje“.¹⁰¹ Neretai atsigręžiama į Kijevo Rusios istoriją, kuri siejama su demokratijos ir laisvės idėjomis, tačiau daug dažniau Maidano aikštė ir jos gynėjai buvo lyginami ar patys siejosi su Zaporizios Siče, kazokų karine ir politine organizacija gyvavusia XVI – XVIII a. Siče atspindėjo vietą, kuri rėmėsi brolybe, laisvės idėjomis, autonomiškumu ir saviorganizacija. Euromaidano dalyviai neretai minėdavo savo identitetą kildinantys iš kazokų, o barikadomis apstatyta ir ginama Nepriklausomybės aikštė tapo tarsi atskira valstybė.¹⁰² Zaporizios kazokai taip pat siejami su pasipriešinimu Rusijos imperijai, todėl Euromaidano tapatinimasis su siče turėjo ir geopolitinio atspalvio.

Zaporizios sičėje, kaip ir Maidane, kiekviena diena buvo pradedama malda. Kiti simboliai taip pat rodo, jog protestuose religijos vaidmuo buvo gana stiprus. Aikštėje buvo statomi kryžiai, dalyviai turėjo religines ikonas, įvairių konfesijų atstovai atliko religines apeigas Maidane (daugiausiai Kijivo patriarchato stačiatikių bažnyčios ir Ukrainos Graikų apeigų katalikų bažnyčios atstovai, tuo tarpu Maskvos patriarchatui priklausančios stačiatikių bažnyčios atstovai laikėsi neutralumo ir neįsitraukė į judėjimą).¹⁰³ Bažnyčios ir vienuolynai Kijive tapo prieglobsčiu protestuotojams, kuriuose galėjo pailsėti ar išmiegoti, taip pat būtina paminėti, jog Šv. Mykolo Katedra apgynė studentus nuo „Berkut“ pajėgų 2013 m. lapkričio 30 d., kai šios pirmą kartą panaudojo smurtą prieš taikius protestuotojus.¹⁰⁴ Kijevo Rusios krikštas tiek iš bažnyčios atstovų, tiek iš pačių protestuotojų buvo siejamas su ukrainiečių pasirinkimu susieti savo istoriją su Europa, todėl tarnavo judėjimo pagrindiniam tikslui.¹⁰⁵

Taigi, Euromaidano metu ne tik buvo išreikštas noras tapti ES nare, bet ir atspindėjo ukrainiečių augantį nacionalizmą: išryškėjo UPA – UNO organizacijų simboliai, atsigręžiama į Zaporizios Sičės istoriją. Kaip teigia Anna Kutkina, „Euromaidano revoliucijos kontekste nacionalistinių ir demokratinių ženklų pozicionavimas vienu metu yra nacionalizmo, įgyjančio naują, demokratinę prasmę, pavyzdys.“¹⁰⁶ Judėjimas taip pat padidino desovietizacijos proceso greitį ir mastą. Sovietinis palikimas siejamas ir su neigiama, represine istorine patirtimi, bet kartu ir su V. Janukovičiaus valdžia

---

¹⁰⁰ Kutkina, A., Umland, A., Mykkänen, J., *Between Lenin and Bandera*, 98

¹⁰¹ Sviatnenko, A. V., *Euromaidan Values from a Comparative Perspective*, 53

¹⁰² Ibid., 55

¹⁰³ Shestopalets, D., „Churches, Politics, and Ideological Struggles in Ukraine: The Case of the Euromaidan Protests (2013–2014)“, *Politics, Religion & Ideology*, 21:1, 46–67, DOI: 10.1080/21567689.2020.1732937

¹⁰⁴ Sviatnenko, A. V., *Euromaidan Values from a Comparative Perspective*, 56

¹⁰⁵ Shestopalets, D., *Churches, Politics, and Ideological Struggles in Ukraine*, 58

¹⁰⁶ Kutkina, A., Umland, A., Mykkänen, J., *Between Lenin and Bandera*, 98

bei primetama Rusijos įtaka Ukrainai. Euromaidanas taip pat buvo neatskiriamas nuo religijos bei Kijevo Rusios istorijos, kuri nurodė į Ukrainos kaip Europos valstybės identitetą.

4.2. Istoriniai diskursai 2020 m. Baltarusijos protestuose

2020 m. visame pasaulyje pasižymėjo kaip stagnacijos periodas dėl Covid-19 sukeltos pandemijos, tiesa, Baltarusijoje prezidento Aliaksandro Lukašenkos požiūris, kuris atspindėjo ir silpną valstybės atsaką, į pandemiją kaip į tam tikrą „psichozę“ kėlė nepasitenkinimą visuomenėje.¹⁰⁷ Į bandymus pakeisti autoritarinio režimo lyderį, valdžiusį šalį ketvirtį amžiaus, 2020 m. įsitraukė kiek kitokie nei įprasta opozicijos atstovai: nepriklausomas tinklaraštininkas Sergejus Tichanovskis, bankininkas Viktoras Babarika ir buvęs A. Lukašenkos bendražygis, buvęs ambasadorius JAV, Valerijus Cepkala.¹⁰⁸ Pirmieji du opozicijos kandidatai buvo sulaikyti, o V. Cepkala išvyko į Rusiją, todėl pagrindinį opozicijos vaidmenį perėmė Svetlana Tichanovskaja (S. Tichanovsio žmona), kuriai buvo leista registruotis kaip kandidatei į prezidentus, o prie jos prisijungė Veronika Cepkala (V. Cepkalos žmona) bei V. Babarikos rinkimų kampanijos vadovė Marija Kalesnikova.¹⁰⁹ Mitingai prieš A. Lukašenką ir palaikantys S. Tichanovskajos rinkiminę kampaniją prasidėjo dar keletą mėnesių prieš prezidento rinkimus, tačiau protestai staigiai mobilizavosi vėlu 2020 m. rugpjūčio 9 d. vakarą, dar prieš paskelbiant rinkimų rezultatus. Protesto dalyviai buvo pasipiktinę Centrinės rinkimų komisijos paskelbtais duomenimis, jog A. Lukašenka surinko virš 80% balsų, o tuo tarpu opozicijos kandidatė S. Tichanovskaja apie 10%. Baltarusijos gyventojai išėjo į gatves išreikšti nepasitenkinimo A. Lukašenkos režimo suklastotais rinkimais ir teigė, jog jų iškelta kandidatė turėjo laimėti rinkimus pirmame ture.¹¹⁰ Protestai pasižymėjo taikiu dalyvavimu, todėl brutalus saugumo pajėgų, vadinamų „silovikais“, susidorojimas su protestuotojais – savavališki sulaikymai, kankinimai, jėgos naudojimas – paskatino dar didesnę visuomenės mobilizaciją.¹¹¹ Nuo praėjusių protestų, kurie vienu ar kitu mastu kildavo po beveik visų vykdomų rinkimų šalyje, 2020 m. išsiskyrė geografiniu išsiplėtimu, jie vyko ne tik sostinėje ir didžiuosiuose, bet ir mažesniuose Baltarusijos miestuose.¹¹²

---

¹⁰⁷ Norris, S. M., "History, Memory, and the Art of Protest in Belarus", origins.edu, 2021 m. vasaris, [žiūrėta 2023 m. gegužės 12 d.] https://origins.osu.edu/article/history-memory-and-art-protest-belarus?language_content_entity=en

¹⁰⁸ Mudrov, S. A., "Doomed to fail? Why success was almost not an option in the 2020 protests in Belarus", *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 29(1), (2021), 109–120. <https://doi.org/10.1080/25739638.2021.1928880>, 110

¹⁰⁹ Ibid., 111

¹¹⁰ Ibid., 111

¹¹¹ "Why Are Belarusians Protesting?", Amnesty International, 2021 gegužės 31 d., [žiūrėta 2023 m. gegužės 12 d.] <https://www.amnesty.org.au/why-are-belarusians-protesting/>

¹¹² Onuch, O., Sasse, G., Michiels, S., "Flowers, Tractors, & Telegram: Who are the Protesters in Belarus?: A Survey Based Assessment of Anti-Lukashenka Protest Participants." *Nationalities Papers*, (2023), 1-26. doi:10.1017/nps.2022.115, 3

Moterų vaidmuo protestuose buvo ypatingai stiprus, visų pirma, kaip minėta, opoziciją vedė trys moterys, o judėjimui išibėgėjus šeštadieniniai „Moterų maršai“ siekė atspindėti taikią protestų ir baltarusių tautos prigimtį, todėl vienas iš dažnai pasikartojančių šūkių bei pirmosios oficialaus Baltarusijos himno eilutės - „Mes baltarusiai esame taikūs žmonės“, atspindėjo atsisakymą protestuose naudoti smurtą.¹¹³ Oficialūs valstybės simboliai pirmosiose protestų stadijose dar buvo naudojami, pavyzdžiui, oficiali Baltarusijos vėliava buvo matoma tarp baltos-raudonos-baltos vėliavos, kartais jas nešdavosi tas pats vienas asmuo.¹¹⁴ Vis dėlto, eigoje oficialūs valstybės simboliai įgavo neigiamą atspalvį, siejamą su A. Lukašenkos režimu, o balta-raudona-balta vėliava tapo opozicijos simboliu.

Minėta vėliava, šūkis „Tegyvuoja Baltarusija“ ir „Pahonios“ herbas (šie simboliai buvo naudojami Baltarusijos Liaudies Respublikos) buvo susiję ir su politiniu baltarusių emancipacijos procesu, kuris siekė peržiūrėti kolektyvinę atmintį apie sovietinę praeitį, nostalgiskai propaguojamą valdžios. Šio atminties rekonstrukcijos proceso pagrindiniu akcentu tapo atmintis apie stalinizmo aukas ir reikalavimas ištaisyti sovietinės sistemos skriaudas.¹¹⁵ Stalinistinių nusikaltimų atmintis tapo protestų dalimi, kaip vieną iš pavyzdžių galima paminėti rugsėjo 21 d. organizuotą gyvą žmonių grandinę nuo Kurapatų memorialo, kuris žymėjo dešimties tūkstančių sovietinių represijų aukų atminimo vietą, iki Akrestsino sulaikymo įstaigos, kurioje buvo kalinami protesto dalyviai.¹¹⁶ Tokiu būdu A. Lukašenkos režimas sugretinamas su XX a. SSRS nusikaltimais. Daug menininkų įsijungę į opozicinius veiksmus siekė sugretinti A. Lukašenkos valdymą su stalinizmo laikotarpiu, menininkas Vladimiras Tsesleris savo grafiniame darbe pažymi, jog „Lukašenkos era, prasidėjusi 1994 m., pakrypo atgal, o ne į priekį, grąžindama šalį į didžiųjų Stalino valymų klimatą.“¹¹⁷

Tiesa, būtina pažymėti, jog kai kurie režimo propaguojami naratyvai apie SSRS laikotarpį buvo inkorporuoti ar interpretuojami protestų interesams patenkinti. Sovietmečiu kurtas ir A. Lukašenkos palaikomas nacionalinis mitas, įvardinantis Baltarusiją kaip „partizanų respubliką“ (čia referuojama į sovietų partizanus kovojusius Antrojo pasaulinio karo metu prieš nacistinę Vokietiją) išliko, tačiau buvo perimtas protesto dalyvių.¹¹⁸ 2020 m. spalio mėnesį įvykęs „Partizanų žygis“ (tokį pavadinimą įgavo dėl to, jog maršas keliavo per Partizanų g. Minske) dalyvius pristatė kaip šlovingų kovų ir

---

¹¹³ Bekus, N., „Echo of 1989? Protest Imaginaries and Identity Dilemmas in Belarus“, *Slavic Review*, 80(1), (2021), 4–14. <https://doi.org/10.1017/slr.2021.25>, 7

¹¹⁴ Kazharski, A., "Belarus' new political nation? 2020 anti-authoritarian protests as identity building". *New Perspectives* (Prague, Czech Republic), 29(1), (2021), 69–79. <https://doi.org/10.1177/2336825X20984340>, 75

¹¹⁵ Bekus, N., *Echo of 1989? Protest Imaginaries*, 9

¹¹⁶ *Ibid.*, 12

¹¹⁷ „Why Are Belarusians Protesting?“, Amnesty International, 2021 gegužės 31 d., [žiūrėta 2023 m. gegužės 12 d.] <https://www.amnesty.org.au/why-are-belarusians-protesting/>

¹¹⁸ *Ibid.*

partizanų palikuonis, kurie gali nugalėti priešą, kaip protėviai įveikė fašizmo grėsmę.¹¹⁹ Sovietų laikų plakatas „Motina tėvynė šaukia“, skirtas mobilizuoti visuomenę karui prieš nacių Vokietiją, aktyvistų buvo perkurtas ir jo centre atsidūrė viena iš opozicijos lyderių M. Kalesnikova, o plakato užrašas pakeistas į „Tėvynė, Maša, šaukia“.¹²⁰ Nelly Bekus teigia, jog šie pavyzdžiai parodo, jog Antrojo pasaulinio karo atmintis vis dar yra ypatingai svarbi Baltarusijos visuomenei, šio laikotarpio simboliai nebuvo pastebimi ankstesnėje opozicijos veikoje, tačiau toks jų panaudojimas ir nukreipimas prieš režimą leido mobilizuoti platesnę visuomenę.¹²¹

Įvairios akcijos, simboliai apgręžė A. Lukašenkos naudojamą diskursą apie Didįjį Tėvynės karą prieš jį patį. Saugumo pajėgų pareigūnai buvo sulyginami su Antrojo pasaulinio karo metu veikusiais baudžiamaisiais būriais (nacių pajėgos pasižymėjusios ištisų kaimų sudeginimais su jų gyventojais),¹²² A. Lukašenka buvo sulyginamas su Adolfu Hitleriu (pvz.: A. Lukašenkos įvardijimas „agrofiureriu“)¹²³ ar jau minėtos Akrestsinos sulyginimas su Aušvicu.¹²⁴

Taigi, 2020 m. Baltarusijos protestai pirmiausia norėjo pažymėti savo taikią prigimtį, o didelę šio judėjimo tapatybės dalį atspindėjo gausus ir taikus moterų dalyvavimas. Opozicija siekė koreguoti kolektyvinę atmintį apie SSRS, įtraukiant prisiminimus apie stalinizmo laikų nusikaltimus, kurie buvo sulyginami su A. Lukašenkos režimo žiaurumu prieš protestuotojus. Pastebima, jog ne visi valdžios istorinio diskurso aspektai yra atmetami, jie dažniau transformuojami taip, jog tarnautų protestų dalyviams.

---

¹¹⁹ Bekus, N., *Echo of 1989? Protest Imaginaries*, 9

¹²⁰ *Ibid.*, 10

¹²¹ *Ibid.*, 10

¹²² Kazharski, A., *Belarus' new political nation?*, 76

¹²³ *Ibid.*, 76

¹²⁴ Kiklewicz, A., “Pragmatic aspects of street protests discourse (on the example of protests in Belarus in 2020)” *Przeegląd Wschodnioeuropejski* 2/2022 pp. 297-315 [bwmeta1.element.desklight-a15c9193-6ef0-44ed-89e8-e5f4a6519776](https://doi.org/10.1515/bwmeta1.element.desklight-a15c9193-6ef0-44ed-89e8-e5f4a6519776), 302

5. Mokykliniai vadovėliai kaip kolektyvinio identiteto formavimo įrankis

Vienas iš pasirinktų tyrimo objektų – vyresniųjų mokyklinių klasių Baltarusijos ir Ukrainos istorijos vadovėliai. Tyrime pasirinkti abiejų valstybių 10 ir 11 (paskutiniųjų klasių) mokykliniai vadovėliai, skirti valstybių istorijos dėstymui. Nors mokyklinių programų ir vadovėlių sudaryme neretai dalyvauja keletas skirtingų sričių atstovų (politikos formuotojai, akademikai, pedagogai, leidėjai ir pan.), jie bendrai leidžia pamatyti, kaip valstybė perteikia bei formuoja istorinį tautos ar valstybės identitetą ir bendrą pasaulėžiūrą. Tiriant šią sritį svarbu atkreipti dėmesį į valstybės sandarą, valdymo formą bei kokią dalį sprendimo kuriant mokyklinę programą užima politinis režimas. Taigi, vadovėliai gali veikti, ir dažnai veikia, kaip institucionalizuotas įrankis valstybei perduoti nacionalistinius, propagandinius naratyvus.¹²⁵ Tai tampa svarbiu dėmeniu formuojant jauno piliečio pasaulėžiūrą, skiepijant patriotizmą, pasididžiavimą savo valstybe ir tauta, o taip pat formuojant požiūrį į aplinką, įtvirtinant geopolitinę valstybės strategiją. Istorijos programos mokykloje veikia ne tik kaip siekis išsaugoti valstybės istorinę atmintį, bet ir tikslas formuoti kolektyvinį identitetą, legitimizuoti pasirinktas istorijos įvykių interpretacijas ar net pagrįsti tam tikras politines gaires.

Istorijos mokymas neretai atspindi visuomenėje jau egzistuojančius naratyvus, atsispiria nuo esamų identitetų, todėl valstybės politinių galių bandymas pakreipti istorijos mokymą savo linkme greičiau yra lėtas ir ilgalaikis procesas. Vis dėlto stiprūs politiniai ir socialiniai pokyčiai Ukrainoje ir Baltarusijoje (kaip ir kitose Sovietų Sąjungos teritorijose) lėmė ir gana staigų, radikalų istorijos mokymo lūžį. Visuomenės, kurios apie 70 metų buvo maitinamos komunistinių, leninistinių-marksistinių idėjų, propagandos ir naratyvų, per kelerius metus pradėjo žengti demokratiniu ir kapitalistiniu keliu, tapo nepriklausomomis, todėl istorijos mokymą perėmė į savo rankas bei galėjo formuoti naujus naratyvus. Kitaip nei Baltijos valstybės, kurios turėjo apie 20 metų gyvavusias modernias nacionalines valstybes ir gyvą istorinę atmintį apie nepriklausomybę, Baltarusijos ir Ukrainos visuomenėse Sovietų Sąjungos vaidmuo tautų istorinio identiteto formavime buvo gerokai didesnis, todėl svarbu atkreipti dėmesį, kaip istorijos mokymasis kito po Sovietų Sąjungos žlugimo.

5.1. Istorijos mokymas Baltarusijoje: politinio režimo įtaką istorijos rašymui

Istorijos rašymas Baltarusijoje pirmuosius lūžius patyrė dar „perestroikos“ laikotarpiu, kuomet buvo stengiamasi atsiriboti nuo sovietinių dogmų. Sovietmečiu istorijos rašyme aiškiai dominavo socialistinio, klasinio, o ne tautinio identiteto formavimas. Po nepriklausomybės paskelbimo 1991 m. pirmosios mokyklinės istorinės programos buvo kuriamos aktyviai įtraukiant akademinę visuomenę,

---

¹²⁵ Wagner, W., Kello, K., Sakki, I., "Politics, identity and perspectives in history textbooks" In K. van Nieuwenhuyse & J. Pires Valentim (Eds.), *The Colonial Past in History Textbooks - Historical and Social Psychological Perspectives*. (Charlotte, NC: Information Age Publishers, 2018), 7

o istorijos mokymas atsigręžė į baltarusių tautos ypatybes, gilinosi į baltarusių istoriją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo laikotarpiu, kuris buvo suvokiamas kaip tautos „aukso amžius“, ieškoma sąsajų su Europa.¹²⁶ Istorijos vadovėliuose buvo stengiamasi įvesti istorinį pliuralizmą, nors buvo suvokiama, jog istorijos pateikimas per nacionalistinę prizmę ir atsisakymas sovietinių dogmų, istorinių naratyvų turėtų būti nuoseklus, įgyvendinant pereinamąjį laikotarpį.¹²⁷

Neilgai gyvavęs nacionalinis baltarusių atgimimas susilaukė menko palaikymo visuomenėje, kuri tuo metu išgyveno ekonominę ir socialinę krizę, sekusią po Sovietų Sąjungos žlugimo.¹²⁸ Požiūris į valstybės nacionalinę istoriją, kaip ir į kitus kultūrinius objektus (simbolius, kalbą) pasuko kita linkme po Aliaksandro Lukašenkos atėjimo į prezidento postą (1994 m.), o tiksliau po 1995 m. surengto referendumo, kurio rezultatai lėmė grįžimą link sovietinių simbolių ir praeities – rusų kalba gavo valstybinį statusą, nacionaliniai simboliai (herbas ir vėliava) buvo pakeisti į sovietinius atitikmenis.¹²⁹ Tais pačiais metais buvo įkurta Valstybinė humanitarinių ir socialinių mokslų srities mokyklinės literatūros kontrolės komisija, pavaldi Prezidento administracijai.¹³⁰ Šios institucijos įkūrimas ir jos svarba galutinai peržiūrint ir tvirtinant valstybinių vadovėlių leidimą atspindi politinio režimo kontrolės vaidmenį istorijos mokyme. Kai kurie baltarusių akademikai šios komisijos veiklą sulyginu su cenzoriumi, siekiančiu pašalinti politiškai jautrius istorinius darbus¹³¹, o A. Lukašenka teigė, jog referendumo rezultatai nurodo, jog būtina iš mokyklinių programų pašalinti vadovėlius išleistus 1992 - 1995 metais.¹³² Taigi, istorijos (kaip ir kai kurių kitų sričių) mokymą galima suvokti kaip vieną iš politinio režimo įrankių formuojant kolektyvinį identitetą.

Šio tyrimo dalyje objektais pasirinkti du vadovėliai skirti Baltarusijos istorijai: Jevgenijaus Konstantinovičiaus Noviko „Baltarusijos istorija 1917-1945 metai“¹³³ skirtas 10 klasei (išleista 2012 m.) ir Vasilijaus Michailovičiaus Fomino, Sergejaus Veniaminovičiaus Panovo, Nadeždos Nikolaevnos Ganučenko „Baltarusijos istorija 1940-ųjų antra pusė - XXI a. pradžia“ skirtas 11 klasei (išleista 2013 metais)¹³⁴. Šie vadovėliai pasirinkti pagal keletą aspektų: abu vadovėliai buvo

¹²⁶ Zadora, A., “History Teaching in Belarus: Between Europe and Russia.” *History Education Research Journal*, 15(1), (2017), 8–23. <https://doi.org/10.18546/HERJ.15.1.02>, 7

¹²⁷ Ibid., 7

¹²⁸ Marples, D. R., “History and politics in post-Soviet Belarus. The foundations” in Korosteleva, E. & Lawson, C., Marsh, R. (2002). “Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship”, 27

¹²⁹ Silitski, V., “Preempting Democracy: The Case of Belarus.” *Journal of Democracy*. 16, (2005)., 83-97. 10.1353/jod.2005.0074., 86

¹³⁰ Zadora, A., *History Teaching in Belarus*, 10

¹³¹ Запрет белорусских учебников истории, Human Right Watch (1999), [žiūrėta 2023 m. kovo 21 d.] <https://www.hrw.org/legacy/russian/reports/belarus/1999/july/topic232.html>

¹³² Zadora, A., *History Teaching in Belarus*, 12

¹³³ Новік Я.К. *Гісторыя Беларусі, 1917-1945 гг.: вучэбны дапаможн. Для 10-га кл. устаноў агульн. Сярэдн. Адукац. з беларус. мовай навучання; аўтар метадычн. Апарату В.В.Гінчук / Я.К.Новік. Мінск: Нар. Асвета, 2012. - 182 с.: іл.*

¹³⁴ Фомин В.М., Панов С.В., Ганущенко Н.Н. *История Беларуси. Вторая половина 1940-х гг. начало XXI в. 11 класс. Учебник.* — Под ред. В.М. Фомина. — Минск: Национальный институт образования, 2013. — 232 с.

naudojami visoje šalyje, skirti Baltarusijos valstybės istorijai, išleisti 2012-2013 metais, o tai leidžia numanyti, jog nemaža dalis jaunų žmonių, kurie įsitraukė į 2020 metų protestus buvo susipažinę būtent su šių vadovėlių medžiaga.

5.1.1. Baltarusijos istorijos naratyvai mokykliniuose vadovėliuose

BSSR – Baltarusijos valstybingumo pradžia

Baltarusijos režimo polinkis remtis sovietmečio nostalgija atsispindi ir istorijos pasakojime, todėl nenuostabu, jog Baltarusijos valstybingumo tradicija stipriai siejama su Baltarusijos Sovietinės Socialistinės Respublikos (BSSR) įkūrimu. Raudonosios armijos įžengimas į Minską 1918 m. gruodį vertinamas kaip Baltarusijos išlaisvinimas nuo vokiečių okupacijos.¹³⁵ Sovietų valdžios veiksmai yra pateisinami ir legitimizuojami, kitaip nei okupacinių jėgų (Vokietijos ar vėliau Lenkijos). Pavyzdžiui 1917 metais vykęs Pirmasis Visos Baltarusijos kongresas buvo sovietų valdžios nutrauktas, o jo veikėjai sulaikyti. Vadovėlio autorius nuneigia, jog kongreso tikslas buvo bandymas realizuoti baltarusių tautos apsisprendimo teisę ir vertiną jį kaip bandymą nuversti bolševikų valdžią, o sovietų veiksmus pagrindžia: „kiekviena valdžia turi teisę apsiginti“.¹³⁶

Vadovėliuose gausu vienas kitam kiek prieštaraujančių diskursų: per teritorinį ir valstybės kontrolės aspektą, BSSR yra pateikiama kaip atskira respublika SSRS sudėtyje, pvz.: BSSR įkūrimas suvokiamas kaip politinio vieneto sukūrimas tarptautinėje sistemoje, taip pat išreikštas „Baltarusijos žmonių troškimas sukurti savo valstybę“¹³⁷ atskirai nuo Sovietų Rusijos. Tačiau baltarusių tauta neretai pateikiama labiau etnoso arba etninių teritorijų pagrindu, o ne kaip atskira politinė tauta. BSSR teritorijos gyventojai neretai įvardijami kaip „sovietiniai piliečiai“, kurių identitetas pirmiausia formuojamas per klasinį-socialinį veiksnį. Nenuostabu, jog nemaža dalis istorijos pasakojama per ekonominę valstybės raidą atspindint sovietinei istoriografijai įprastą pasakojimo tradiciją: iškeliant „pasiaukojančio darbo žmogaus“ reikšmę valstybėje, „herojišką“ pasiaukojimą įgyvendinant industrializaciją, nuolatinius pasiekimus ekonomikoje, moksle ir kultūroje pranokstančius kapitalistines valstybes, nuoširdų visuomenės patriotizmą Sovietų Sąjungai.

Laikotarpis nuo BSSR įkūrimo iki Antrojo pasaulinio karo pradžios XX a. Baltarusijos istorijoje pateikiamas kaip „aukso amžius“. Autorius nurodo, jog „milžiniškų sovietinės, įskaitant ir baltarusių, tautos pastangų kaina, pasitelkiant darbo entuziazmą“¹³⁸ iki ketvirto dešimtmečio pabaigos buvo sukurta socialistinė visuomenė. Šis apibūdinimas puikiai atspindi jau minėtą gana ribotą savęs

---

¹³⁵ Новік Я.К. *Гісторыя Беларусі, 1917-1945 гг.: вучэбны дапаможн. Для 10-га кл. устаноў агульн. Сярэдн. Адукац. З беларус. Мовай навучання; аўтар метадычн. Апарату В.В.Гінчук / Я.К.Новік. Мінск: Нар. Асвета, 20*

¹³⁶ Ibid., 20

¹³⁷ Ibid., 26

¹³⁸ Ibid., 48

kaip politinės tautos suvokimą – baltarusiai yra sovietinės visuomenės dalis, kurios tikslai orientuoti į socializmo kūrimą, o ne tautinį savarankiškumą.

Pabrėžiama ir teritorinio vientisumo svarba. Pavyzdžiui, kurį laiką Sovietų Rusijai priskirtų Vitebsko, Gomelio ir Smolensko apskričių prijungimas prie BSSR „padidino ekonominę respublikos potencialą, sukūrė tinkamesnes sąlygas kurti nacionalinei valstybei, konstruoti jos ekonomiką ir kultūrą.“¹³⁹ Didelę reikšmę, anot autoriaus, turėjo ir „Vakarų Baltarusijos susijungimas su SSRS ir BSSR“¹⁴⁰ Antrojo pasaulinio karo pradžioje, kurio metu „buvo padarytas galas baltarusių etnosu ir baltarusių etninių teritorijų padalijimui“.¹⁴¹ Taigi, iš BSSR susikūrimo ir egzistavimo matomas tiesioginis valstybingumo ir teritorinio vientisumo tęstinumas, kuris lėmė nepriklausomos valstybės susikūrimą. Tuo tarpu nacistinės Vokietijos įvestas administracinis paskirstymas suvokiamas kaip baltarusių tautos valstybingumo likvidavimas.¹⁴²

Baltarusijos ir Sovietų Sąjungos piliečių herojiška kova prieš fašizmą

Baltarusijos valstybės istorijos pasakojime kone reikšmingiausią vietą užima Didžiojo Tėvynės karo laikotarpis (sovietmečio historiografijoje išskiriamas Antrojo pasaulinio karo laikotarpis nuo vokiečių įsiveržimo į SSRS 1941 m. iki Berlyno kapituliacijos 1945 m.). Identiteto paieškos pasireiškia per herojiško pasipriešinimo pasakojimą. Šį karą autorius apibūdina, kaip tikrai „patriotinį“ ir kaip tikrai „didįjį“, kurio metu sovietų kariai ir užnugario darbininkai (rus. труженики тыла) apgynė ne tik savo valstybę, bet ir išlaisvino kitas Europos valstybes nuo „fašistinio barbarizmo“, padarė viską, jog šis negalėtų atgimti, visoje Europoje „įsitvirtintų taiką ir saugumą“.¹⁴³ Svarbu pabrėžti, jog kova suvokiama ne tiek kaip prieš tam tikrą valstybę, bet prieš ideologiją - fašizmą, kuris iš esmės suvokiamas kaip didžiausias blogis žmonijos istorijoje, o pagrindinis sovietų tikslas Europos taika ir saugumas.

Baltarusijos gyventojų indėlis pabrėžiamas dažniau ne per tiesioginį dalyvavimą kariuomenėje, o per sabotažo akcijas ir neginkluotą rezistenciją prieš nacistinę Vokietijos okupaciją. Didelė reikšmė teikiama sovietinių partizanų judėjimui, taip pat vadinamiesiems „geležinkelių kovoms“, t. y. sabotažo akcijomis sprogdinant ar kitaip gadinant geležinkelių infrastruktūrą. Pasakojimas siekia įteigti, jog šis partizaninis judėjimas ir bendras pasipriešinimas apėmė didžiąją dalį gyventojų, nemažas dėmesys skiriamas komjaunimo įsitraukimui į pasipriešinimą. Išskirtinė partizaninio ir

---

¹³⁹ Ibid., 60

¹⁴⁰ Ibid., 120

¹⁴¹ Ibid., 120

¹⁴² Ibid., 128

¹⁴³ Ibid., 114

neginkluoto pasipriešinimo veikla Didžiojo Tėvynės karo metu vaizduojama kaip išskirtinis Baltarusijos pasipriešinimo priešui bruožas.

Vis dėlto karo meto, taip pat kaip ir pokario, istorijoje kuriamas patriotiškumas SSRS atžvilgiu ir siekiama perteikti baltarusių tautos su visos SSRS piliečiais vienybę. Pasipriešinimo laikotarpiai įvairių nacionalinių valstybių istoriografijoje pažymi tautinio identiteto formavimąsi, Baltarusijos atveju tauta neišskiria savęs iš kitų, veikiausiai susitapatina su SSRS valstybe ir sovietine tauta, o ne skatina nacionalizmą tautos viduje. Pati kova vaizduojama ne kaip tarp atskirų valstybių, bet tarp gėrio ir blogio.

Represijos – nereikšminga SSRS istorijos dalis

Greitai besivystančio socializmo paveiksle nežymiai paminimi ir represijų momentai. Kolūkių įvedime minima, jog buvo tarp „kulakų“ (taip neigiamai įvardijami turtingi valstiečiai, lietuviškas „buožių“ atitikmuo) buvo ir nekaltų piliečių, tačiau dauguma jų vykdė antisovietinę ir antikolūkinę veiklą, todėl, anot autoriaus, „negalima visų turtingų valstiečių beatodairiškai vadinti sovietų nepelnytai nubaustais žmonėmis“.¹⁴⁴ Minima, jog po karo dalis Vakarų Baltarusijos gyventojų buvo ištremta į Sibirą ar Kazachstaną, nes siekiama greitai įdiegti kolektyvizaciją, neretai smurtinėmis priemonėmis.¹⁴⁵ Kiek daugiau dėmesio skirta ketvirtame dešimtmetyje vykdytomis politinėms represijoms prieš „tautinio judėjimo atstovus“¹⁴⁶, kurių metu sovietų pareigūnai pagal sufabrikuotas bylas nuteisė ir nužudė nekaltus žmones, daugiausiai inteligentijos atstovus. Kaip minėta, įvairios represijos sudaro labai mažą dalį istoriniame pasakojime, represijų mastą stengiamasi sumenkinti, o požiūrį į sovietų vykdytus priešiškus veiksmus apibūdina J. K. Noviko pastaba, jog „pastarųjų dešimtmečių publikacijose aprašomos dešimtys milijonų SSRS politinių aukų yra ne kas kita kaip mitas, paskleistas visuomenės sąmonėje siekiant diskredituoti socialistinę santvarką“.¹⁴⁷

Abejotina baltarusių kalbos reikšmė tautiniam identitetui

Baltarusių kalbos aspektas atsispindi per „baltarusizacijos“ politikos proceso vertinime. Šis procesas, kurio pagrindiniu aspektu pabrėžiamas baltarusių kalbos įvedimas į valstybines įstaigas ir mokyklas, pateikiamas dviprasmiškai. Teigiama, jog ši politika lėmė baltarusių tautos savimonės formavimąsi, leido suvokti save kaip atskirą tautą. Tačiau taip pat paminima, jog tokių „baltarusizacijos“ politikos tikslų įgyvendinimas buvo per daug griežtas, neatitiko savanoriškumo

---

¹⁴⁴ Ibid., 78

¹⁴⁵ Фомин В.М., Панов С.В., Ганущенко Н.Н. История Беларуси. Вторая половина 1940-х гг. начало XXI в. 11 класс. Учебник. — Под ред., В.М. Фомина. — Минск: Национальный институт образования, 2013. — 232 с. (р. 14)

¹⁴⁶ Новік Я.К. Гісторыя Беларусі, 1917-1945 гг.: вучэбны дапаможн. Для 10-га кл. устаноў агульн. Сярэдн. Адукац. З беларус. мовай навучання; аўтар метадычн. Апарату В.В.Гінчук / Я.К.Новік. Мінск: Нар. Асвета, 84

¹⁴⁷ Ibid., 85

principo. Jeigu baltarusių kalbos ir kultūros populiarinimas suvokiamas kaip teigiamas veiksnys tautos formavime, gana dviprasmiškai atrodo pavyzdys, nusakantis Baltarusijos tautinės kultūros padėtį nacistinės Vokietijos okupacijos metu, kuomet „vokiečių įsakymas Minsko dramos teatro menininkams išlaikyti baltarusių kalbos egzaminą“¹⁴⁸ pateikiamas kaip negatyvi nacių vykdoma politika. Tai parodo, jog nacistinės Vokietijos politika, net galimai atliepanti tam tikriems tautiniams aspektams, yra suvokiama negatyviai. Bendrai vadovėliuose baltarusių kalbos statusas neužima didesnės reikšmės, o dažniau nustumiamas į paraštes.

Nelegitimi Baltarusijos Liaudies Respublika

Vadovėliuose nebuvo galima visiškai aplenkti ir Baltarusijos Liaudies Respublikos (BLR) egzistavimo laikotarpio. Liaudies respubliką iš esmės siekiama pateikti kaip nelegitimiją. Pirmiausia dėl to, jog ji siekė įtvirtinti nepriklausomybę pasitelkiant „išorinių jėgų pagalbą“¹⁴⁹ ir iš esmės veikė tik Vokietijos okupacinės valdžios nustatytuose rėmuose. Nors iš vienos pusės teigiama, jog „tikraja to žodžio prasme Baltarusijos liaudies Respublika nebuvo valstybė“¹⁵⁰, nes neturėjo valdymo sistemos, negalėjo vykdyti išorinių ir vidinių politinių funkcijų, šis etapas yra suvokiamas, kaip bandymas sukurti baltarusių nacionalinę valstybę „buržuazijos pagrindu“: „Nereikėtų nei perdėti BLR paskelbimo svarbos, kaip tai daroma kai kuriuose šiuolaikiniuose leidiniuose, nei nutylėti BLR paskelbimo fakto, kaip buvo daroma sovietinėje mokslinėje ir mokomojoje literatūroje.“¹⁵¹ Toks apibendrinimas atspindi bandymus koreguoti sovietinę istoriografiją (nepaisant, kad ja aiškiai remiamasi aptariant kitus laikotarpius), o taip pat yra būdas bent dalinai prisitaikyti prie visuomenėje gyvuojančio identiteto, kuris remiasi 1918 m. BLR egzistavimu bei „perestroikos“ metu ir ankstyvoje nepriklausomybėje atgimusiais nacionaliniais jausmais.

Baltarusijos Liaudies Respublikos simboliai, kurie buvo atkurti ir 1991 metais, atsiranda ir Antrojo pasaulinio karo istorijos pasakojime. BLR vytis „Pahonia“, balta-raudona-balta vėliava ir šūkis „Tegyvuoja Baltarusija“ pateikiami kaip fašistiniai baltarusių kolaborantų su Nacistinės Vokietijos valdžia simboliai. Ši linija išlaikoma ir pasakojime apie Baltarusijos respubliką po 1991 m. nepriklausomybės paskelbimo: „Daugelis Baltarusijos gyventojų išreiškė nepasitenkinimą tokiais simboliais dėl to, kad jie buvo naudojami su okupacinės valdžios sutikimu nacių kariuomenės per Didįjį Tėvynės karą okupuotoje Baltarusijos teritorijoje.“¹⁵² Galima įžvelgti, jog siekiama šiems simboliams suteikti negatyvų charakterį, pavyzdžiui, jau minėtas šūkis „Tegyvuoja Baltarusija“ yra

---

¹⁴⁸ Ibid., 128

¹⁴⁹ Ibid., 21

¹⁵⁰ Ibid., 23

¹⁵¹ Ibid., 25

¹⁵² Фомин В.М., Панов С.В., Ганущенко Н.Н. История Беларуси. Вторая половина 1940-х гг. начало XXI в. 11 класс. Учебник. — Под ред. В.М. Фомина. — Минск: Национальный институт образования, 2013. — 232 с., 134

iš esmės sugretinamas su šūkiu „Heil Hitler“.¹⁵³ Panašiai kaip su BLR, bandymai kurti nepriklausomą valstybę Antrojo pasaulinio karo metu vaizduojami kaip neteisėti, o lyderių tikslas - sukurti Baltarusiją priešiškos valstybės globoje. Taigi vadovėliuose šiems nacionaliniams judėjimams nėra skiriama daug dėmesio, o jų vaizdinys bendrame naratyvų kontekste piešiamas negatyviai.

Lenkijos spauda Vakarų Baltarusijoje

Tautinio identiteto stoka pastebima kalbant apie baltarusių tautą Sovietų Sąjungos sudėtyje, bet šis aspektas nežymiai išryškėja apžvelgiant tarpukario situaciją Vakarų Baltarusijoje, kuri tuo metu priklausė Lenkijai. Pabrėžiama neigiama polonizacijos politika prieš baltarusius „siekianti ištrinti nacionalinį baltarusių identitetą“¹⁵⁴: baltarusių kalbos pašalinimas iš mokyklų, draudimas ją naudoti valstybinėse įstaigose, trukdymas kurti baltarusių kultūrinės ir meno organizacijas. Vakarų Baltarusijos gyventojų padėtis Lenkijoje pateikiama neigiamai ir per socialinę pjūvį, neišskiriant tautinės sudėties: nebuvo išspręsta bežemių valstiečių problema, juos išnaudojo žemvaldžiai, klestėjo nedarbas, regionas Lenkijai buvo pigių žaliavų ir darbo jėgos šaltinis.¹⁵⁵ Negatyvus požiūris lenkų atžvilgiu pastebimas ir pokario metų pasakojime, kuomet Vakarų Baltarusija tapo BSSR dalimi. Pabrėžiama, jog lenkų nacionalistai „trikdė nacionalinės ekonomikos atstatymą, žudė partijos aktyvistus, taip pat ir darbininkus bei valstiečius, kurie palaikė Sovietų valdžią“.¹⁵⁶ Tačiau vertinant tai, kiek dėmesio skiriama Vakarų Baltarusijos situacijai Lenkijos sudėtyje, kokiu gana menku mastu išryškinamas lenkų priešiškus baltarusių tautos atstovams, sunku teigti, jog nagrinėjamuose vadovėliuose tautinis identitetas kuriamas pagal „mes – baltarusiai“ prieš „juos – lenkus“ supriešinimą.

Taigi, istoriniame pasakojime stipriai išryškėja bandymas kolektyvinį identitetą kurti per sovietinės ideologijos prizmę - pagal klasinę santvarką. Tautinis identitetas nustumtas į paraštes. Tautinis identitetas nėra kuriamas pagal „mes“ ir „jie“ priešpriešą. Nors okupantais ar priešais įvardijama tiek Lenkijos, tiek Vokietijos valstybės, bet jų priešiškus daug stipriau išreiškiamas per teritorinį perskirstymą, valstiečių ir darbininkų klasės išnaudojimą ar karinę agresiją prieš SSRS, o ne tautinio identiteto naikinimą. Didžiausias dėmesys skiriamas Didžiojo Tėvynės karo pasakojimui, išryškėja Baltarusijos gyventojų herojiškas dalyvavimas daugiau karo užnugaryje, vaidmuo partizaniniame ir neginkluotame pasipriešinime, mažiau sureikšminimas baltarusių dalyvavimas SSRS kariuomenės sudėtyje.

---

¹⁵³ Ibid., 128

¹⁵⁴ Ibid., 128

¹⁵⁵ Ibid., 99

¹⁵⁶ Фомин В.М., Панов С.В., Ганущенко Н.Н. История Беларуси. Вторая половина 1940-х гг. начало XXI в. 11 класс. Учебник. — Под ред. В.М. Фомина. — Минск: Национальный институт образования, 2013. — 232 с., 18

5.2. Istorijos vadovėlių politika Ukrainoje po nepriklausomybės atgavimo

Tyrime siekiama apžvelgti formuojamų istorinių naratyvų įtaką ir atspindžius 2013-2014 metų „Euromaidano“ protestuose, todėl renkantis istorijos vadovėlius buvo koncentruojamasi į XXI a. pradžioje išleistas knygas. Ukrainos istorijos vadovėliai, pagal Švietimo ministerijos nurodymus, privalo atitikti vyriausybės patvirtintą mokymosi programą. Londono universiteto koledžo profesorius Jan Germen Janmaat nagrinėdamas vadovėlių sudarymo politiką teigia, jog po nepriklausomybės paskelbimo Ukraina išlaikė centralizuotą sovietinį požiūrį į istorijos mokymą.¹⁵⁷ Panašiai kaip Baltarusijoje, vadovėliai sudaromi valstybei prižiūrint jų adaptaciją, spausdinimą ir platinimą.¹⁵⁸ Tačiau atliekant tyrimą pastebėta, jog vadovėlių pasirinkimas Ukrainoje yra gerokai platesnis nei Baltarusijoje, pirmiausia matomas dažnesnis naujų istorijos vadovėlių leidimas. Į jų sudarymą yra įtraukta Nacionalinė mokslo akademija, Pedagogikos mokslų akademija ir privatūs leidėjai bei įvairūs fondai, kurie prisideda prie sudarymo ir adaptacijos.¹⁵⁹ Pliuralizmas ir pasirinkimo laisvė iš dalies yra užtikrinama per galimybę mokyklose dėstyti iš kelių vadovėlių kiekvienoje mokyklinėje klasėje, tačiau privaloma į mokymo programą įtraukti ir dėstyti medžiagą iš valstybės patvirtinto vadovėlio.¹⁶⁰ Taigi, valstybės įsitraukimas ir reguliacija atskleidžia, jog Ukrainos valdžia skiria didelį dėmesį kontroliuoti istorijos mokymą ir įskiepyti pasirinktus naratyvus, nors siekiama užtikrinti šiek tiek daugiau laisvo pasirinkimo mokykloms.

Šios tyrimo dalies objektais pasirinkti du Ukrainos Švietimo ministerijos patvirtinti vadovėliai: Fediro Hryhorovyčiaus Turčenko „Naujoji Ukrainos istorija 1914-1939“¹⁶¹ (išleistas 2001 m.) skirtas 10 klasei bei Fediro Hryhorovyčiaus Turčenko, Petro Pantelejimovičiaus Pančenko, Sergijaus Michailovičiaus Timčenko „Naujoji Ukrainos istorija 1939-2001“ (2002 m. leidimas) skirta 11 klasei.¹⁶² Renkantis tyrimo objektus buvo atkreiptas dėmesys į jų paplitimą (vadovėliai patvirtinti vyriausybės, turi keletą skirtingų metų leidimų), tematiką bei leidimo metus kaip ir Baltarusijos vadovėlių atveju.

---

¹⁵⁷ Janmaat, G. J., "The Ethnic 'Other' in Ukrainian History Textbooks: The Case of Russia and the Russians.", *A Journal of Comparative Education*. 37. (2007),307-324. 10.1080/03057920701330180., 3

¹⁵⁸ Ibid., 3

¹⁵⁹ Ibid., 4

¹⁶⁰ Ibid., 3

¹⁶¹ Ф. Г. Турченко, *Новітня історія України. 10 клас*, підруч. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / - К. : Генеза, 2003 . Ч. 1 : 1914- 1939. - [Б. м.] : [б.в.], 2001. - 352 с.:іл.

¹⁶² Ф.Г.Турченко, П.П.Панченко, С.М.Тимченко, *Новітня історія України (1939-2001). Підручник для 11-го класу середніх загальноосвітніх навчальних закладів*, 2001, "Генеза", Київ

5.2.1. Ukrainos tautinio identiteto formavimas mokykliniuose vadovėliuose

Nacionalinės valstybės troškimas kilęs iš priespaudos

Ukrainos istoriniame pasakojime, kitaip nei baltarusiškame, labai ryškiai išsiskiria nuolatinis siekis sukurti valstybę nacionaliniu pagrindu. Šis siekis gerokai apsunkinamas priešišku jėgų, Pirmajame pasauliniame kare ir tarpukariu pažymimos represijos, vykdomos skirtingų okupacinių jėgų – carinės Rusijos, o vėliau SSRS, Austrijos – Vengrijos imperijos, Lenkijos, po karo Rumunijos ir Čekoslovakijos. Ukrainiečiai šiame geopolitiniame lauke lieka vieni, todėl suvokia, jog „išsilaisvinimas pirmiausia priklauso nuo jų pačių“¹⁶³ ir „pradedama likimą imti į savo rankas“.¹⁶⁴ Abejuose vadovėliuose yra išskiriama keletas faktorių, kurie lėmė ukrainiečių nacionalinių jausmų atsiradimą ir suvokimą apie savo tautos išskirtinumą. Pirmiausia, nacionalizmas užgimsta per nuolatinę priespaudą ir iš čia kylančio noro pasipriešinti agresoriui, imperijos centrai bei stiprinti savo autonomiją. Pabrėžiama abiejų pasaulinių karų įtaką tautinei savivokai. Pirmojo pasaulinio karo metu ukrainiečių karių buvimas multietninėje Carinėje Rusijos ar Austrijos-Vengrijos kariuomenėje leido atpažinti savo etninius, kalbinius skirtumus, o taip pat atrasti bendrumą tarp skirtingose dabartinės Ukrainos teritorijos dalyse gyvenančių piliečių. Antrasis pasaulinis karas leido ukrainiečių kariams įžengti giliau į Europą ir susipažinti su kitomis kultūromis, kurios, pasak autoriaus, „turėjo didelės įtakos ukrainiečių pasaulio suvokimui.“¹⁶⁵ Vadovėliuose atsispindi, jog tautinė savimonė kyla per teigiamą arba neigiamą interakciją su kitomis tautomis ir kultūromis.

1918 m. sausį Centrinės Rados IV universalu buvo paskelbta nepriklausoma Ukrainos Liaudies respublika (ULR), tačiau F. H. Turčenko pažymi, jog trūko palaikymo iš visuomenės bei tautinės savimonės. Pasak autoriaus, šis trūkumas susidarė dėl amžius trūkusios tautinės priespaudos, tarp ULR palaikytojų nebuvo aukštos kvalifikacijos pareigūnų, kadangi jie „buvo rusifikuoti“¹⁶⁶ ir „nesuprato, jog valstybės nepriklausomybė yra lemiamą prielaidą sprendžiant per šimtmečius susikaupusias socialines, ekonomines ir politines problemas“.¹⁶⁷ Rusifikacijos politika vykdoma tiek carinės Rusijos, tiek Sovietų Sąjungos visuose vadovėliuose tampa viena iš esminių represijos ženklų, kuriuo pagrindžiama ir tautinio sąmoningumo stoka.

¹⁶³ Ф. Г. Турченко, *Новітня історія України. 10 клас, підруч. для серед. загальноосвіт. навч. закл. /* - К. : Генеза, 2003 . Ч. 1 : 1914- 1939. - [Б. м.] : [б.в.], 2001., 100

¹⁶⁴ Ibid., 101

¹⁶⁵ Ibid., 101

¹⁶⁶ Ibid., 100

¹⁶⁷ Ibid., 101

SSRS represijos prieš Ukrainą

Dėmesys SSRS ir kitų valstybių okupacijoms skiriasi. Visų pirma, sovietų nusikaltimams – vadinamajam „raudonajam terorui“ aprašyti skiriama daug didesnė vadovėlio dalis. Didelis dėmesys skiriamas Ukrainos piliečių trėmimui, areštams, susidorojimams, aprašomi pasikartojantys bado epizodai įskaitant Golodomoro badą (1932-1933). Įdomu tai, jog Golodomoras nėra pristatomas kaip politika nukreipta tiesiogiai prieš ukrainiečių tautą, jis nėra įvardijamas kaip genocidas. Nors minima, jog didžiausią mastą šis badas pasiekė Ukrainos teritorijoje ir tapo vienu didžiausiu nusikaltimu prieš ukrainiečius, minima, jog J. Stalino politika palietė ir kitas SSRS teritorijas – Šiaurės Kazachstaną, Šiaurės Kaukazą, Volgos regioną.¹⁶⁸ Tarp represijų minima ir J. Stalino vykdyti partiniai valymai (1936 – 1938 m.).

SSRS vykdoma ukrainizacijos politika XX a. 3-jame dešimtmetyje (panašiai kaip ir Baltarusijoje) pristatoma iš dalies teigiamai, kadangi tai lėmė ukrainiečių kalbos įvedimą į mokyklas, kitas institucijas ir įvairų tautinės kalbos ir kultūros populiarinimą, tačiau kaip ir daugelis sovietų veiksmų, kurie iš dalies turėjo teigiamą poveikį, pristatoma su bendru negatyviu sovietų okupacijos vertinimu. Be represijų, vienas iš išskirtinai neigiamai vertinamų veiksnių – Ukrainos teritorijos ir tautos valdymas iš centro, stiprus ukrainiečių savivaldos apribojimas, o neretai net įvykiai, kurie sulaukia autoriaus svarbos, pateikiami kaip bet koku atveju tarnaujantys pirmiausia Maskvai. Galima matyti, jog SSRS sugretinama su carine Rusija, o tokios politikos kaip rusifikacija ar stipri Maskvos vykdoma centralizacija pateikiamos per tęstinumą, todėl matoma, jog ukrainiečių istoriografijoje „mes“ ir „jie“ priešprieša, kuriama bendrai per ukrainiečių ir rusų prizmę. Tuo tarpu tarpukario situacijai Vakarų Ukrainoje, kuri priklausė kelioms valstybėms – Lenkijai, Rumunijai ir Čekoslovakijai, dėmesys gerokai mažesnis. Visų šių valstybių priešiškus ukrainiečiams atspindi asimiliacijos politikos per savivaldos laisvių apribojimą, kalbos vartojimo viešose įstaigose uždraudimą ir šių valstybių tautų piliečių apgyvendinimą ukrainietiškosiose žemėse, neigiamą socio-ekonominę politiką ukrainiečių atžvilgiu.

Represijos atspindi, kas suvokiama kaip svarbiausi tautinio identiteto ženklai. Aiškiausiai iškyla kalba, kurią siekiama užgožti įvairiose okupuotose teritorijose, vykdoma asimiliacijos politika. Kitas svarbus tautos ramstis yra religija: bažnyčios vaidmuo atspindimas skirtinguose laikotarpiuose, neigiamai vertinami siekiai represuoti bažnyčios atstovus, pabrėžiamas jų išitraukimas į pasipriešinimą, vertinamas autokefalijos siekis.

---

¹⁶⁸ Ibid., 281

Susiskaldžiusi Ukrainos tauta

Ukrainos XX a. istorijoje svarbus Antrojo pasaulinio karo pradžioje įvykdytas teritorijų sujungimas į bendrą Ukrainos SSR, kadangi „Vakarų ukrainiečiai visada siekė susijungimo su savo Rytų broliais“¹⁶⁹. Teritorinio vientisumo svarbą gerokai pralenkia pasikartojantys teiginiai apie tautinį bendrumą visoje Ukrainos teritorijoje, ypač tarp Rytų ir Vakarų Ukrainos žemių. Nuo Pirmojo pasaulinio karo iki „Perestroikos“ ir Nepriklausomybės atgavimo autoriai siekia perteikti pasipriešinimo mastą visoje teritorijoje įvardijant regionus: „nepriklausomybės judėjimo, kuris 1941 m. apėmė ne tik Vakarų Ukrainą, bet ir Dniepro sritį, įskaitant Donbasą, Pietus ir net Krymą, mastas buvo visiškai netikėtas.“¹⁷⁰ Vis dėlto toks nuolatinis regionų pabrėžimas juos veikia ne sujungia, o pažymi jų išskirtinumą, todėl vadovėliuose jaučiamas disonansas kalbant apie pasipriešinimo judėjimą. Iš vienos pusės siekiama vaizduoti, jog nepriklausomybės siekiantys judėjimai veikė visoje teritorijoje, tačiau pradedant gilintis į šias potemes Vakarų Ukraina turi ryškesnę nacionalinę identitetą: „Tautinio atgimimo tema Vakarų Ukrainoje skambėjo ryškiau, nes ten ukrainiečių tautinio sąmoningumo lygis buvo aukštesnis nei centriniuose ar rytiniuose regionuose.“¹⁷¹ Tuo tarpu Rytų ir Pietų Ukrainos regionų gyventojai pristatomi kaip rusifikuoti, prisidedantys prie Vakarų Ukrainos sovietizacijos.

Antrasis pasaulinis karas kaip reikšmingas istorijos etapas

Ukrainos istorijos mokyme svarbią vietą užima Antrasis pasaulinis karas, kurio pasakojimas atspindi bendrumą ne tik tarp skirtingų Ukrainos teritorijų gyventojų, bet ir tarp kitų SSRS tautų ir netgi ukrainiečių susitelkimą su Sovietų Sąjunga prieš bendrą priešą – nacistinę Vokietiją. Šis bendras susitelkimas su SSRS siejamas su nacių politika ir žiauriu teroru, „su kuriuo palyginus netolima sovietinė praeitis atrodė kone dangiška.“¹⁷² Nacistinė Vokietija yra vaizduojama kaip didžiausias priešas, o sovietų kariuomenės pergalės prieš nacius pateikiamos kaip išlaisvinimas, išgelbėjęs Ukrainą nuo visiško sunaikinimo. Nors pasakojime pridedama šiek tiek detalių apie Sovietų valdžios žiaurumą Antrojo pasaulinio karo metu, bendras kontekstas panašus į Baltarusijos istorijos vadovėliuose pristatomą medžiagą. Pasipriešinimas naciams yra herojiškos ukrainiečių istorijos dalis, iškeliamas sovietinis partizaninis judėjimas, minimi ne tik kariai ir partizanai, bet ir darbininkai, kurie „savo atsidavusiu darbu giliame sovietų užnugaryje iš Ukrainos evakuoti žmonės vertingai prisidėjo

¹⁶⁹ Ф.Г.Турченко, П.П.Панченко, С.М.Тимченко, Новітня історія України (1939-2001). Підручник для 11-го класу середніх загальноосвітніх навчальних закладів, 2001, "Гене́за", Київ, 68

¹⁷⁰ Ibid., 69

¹⁷¹ Ф. Г. Турченко, *Новітня історія України. 10 клас*, підруч. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / - К. : Гене́за, 2003 . Ч. 1 : 1914- 1939. - [Б. м.] : [б.в.], 2001., 236

¹⁷² Ф.Г.Турченко, П.П.Панченко, С.М.Тимченко, Новітня історія України (1939-2001). Підручник для 11-го класу середніх загальноосвітніх навчальних закладів, 2001, "Гене́за", Київ, 20

užtikrinant Hitlerio kariuomenės pralaimėjimą.¹⁷³ Šios temos aprašyme jaučiamas išlikęs ir sovietinis Antrojo pasaulinio karo pasakojimo stilius, kuris atsispindėjo ir Baltarusijos vadovėliuose. Vokietijos karius ar pareigūnus apibūdinant neretai naudojama sąvokomis „fašistais“, „teroristai“, tačiau sovietmečiu sukurto terminą „Didysis Tėvynės karas“ autorių praktiškai atsisakoma, tik paminima, jog daugumai Sovietų Sąjungos piliečių šis karas buvo taip suvokiamas, kadangi ši sąvoka reiškė „išlaisvinimą“.¹⁷⁴

UNO – UPA reikšmė nepriklausomybės siekyje

Išskirtinis faktorius Antrojo pasaulinio karo pasakojime, lyginant su Baltarusijos vadovėliais, tampa ukrainiečių nacionalinio pasipriešinimo dalyviai, siekę atkurti Ukrainos nepriklausomybę. Ukrainiečių nacionalistų organizacija (UNO), įkurta 1929 m. Vienoje, minima dar ir tarpukario pasakojime. Ši organizacija buvo sukurta iš Sicho šaulių organizacijos (įkurta Centrinės Rados kaip pagrindas ginkluotosioms pajėgoms), kaip pabrėžiama vadovėlyje, jos ideologiniai pagrindai turėjo totalitarinį pagrindą, tačiau „gimusi iš engiamos tautos ir nukreipė savo dėmesį į kovą už savo nepriklausomybę“.¹⁷⁵ Antrojo pasaulinio karo metais UNO taip pat aktyviai įsitraukė į kovą prieš Raudonąją armiją, tačiau požiūris į šios kovos organizavimą išsiskyrė. Organizacija skilo į dvi dalis: viena vadovaujama Andrėjaus Melninko, kuris pasirinko kolaboruoti su vokiečiais bei priimti jų ginkluotę¹⁷⁶, o kita vadovaujama Stepano Banderos, kuris 1943 m. iš esmės perėmė A. Melninko būrių kontrolę ir įkūrė Ukrainiečių partizanų armiją (UPA) su tikslu kovoti prieš vokiečius, sovietus bei lenkus.¹⁷⁷ Vadovėlių tekstuose pirmiausia akcentuojama, jog UPA nebuvo susijusi su vokiečiais, atvirksčiai, organizacija susiformavo Vakarų Ukrainoje kaip atsakas į žiaurius nacių susidorojimus.¹⁷⁸ Pagrindinė UPA kova, pasak mokyklinės programos, vyko su nacių okupantais, tuo tarpu frontą atstūmę sovietai iš karto pradėjo UPA pajėgų ir jų šalininkų žiaurų naikinimą.¹⁷⁹ Nors organizacijos tikslas atkurti nepriklausomą Ukrainos valstybę, t. y. kovoti taip pat prieš sovietus, labai mažai aprašoma kova prieš Raudonąją armiją (labiau atkreipiamas dėmesys į neigiamą sovietų reakciją OUN ir UPA atžvilgiu) bei pasipriešinimas sovietams po karo. UPA yra vaizduojama kaip nuo Maskvos nepriklausoma, nepriklausomybės siekianti, visų pirma anti-nacistinė organizacija, tačiau vadovėlyje praktiškai nutylima šios organizacijos veikla nukreipta prieš lenkų gyventojus Vakarų Ukrainoje. Kaip nurodo Timothy Snyder, UPA iš esmės vykdė etninį lenkų civilių valymą Voluinėje,

---

¹⁷³ Ibid., 38

¹⁷⁴ Ibid., 12

¹⁷⁵ Ф. Г. Турченко, *Новітня історія України. 10 клас*, підруч. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / - К. : Генеза, 2003 . Ч. 1 : 1914- 1939. - [Б. м.] : [б.в.], 2001, 326

¹⁷⁶ Snyder, T., *Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija, 1569-1999*. (Vilnius: Mintis, 2008), 187

¹⁷⁷ Ibid., 189

¹⁷⁸ Ф.Г.Турченко, П.П.Панченко, С.М.Тимченко, *Новітня історія України (1939-2001)*. Підручник для 11-го класу середніх загальноосвітніх навчальних закладів, 2001, "Генеза", Київ, 42

¹⁷⁹ Ibid., 54

per 1943 m. skaičiuojama tarp 40 000 – 60 000 lenkų civilių aukų.¹⁸⁰ Vadovėlyje apie tai apskritai nėra kalbama, tik vienu sakiniu paminima, jog nesutarimai tarp lenkų ir ukrainiečių nacionalistų politinių priešpriešų aukomis tapo civiliai gyventojai.¹⁸¹

Įvairių karinių organizacijų kūrimasis užima gana didelę reikšmę vadovėlyje, o tai iš esmės formuoja Ukrainos kaip karingos tautos identitetą. Karinių organizacijų veikla, tokių kaip Ukrainos Sicho šaulių organizacija, jau minėtos UNO ir UPA, siejamos su nacionalizmo kėlimu ir netgi veiksniu užtvirtinusi ukrainiečių tautinę savimonę, kuri lėmė nepriklausomybės paskelbimą 1991 m. Nepriklausomos kariuomenės sukūrimas yra neatskiriamas ir vienas iš svarbesnių veiksmų siekiant valstybingumo.

Taigi, Ukrainos istorijos mokyme ryškiai matoma nuolatinė kova sukurti vientisą, nepriklausomą valstybę nacionaliniu pagrindu. Tautinis identitetas kuriamas per nuolatinę priešpriešą okupantui – Rusijos imperijai, SSRS, Austrijos-Vengrijos imperijai, Lenkijai, Čekoslovakijai ir Rumunijai, kurios visos siekė asimiliuoti ukrainiečius. Ryškiausiai atsispindi ukrainiečių priešprieša prieš rusus. Nenuostabu, kad tautinė kalba pažymima kaip vienas svarbiausių identiteto aspektų, šalia jos išryškėja teritorinio vientisumo, bažnyčios svarba bei matomas stiprus karinių organizacijų vaidmuo. Vadovėliai siekia kuo labiau sukurti Ukrainos teritorijos populiacijos bendrumą, tačiau skirtumai tarp Vakarų ir Rytų bei Pietų Ukrainos gyventojų atsispindi per visą pasakojimo laikotarpį.

---

¹⁸⁰ Snyder, T., *Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija*, 192

¹⁸¹ Ф.Г.Турченко, П.П.Панченко, С.М.Тимченко, *Новітня історія України (1939-2001)*. Підручник для 11-го класу середніх загальноосвітніх навчальних закладів, 2001, "Генега", Київ, 45

6. Žiniasklaidos įtaką kolektyvinės atminties formavimui

Žiniasklaida yra vienas iš esminių veiksnių formuojant istorinius naratyvus ir kolektyvinę identitetą. Visų pirma, įvairios žiniasklaidos skleidžiamos informacijos formos yra pasiekiamos didžiajai visuomenės daliai, turinys vartojamas gana gausiai ir dažnai. Masinės medijos yra pirminis ir labiausiai prieinamas, šaltinis formuojantis žmonių įsitikinimus ir suteikiantis žinias.¹⁸² Siekiant įtvirtinti tam tikrą naratyvą kone svarbiausiu veiksniu tampa žinutės kartojimas ir pasakojimo platinimo nuoseklumas, o tam žiniasklaida yra ypatingai tinkama priemonė. Žinoma, kaip ir daugelis kitų priemonių šiame procese masinio informavimo priemonės veikia veidrodiniu principu: jos atspindi visuomenėje jau gyvuojančius nusistatymus, identitetus, ir atvirkščiai – pateikiama informacija ilgainiui pradeda atsispindėti visuomenėje. Taigi, nors šiomis priemonėmis galima dažnai, dideliu kiekiu ir gana greitai pasiekti visuomenę ar jos dalį, tačiau norint pakreipti identitetą ar suformuoti naują naratyvą reikalingas ilgas laiko tarpas su nuosekliai pateikiamomis žinutėmis. Tokiu pačiu principu žiniasklaida yra priversta reaguoti ir į visuomenėje vykstančius virsmus (svarbus faktorius tokiam procesui yra žiniasklaidos nepriklausomumas), todėl naratyvų formavimas veikia panašiu principu kaip žodinis pasakojimas: informacijos vartotojas reaguodamas į pasakojimą ir skleidžiamą žinutę gali nulemti, kaip ilgalaikiai pasakotojas pasuks naratyvą ateityje.¹⁸³

Kitas svarbus ir išskirtinis žiniasklaidos kaip identiteto formavimo priemonės veiksnys – emocijų įtraukimas į informacinį turinį. Kitaip nei akademinis turinys, žiniasklaida ne tik perteikia faktinę informaciją, bet pasitelkia emociniu svoriu papildytą informaciją: asmeninius pasakojimus, vertinimus, nuomones, simbolius, siekia pritraukti vartotoją sensacingumu. Tyrimai rodo, jog dauguma faktų pateikiamų žiniasklaidos naujienose yra greitai pamirštami, todėl didesnę svorį turi ne atskiros istorijos ar faktai, bet jų simbolinės sistemos visuma.¹⁸⁴ Kaip teigia S. Elizabete Bird ir Robertas W. Dardennas, naujienų srautas yra panašus į mitą: „naujienos sukuria tvarką iš chaoso, žinojimą paverčia pasakojimu, suteikia užtikrintumą ir artumą su bendruomenę jungiančia patirtimi, pateikia atsakymus į gluminančius klausimus ir paaiškinimus į sudėtingus reiškinius“.¹⁸⁵ Emocinis svoris ne tik lemia geresnę informacijos įsisavinimą, susitapatinimą arba atvirkščiai priešprieša tam tikriems istoriniams įvykiams, laikotarpiams ar asmenybėms. Žiniasklaidoje pateikiami istoriniai pasakojimai leidžia formuoti ir dabarties ideologiją, todėl galima pastebėti, jog politinės, pilietinės grupės, jų atstovai ir kiti visuomenės veikėjai pasitelkia istorijos aspektus siekdami pakreipti

¹⁸² Kulyk, V., "The media, history and identity: competing narratives of the past in the Ukrainian popular press", *National Identities*, 13:3, (2011), 287-303, DOI: 10.1080/14608944.2011.591373 , 288

¹⁸³ Kitc, C., "Pages from the Past: History and Memory in American Magazines, The University of North Carolina Press, 2005" *ProQuest Ebook Central*, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=413329>, 4

¹⁸⁴ Bird, E. S., Dardenne, R. W., "News and Storytelling in American Culture: Reevaluating the Sensational Dimension". *Journal of American Culture*, 13(2), (1990) 33–37. https://doi.org/10.1111/j.1542-734X.1990.1302_33.x

¹⁸⁵ Ibid.

visuomenės atsaką į norimus dabarties arba ateities įvykius. Priklausomai nuo valstybėje egzistuojančio žiniasklaidos nepriklausomumo, masinių informacinių šaltinių įvairovė leidžia tikslingai pasiekti norimą visuomenės grupę ir atvirkščiai, vartotojams pasirinkti informacijos šaltinius, kurie leidžia jausti tapatumą bendruomenėje. Tokiu būdu įvairovė nebūtinai reiškia identiteto įvairiapusiškumą, o kaip tik leidžia visuomenės grupėms užsidaryti į savo nusistovėjusių pasakojimų aplinką.

Šioje dalyje pateikiamas žiniasklaidos tyrimas orientuojasi tik į informaciją, susijusia su istoriniu pasakojimu, siekiama atskleisti, kokios temos ir naratyvai dažniausiai atsispindėjo žiniasklaidoje metai iki kilusių masinių pilietinių protestų Ukrainoje ir Baltarusijoje.

6.1. Ukrainos žiniasklaidos situacija 2012-2013 metais

Nuo XXI a. pradžios Ukrainoje pastebimas neženklaus žiniasklaidos laisvėjimas, nepriklausomų šaltinių atsiradimas ir augantis pliuralizmas, kurį lėmė reklamos rinkos augimas,¹⁸⁶ vis dėlto aptariamam laikotarpiu dauguma informavimo priemonių priklausė privačioms finansinėms grupėms, kurios buvo kontroliuojamos Ukrainos oligarchų.¹⁸⁷ Toks žiniasklaidos sutelkimas neužtikrino nešališkumo, atvirkščiai, neretai tam tikros medijos grupės atsispindėjo verslo ir politinių grupių interesus.¹⁸⁸

Aptariamam laikotarpiu išskiriamos penkios dominuojančios žiniasklaidos priemonės kontroliuojančios bendrovės: „Inter Media“, „1+1 Media“, „Media Group Ukraine“, „StarLight Media“ ir „Ukrainian Media Holding“.¹⁸⁹ Šios grupės gana stipriai užpildė bendrą žiniasklaidos lauką Ukrainoje pateikdamos įvairius naujienų pasiekimo būdus: televizijos ir radijo kanalus, spausdintą žiniasklaidą ir interneto portalus. Vis dėlto pagal atliktas apklausas antro dešimtmečio pradžioje ukrainiečiai (daugiau nei 90% gyventojų pagal 2011 metų apklausą) rinkosi televiziją kaip pagrindinį naujienų šaltinį.¹⁹⁰ Apie trečdalį gyventojų savo pagrindiniais naujienų kanalais laikė radiją ir spausdintą žiniasklaidą.¹⁹¹ Stebint Rusijos žiniasklaidos populiarumą Ukrainoje, pagal 2011 metais atliktas apklausas, apie trečdalis Ukrainos gyventojų naujienas stebėdavo per tris Rusijos kanalus – „Pervyy Kanal“, „RTR Planeta“ ir „NTV Mir“, įvairios kitos Rusijoje veikiančios žiniasklaidos grupės taip pat užėmė svarbią vietą bendrame kontekste, neretai per kryptingai į Ukrainą nukreiptus

---

¹⁸⁶ Ромашко, К. Т., *Український медіаландшафт: аналітичний звіт* / За ред. В. Іванова, О. Волошенюк, А. Кулакова. - К.: ФКА, АУП, 2013

¹⁸⁷ Szostek, J., "Russia and the News Media in Ukraine." *East European Politics and Societies*, 28(3), (2014), 463–486. <https://doi.org/10.1177/0888325414537297>

¹⁸⁸ Ромашко, К. Т., *Український медіаландшафт: аналітичний звіт*

¹⁸⁹ Szostek, J., *Russia and the News Media in Ukraine*

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ibid.

ir bent dalinai Ukrainoje veikiančius kanalus. Dažnai Rusijos žiniasklaidos priemonės platino informaciją Ukrainos auditorijai žiniasklaidos kanalais, kurie veikė frančizės principu.¹⁹²

Šiame tyrime nagrinėti du Ukrainoje veikiančys interneto portalai: „Podrobnosti“ (podrobnosti.ua) ir „Komsomolskaya Pravda v Ukraine“ (kp.ua). Portalas „Podrobnosti“ priklausė „Inter Media“ grupei, kontroliuojamai Ukrainos oligarcho Dmytro Firtašo. Portalas sukurtas ilgą laiką ryškiai lyderiavusio televizijos kanalo „Inter“ pagrindinės informacinės laidos „Podrobnosti“ pagrindu.¹⁹³ Nors pats internetinis naujienų portalas nepasiekė didelės Ukrainos gyventojų auditorijos, jame atsispindi to pačio pavadinimo televizijos programos skleidžiamos žinutes. Pažymėtina, jog „Inter Media“ grupė buvo viena ryškiausių Ukrainos prezidento Viktoro Janukovičiaus (pareigas ėjusio nuo 2010 m. iki 2014 m., kai po Ukrainos Maidano revoliucijos buvo pašalintas iš prezidento posto) rinkimės kampanijos propaguotojų, o D. Firtašo pagrindiniu šios kampanijos finansinių rėmėjų.¹⁹⁴ Tiesa, nuo 2012 metų pabaigos pastebima, jog „Inter“ televizijos kanalo veikla vis labiau siekė laikytis subalansuotos politinės pozicijos.¹⁹⁵

Panašiu principu pasirinktas tirti ir portalas „Komsomolskaya Pravda v Ukraine“, tik šiuo atveju portalas veikė kaip vieno skaitomiausių laikraščių atitikmeniu.¹⁹⁶ Šis laikraštis priklausė „Ukrainian Media Holding“ tačiau veikė su Rusijos kapitalo franšize. Laikraštyje buvo spausdinami Ukrainoje veikiančiose redakcijose kuriami straipsniai bei Rusijos „Komsomolskaya Pravda“ publikacijos.¹⁹⁷

Abu portalai buvo pasirinkti dėl jų arba jų atitikmenų kitose žiniasklaidos priemonėse populiarumo. Analizė apima metų laikotarpį – nuo 2012 m. lapkričio 1 d. iki 2013 m. spalio 31 d. Šis laikotarpis pasirinktas siekiant apžvelgti vyravusius istorinius naratyvus, temų tendencijas prieš prasidedant Maidano protestams. Per šį laikotarpį pastebėti ir išanalizuoti bendrai 998 straipsniai susiję su istoriniu kontekstu.

---

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ромашко, К. Т., *Український медіаландшафт: аналітичний звіт*, 19

¹⁹⁴ Jones, S., "Ukrainian billionaire Dmitry Firtash: 'Putin will go further. What will Europe do then?'" , *Financial Times*, 2022 m. liepos 29 d. [žiūrėta 2023 m. balandžio 21 d.] <https://www.ft.com/content/18184ed1-d96f-4c4b-a5e9-8e22e10a2890>

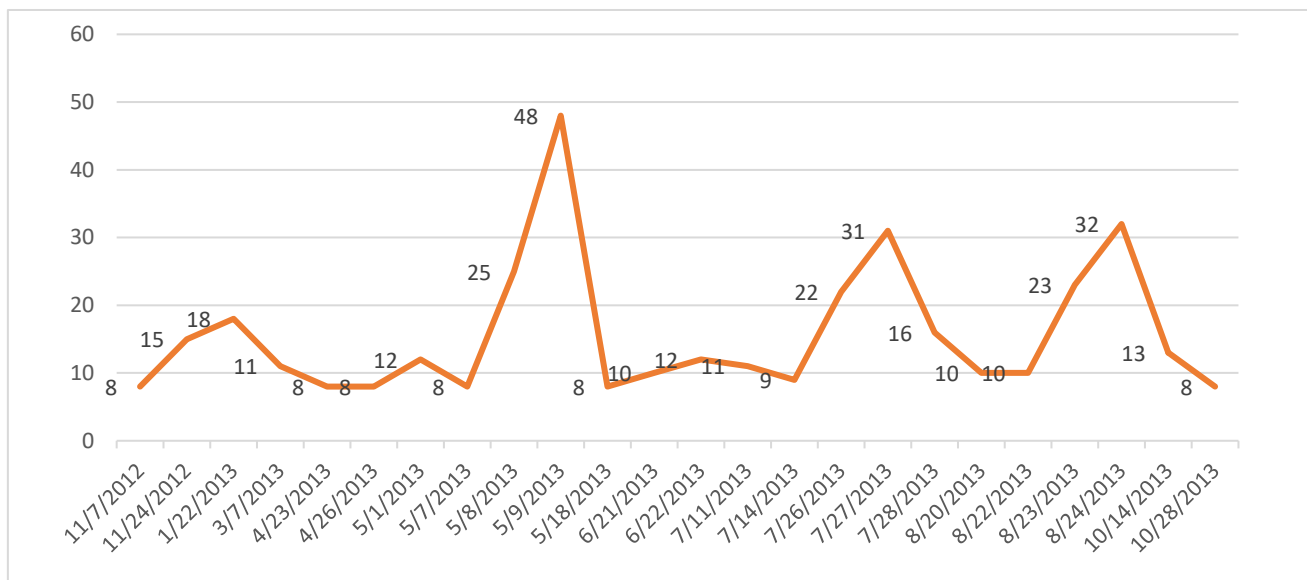
¹⁹⁵ Szostek, J., *Russia and the News Media in Ukraine*

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

6.1.1. Istorijos naratyvai Ukrainos žiniasklaidoje

Straipsniai su istoriniais kontekstais platinami nuolatos, tačiau ryškus šios tematikos publikacijų augimas pastebimas per įvairių įvykių minėjimus. Šios publikacijų augimo ar mažėjimo tendencijos atskleidžia, kokios istorinės datos turi didžiausią reikšmę visuomenėje, o naratyvų analizė leidžia pamatyti, kaip įvairūs minėjimai yra vertinami. Straipsnių istorine tematika tendenciją atspinti 1 lentelėje pateiktas grafikas, kuriame matomas straipsnių su istoriniu kontekstu pasiskirstymas per analizuojamą laikotarpį.

1 grafikas. Analizuotų straipsnių Ukrainos žiniasklaidoje (portaluose „podrobnosti.ua“ ir „kp.ua“) kiekio pasiskirstymas per pasirinktą laikotarpį (2012.11.01 – 2013.10.31)

Grafike išsiskiria trys datos: Antrojo pasaulinio karo pabaigos minėjimas gegužės 9 d., kuris Rusijoje ir kai kuriose kitose buvusiose sovietinėse šalyse vadinamas Pergalės diena; liepos 27 d. minimas Kijevo Rusios krikštas, o 2013 m. buvo švenčiamas 1025–tosios šio įvykio metinės; Ukrainos nepriklausomybės diena rugpjūčio 24-ąją.

Neginčijama Bažnyčios reikšmė ir Kijevo Rusios istorija tarp Rusijos ir Europos

Didelis susidomėjimas Kijevo Rusios krikšto minėjimu iš dalies nulemtas ir dėl valstybės dėmesio minėtam 1025 metų jubiliejui, tačiau taip pat atskleidžia Ukrainos visuomenės suvokimą, jog bažnyčia yra neatskiriama Ukrainos istorijos dalis. Be įprastų sveikinimų ir pranešimų apie šventės aspektus, galima išskirti kelias žinutes.

Pirmoji žinutė pabrėžė Ukrainos pasirinktą kelią būti Europos dalimi, kuris buvo nulemtas priėmus krikštą. Priminimas apie europietišku vertybių pasirinkimą ir jų išsaugojimą atsispindėjo tiek prezidento V. Janukovičiaus sveikinime, tiek opozicijos gretose. Vienos iš opozicijos lyderių Julijos

Tymošenko kalboje šis naratyvas turėjo ir geopolitinę potekstę, siekiant pabrėžti Ukrainos kelią link Europos Sąjungos.¹⁹⁸

Kita žinutė iš esmės yra susijusi su Rusijoje populiariu naratyvu apie slavų tautų vienybę bei Rusijos ir Ukrainos kultūriniu bei istoriniu ir religiniu tapatumu.¹⁹⁹ Tad nenuostabu, kad pagrindiniais šios žinutės nešėjais tapo Rusijos Federacijos prezidentas Vladimiras Putinas teigdamas, jog „mūsų kraujo ir dvasiniai ryšiai yra nenutraukiami“²⁰⁰ ar Maskvos Ortodoksų bažnyčios patriarchas Kirilas primenantis, kad „kartu mes pastatėme ir apgynėme Didžiąją Rusiją, apgynėme savo tikėjimą, mūsų unikalią istorinę patirtį ir kelią“.²⁰¹

V. Putino vizitas susilaukė dėmesio ir dėl tuo metu vyravusios politinės ir ekonominės situacijos. Aptariamam laikotarpiu Ukrainos politinį lauką iš esmės nusakė ginčai dėl tolimesnio geopolitinio ir ekonominio valstybės kelio: vyriausybė sprendė ar prisijungti prie 2010 m. Rusijos įkurtos muitų sąjungos, ar pasirašyti asociacijos sutartį su Europos Sąjunga. Santykiai su Rusija buvo įtempti dėl nesibaigiančių derybų dėl rusiškų dujų tiekimo į Ukrainą, o taip pat Rusijos įvedamo embargo įvairiems ukrainietiškiems produktams.

Portale „Podrobnosti“ pasirodė keletą straipsnių tiek iš vietinės redakcijos, tiek pasidalijimai iš Vakarų pasaulio žiniasklaidos, kurie pažymi, jog Rusija ne tik naudoja ekonominį spaudimą, bet ir išnaudoja slavų brolybės naratyvą siekdama palenkti Ukrainą į savo pusę bei „užkirsti kelią link Vakarų bei asociacijos sutarties pasirašymo“.²⁰² Tuo tarpu „Komsomolskaya Pravda v Ukraine“ pasidalino keletu visuomeninio judėjimo „Ukrainos pasirinkimas“ lyderio Viktoro Medvečiuko nuomonių straipsnių (V. Medvečiuko straipsniai minėtame portale buvo spausdinami dideliu dažniu). Kitaip nei opozicijos narių pozicijos dėl Ukrainos europietiškumo, V. Medvečiukas išaukština Rytų slavų civilizaciją priešpriešindamas ją „agresyviai Vakarų krikščionybės civilizacijos prigimčiai“²⁰³ ir tikindamas, jog tik vieningai veikiančios slavų tautos gali būti stiprios. Galima matyti, jog

---

¹⁹⁸ “Янукович поздравил украинцев с юбилеем крещения Киевской Руси”, *podrobnosti.ua*, 2013 m. liepos 26 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 13 d.], <https://podrobnosti.ua/919916-janukovich-pozdravil-ukraintsev-s-jubileem-kreschenija-kievskoj-rusi.html>

¹⁹⁹ Khaldarova, I., “Brother or ‘Other’? Transformation of strategic narratives in Russian television news during the Ukrainian crisis” *Media, War & Conflict*, 14(1), (2021), 3–20. <https://doi.org/10.1177/1750635219846016>, 12

²⁰⁰ “Путин: РФ будет уважать любой геополитический выбор Украины”, *podrobnosti.ua*, 2013 m. liepos 27 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 12d.], <https://podrobnosti.ua/920044-putin-rf-budet-uvazhat-ljuboj-geopoliticheskij-vybor-ukrainy.html>

²⁰¹ „Путин: Духовное единство России и Украины сильнее любых властей“, *podrobnosti.ua*, 2013 m. liepos 27 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 12d.], <https://podrobnosti.ua/920040-putin-duhovnoe-edinstvo-rossii-i-ukrainy-silnee-ljubyh-vlastej.html>

²⁰² “Западные СМИ: Крещение Руси и принуждение Украины к “правильной” ориентации”, *podrobnosti.ua*, 2013 m. liepos 29 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 12d.] <https://podrobnosti.ua/920241-zapadnye-smi-kreschenie-rusi-i-prinuzhdenie-ukrainy-k-pravilnoj-orientatsii.html>

²⁰³ “Виктор Медведчук: “Мы сила, когда мы вместе””, *kp.ua*, 2013 m. liepos 26 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 24d.] <https://kp.ua/politics/405574-vyktor-medvedchuk-my-syla-kohda-my-vmeste>

ukrainiečių identitetui reikšmingas bažnyčios vaidmuo išnaudojamas siekiant patraukti visuomenę pasirinkti vieną ar kitą geopolitinį kelią.

Pergalės diena kaip ryškiausia minėtina data

Analizuotame laikotarpyje didžiausio žiniasklaidos dėmesio susilaukė Pergalės dienos minėjimas gegužės 9 d., kuris gana stipriai nustelbė net Ukrainos nepriklausomybės dienos minėjimą, kurio metu nebuvo pastebėta gilesnių pasakojimų apie šį įvykį ir apsiribota pranešimais apie vykstančius renginius bei Ukrainos ir kitų šalių vadovų sveikinimus. Pergalės dienos minėjimas pasižymėjo gerokai platesniais ir įvairesniais pasakojimais: kalbinami karo veteranai, atpasakojami ar atkuriami mūšiai. Vieningos Sovietų Sąjungos pergalė prieš Nacistinę Vokietiją yra glorifikuojama (iš 73 straipsnių išspausdintų gegužės 8 - 9 dienomis šis naratyvas pastebimas 54 turinio vienetuose), pagerbiami kovose dalyvavę Ukrainos piliečiai, jų herojiškas ir besąlygiškas atsidavimas kare prieš „fašistus“. Šios šventės minėjimas atspindi, jog Ukraina laikėsi sovietinės istoriografinės ir ideologinės tradicijos, todėl ši data siejama ne tiek su Antrojo pasaulinio karo Europoje pabaiga, bet su Didžiojo Tėvynės karo pergale. Žinutės, apie herojišką Sovietų Sąjungos pergalę prieš nacius, kartojasi per visus metus (šis naratyvas pastebėtas 173 turinio vienetuose), dažniausiai minint įvairių miestų ar regionų išlaisvinimo metines.

Analizė parodo, jog minėtas Didžiojo Tėvynės karo vertinimas ir pasakojimas buvo stipriai įsitvirtinęs visuomenėje ir atkartoją oficialią valstybės poziciją, be to į šį pasakojimą nenorima įterpti kitų interpretacijų. Gegužės 9 d. minėjimas vyko sovietinės ideologijos rėmuose su visais SSRS simboliais pvz.: Sovietų Sąjungos vėliavomis, Georgijaus juostomis. Su šia diena susijusiuose straipsniuose pastebimas priminimas apie būtinybę išsaugoti istorinę atmintį apie nacių žiaurumus, sovietų kovą, užkirsti kelią istorijos perrašymui. Žiniasklaidoje pasirodė opozicinės partijos „Svoboda“ bei kitų judėjimų atstovų pozicija atsisakyti gegužės 9 dienos minėjimo, perkelti Antrojo pasaulinio karo pabaigos minėjimą į gegužės 8 d. (kuomet šis įvykis minimas daugumoje Europos valstybių), bei visuomenėje pabrėžti tiek nacių, tiek sovietų nusikaltimus karo metu. Didelio nepasitenkinimo sulaukė jau minėtos partijos pateiktas įstatymo projektas (pateiktas 2013 metų birželį), kuriuo siūloma oficialiai ir edukacinėse programose atsisakyti sąvokos Didysis Tėvynės karas, kadangi ji, anot pateikėjų, iškreipia istoriją.²⁰⁴ Šis pasiūlymas buvo sutiktas kaip „tautos

---

²⁰⁴ "Свободовцы" предложили запретить термин "Великая отечественная война", [podrobnosti.ua](https://podrobnosti.ua/910241-svobodovtsy-predlozhili-zapretit-termin-velikaja-otechestvennaja-vojna.html), 2013 m. birželio 29 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 13d.] <https://podrobnosti.ua/910241-svobodovtsy-predlozhili-zapretit-termin-velikaja-otechestvennaja-vojna.html>

istorinės praeities neigimas²⁰⁵ bei „nacistų ir radikalaus nacionalizmo idėjų primetimas“.²⁰⁶ Portalas kp.ru pasižymėjo aštresniais pasisakymais susijusiais su Didžiuoju Tėvynės karu ir bandymais pakeisti požiūri į jį. Komunistų partijos atstovas Petro Symonenko, atkreipdamas dėmesį į Vakarų Ukrainos miestuose augantį pasipriešinimą Pergalės dienos minėjimui teigė, jog Ukrainoje siekiama šlovinti fašistų bendrininkus (referuojama į UNO ir UPA organizacijas), o neigiamas požiūris į gegužės 9 dienos minėjimą atspindi gedulą dėl nacių pralaimėjimo.²⁰⁷ Tai, jog gegužės 9 diena susilaukė tiek žiniasklaidos dėmesio bei tai, jog prieštaringa pozicija Didžiojo Tėvynės karo atžvilgiu gegužės 8 – 9 dienomis portaluose sudarė labai neženklia dalį, atskleidžia, jog per keletą dešimtmečių sovietų kurta tradicija ir naratyvas 2013 metais atrodė kone nepajudinamas.

Nostalgija sovietmečiui ir represijų nutylėjimas

Tai, ką parodo Pergalės dienos minėjimas, atsispindi ir visoje bendroje analizėje. Pirmiausia, stipriai matomas išreikštas nacistų kaip absoliutaus blogio ir didžiausių Ukrainos istorinių priešų vaizdinys. Taip pat pastebimas ne tik sovietų kariuomenės garbinimas, bet ir nostalgija sovietmečiui. Tokių straipsnių kiekis nedidelis (per visą laikotarpį pastebėta 21 straipsnis), daugiausia teigiamo laikotarpio sulaukia vėlyvasis sovietmetis, Leonido Brežnevo valdymo laikotarpis ir pati asmenybė, kuri „širdyje liko kaip simbolis apie didžią ir galingą SSRS“.²⁰⁸ 2012 metais gruodį portalas „Podrobnosti“ leido specialią publikacijų seriją, skirtą Sovietų Sąjungos susikūrimo 90-mečiui, kurioje dalinamasi žmonių šviesiais prisiminimais, grandioziniais projektais ar klestinčia kultūra.

Tuo tarpu, Sovietų Sąjungos įvykdyti nusikaltimai sulaukia minimalaus žiniasklaidos ir oficialių valstybės pareigūnų dėmesio, vos trys straipsniai pasirodė minint Krymo totorių deportacijos metines, vienas V. Janukovičiaus pranešimas minint Politinių represijų atminimo dieną išspausdintas portale „Podrobnosti“ skatinantis „išsaugoti atmintį, perduoti tiesą apie praeitį ateinančioms kartoms“²⁰⁹ apie J. Stalino vykdytus nusikaltimus. Sovietų nusikaltimų Ukrainoje ignoravimą ar nutylėjimą atspindi Holodomoro, Sovietų Sąjungos vadovybės tikslingai sukulto bado, vertinimas. Iš

²⁰⁵ Medved, S., "Свобода" начала войну с Великой Отечественной", kp.ua, 2013 m. birželio 13 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 24 d.] <https://kp.ua/politics/398835-svoboda-nachala-voynu-s-velykoi-otechestvennoy>

²⁰⁶ Lanovoi, V., "В Раде обсуждают законопроекты "Свободы": "Не удивлюсь, если они предложат отменить Нюрнбергский трибунал"", kp.ua, 2013 m. birželio 18 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 24 d.] <https://kp.ua/politics/399561-v-rade-obsuzhdaut-zakonoproekty-svobody-ne-udyvluis-esly-ony-predlozhat-otmenyt-nuirnberhskiy-trybunal>

²⁰⁷ Michkovskaja, N, Klimova, A., "Петр Симоненко: "Нивелировать значение Победы неправильно", kp.ua, 2013 m. gegužės 9 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 21 d.] <https://kp.ua/politics/392942-petr-symonenko-nyvelyrovat-znachenye-pobedy-nepravylno>

²⁰⁸ "А чем вам запомнилась брежневская эпоха?", kp.ua, 2013 m. lapkričio 10 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d.] <https://kp.ua/life/365597-a-chem-vam-zapomnylas-brezhnevskaja-epokha>

²⁰⁹ "Янукович обратился к украинцам в День памяти политических репрессий", podrobnosti.ua, 2013 m. gegužės 29 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 13 d.] <https://podrobnosti.ua/905521-janukovich-obratilsja-k-ukraintsam-v-den-pamjati-politicheskikh-repressij.html>

28 straipsnių apie šį istorijos etapą, vos du straipsniai įvardija Holodomorą kaip Ukrainos tautos genocidą, V. Janukovičius minit aukų atminimo dieną teigia, jog tai buvo nusikaltimas, tačiau, kaip ir likę paminėjimai žiniasklaidoje, nenurodo tiesioginės Sovietų Sąjungos vadovybės kaltės. Žvelgiant į žiniasklaidos kuriamus SSRS paveikslus, panašu, jog didelė dalis visuomenės į okupacijos metus žvelgė su Stokholmo sindromu.

Nevienareikšmis požiūris į UNO - UPA

Ukrainos visuomenė aptariamuoju laikotarpiu buvo gana stipriai susiskaldžiusi ir tai dažnai buvo pabrėžiama ir politikų kalbose. Nesutariama dėl rusų kalbos statuso įtvirtinimo, kaip minėta, didelę dalį žiniasklaidos lauko apėmė nesutarimai dėl geopolitinės ir ekonominės krypties pasirinkimo, o susiskaldymą dėl istorinių naratyvų Ukrainoje galima apibūdinti kaip monumentų karus. Per vienerių metų laikotarpį abiejuose portaluose pasirodė 39 straipsniai apie apgadintus, suniekintus, apipaišytus paminklus, atminimo lentas ir kitus monumentus bei apie dalies visuomenės grupės pasirengimą saugoti tam tikrą objektą. Kovos lauke iš vienos pusės nukentėdavo komunistinių laikų atminimo paminklai, dažniausiai Lenino statulos, į tai atsakoma paniekinant Ukrainos nacionalistų organizacijos ir Ukrainos partizanų bei jų vadų, pagrinde Stepano Banderos bei Romano Šuchevyčiaus memorialinius paminklus. Teigiama, jog per 2011-2012 metus buvo apgadinti arba sunaikinti 37 istoriniai ir kultūrinės reikšmės objektai²¹⁰, panašu, jog 2013 metais ši tendencija tik augo. Didžioji dauguma pateiktų straipsnių šia tematika yra neutralios pozicijos, tačiau pats informacinis fonas parodo visuomenės poliarizaciją.

Analizuotame laikotarpyje galima išskirti 39 publikacijas, kuriose kuriamas sentimentas ONO ir UPA organizacijų atžvilgiu yra gana neutralus, bet ir juose pažymima, jog visuomenėje požiūris išlieka kontraversiškas („kai kurie UPA kovotojus vadina herojais, kiti Hitlerio bendrininkais“²¹¹). Portaluose buvo skelbiama apie su organizacijomis ar jų nariais susiję įvykiai, dažniau pranešama apie šių įvykių organizuojamus minėjimus, eitynes ir pan. Portalai tiesiogiai nemini UPA ar UNO teigiamo vaidmens kovose už nepriklausomybę, tačiau toks vertinimas kartais atsiranda interviu pavidalu iš mitingų organizatorių pusės. Vis dėlto, neigiamas požiūris į šias organizacijas, kuris taip pat ryškiai buvo kuriamas sovietmečiu siekiant pavaizduoti jų dalyvius kaip nacių kolaborantus, išliko gajus. Šių organizacijų palaikytojai, tame tarpe ir jau minėta opozicinė partija „Svoboda“, siekdami garsinti UNO-UPA partizaninę kovą prieš Nacistinę Vokietiją, o svarbiausia – prieš SSRS, susilaukdavo neigiamos reakcijos. Portaluose pateikiami komentarai, dažnai vietinių ar respublikinių

²¹⁰ "Вандалы массово разрушают памятники национальным героям", podrobnosti.ua, 2013 m. balandžio 1 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d.] <https://podrobnosti.ua/896967-vandaly-massovo-razrushajut-pamjatniki-natsionalnym-gerojam.html>

²¹¹ "Сегодня в Украине отмечали годовщину создания УПА", podrobnosti.ua, 2013 m. spalio 1 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 14 d.] <https://podrobnosti.ua/936017-segodnja-v-ukraine-otmechali-godovschinu-sozdaniya-upa.html>

Ukrainos komunistų ir Regionų partijų atstovų, atsakant į UNO-UPA populiarinimą, simbolių naudojimą, bandymus pakeisti požiūrį į Antrąjį pasaulinį karą Ukrainoje, siekė įtvirtinti naratyvą (pastebėta 31 straipsnyje) apie augantį neonacizmą ir atgyjantį fašizmą Ukrainoje. Straipsniai, kuriantys naratyvą apie augančią fašizmo grėsmę šalyje, turėjo didelį emocinį svorį, dažniausiai sukuriama jau per minėtus komentarus, kurie neretai supriešindavo jau minėtą pasididžiavimą pergale prieš nacių Vokietiją ir neigiamas bei pavojingas augančias fašistų gretas nepriklausomoje Ukrainoje.

Taigi, žiniasklaidos apžvalga atskleidžia, jog viešojoje erdvėje vis dar stipriai platinami sovietmečių suformuoti naratyvai apie Antrąjį pasaulinį karą, didelis dėmesys nacių nusikaltimams. Tuo tarpu Sovietų Sąjungos nusikaltimai ir represijos lieka menkai pastebimi analizuotuose portaluose. Organizacijos UPA ir UNO, kurios jų palaikytojų pristatomos kaip pirmiausia priešinusios sovietams, žiniasklaidoje susilaukė dėmesio ir gavo eterio, bet taip pat jos iššaukė neigiamą reakciją iš visuomenės, kuris buvo atspindėtas analizuotuose straipsniuose.

6.2. Baltarusijos žiniasklaidos padėtis 2019-2020 metais

Aliaksando Lukašenkos režimas nuo pat įsitvirtinimo siekė užtikrinti kuo griežtesnę žiniasklaidos kontrolę. Baltarusijos televizijos ir radijo kanalai priklauso valstybės monopoliui, o tai lemia nuomonių pliuralizmo stoką žiniasklaidoje. Pagal 2018 m. duomenis Baltarusijos visuomenė rinkosi televiziją (72%) kaip pagrindinę žiniasklaidos priemonę, tačiau vis daugiau žmonių naujienas sekėdavo interneto portaluose (60%).²¹² Nors ir nebuvo teisinių apribojimų pasiekti vietinę ar tarptautinę žiniasklaidą kitais kanalais, tačiau alternatyvūs naujienų šaltiniai susidūrė su diskriminacine ekonomine politika, buvo persekiojama ir baudžiama.²¹³ Ryškiausiai nuskambėjo 2018 m. vadinamoji „Belta“ byla, kurios metu buvo sulaikyta 18 žurnalistų, įskaitant 11 iš vienu populiariausių interneto portalų „BelaPAN“ ir „TUT.by“. Žurnalistai buvo apkaltinti neteisėtai prisijungus prie valstybės valdomos naujienų agentūros „Belta.by“.²¹⁴

Iki 2014 m. interneto portalai nepateko į tą pačią teisinę kategoriją kaip tradicinė žiniasklaida, tačiau priėmus įstatymo pakeitimus interneto portalus valstybė galėjo lengviau cenzūruoti.²¹⁵ Nuo 2018 metų pradžios iki 2019 metų vidurio Baltarusijos valdžia uždarė daugiau nei 400 interneto portalų, tarp jų ir vieną iš populiarių nepriklausomų portalų „Charter 97“, apkaltinus jį platinant

²¹² Belarus Media Sustainability Index 2019, IREX, (2019), [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.]

<https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2019-belarus.pdf>

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Freedom on the Net 2019 Belarus, Freedom House (2019), [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.]

<https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-net/2019>

²¹⁵ Belarus Media Sustainability Index 2019, IREX, (2019), [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.]

<https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2019-belarus.pdf>

„ekstremistinių“ turinį.²¹⁶ Nepaisant apribojimų ir persekiojimų, internetas išliko kaip erdvė skleisti nepriklausomai žurnalistikai ir nuomonių pliuralizmui Baltarusijoje.

Šiam tyrimui pasirinkti du jau minėti interneto portalai – „TUT.by“ ir naujienų agentūros puslapis „Belta.by“. „TUT.by“ portalas buvo vienas populiariausių interneto portalų Baltarusijoje (trečias lankomiausias interneto portalas, sekantis po dviejų rusiškų socialinių tinklų),²¹⁷ ne tik tarp nepriklausomų, bet ir Baltarusijos valdžios kontroliuojamų ar rusiškų naujienų portalų, nors kaip jau aprašyta susidurdavo su bandymais portalo veiklą cenzūruoti ar apriboti. Šis portalas tapo vienu svarbiausiu žiniasklaidos priemonių atspindintis 2020 m. vykusių protestus. Svarbu paminėti, jog 2022 m. portalas buvo paskelbtas kaip „ekstremistinis“ ir jo veikla uždrausta Baltarusijoje.²¹⁸ Ši situacija apsunkino darbo tyrimą, kadangi Baltarusijos režimas panaikino „TUT.by“ domeną, todėl medžiaga prie 2019 – 2020 m. buvo apribota ir rinkta iš interneto archyvo.

Tuo tarpu „Belta.by“ portalas pasirinktas atskleisti Baltarusijos valdžios skleidžiamus istorinius diskursus. „Belta.by“ pagal lankomumą pateko į 10 populiariausių lankomiausių naujienų portalų,²¹⁹ agentūrai taip pat priklauso tris laikraščiai, o pats portalas atskleidžia ne tik naujienas, bet turi ir nuomonių skiltį, dalinasi interviu.

---

²¹⁶ Freedom on the Net 2019 Belarus, Freedom House (2019), [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.] <https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-net/2019>

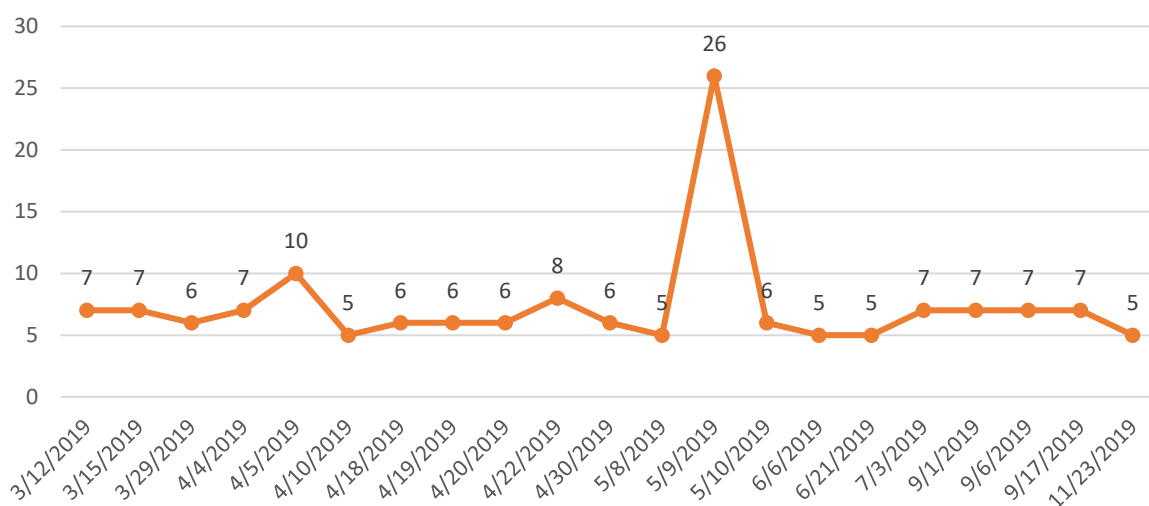
²¹⁷ Belarus Media Sustainability Index 2019, IREX, (2019) [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.] <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2019-belarus.pdf>

²¹⁸ “Belarus Bans Tut.by Media Company After Designating It As 'Extremist' Organization”, RFE/RL's Belarus Service, 2022 m. birželio 14 d. [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.] <https://www.rferl.org/a/belarus-bans-tutby-media-extremist-organization/31898095.html>

²¹⁹ “Онлайн медиа в Беларуси, апрель 2019”, 2019 m. gegužės 17 d. [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.] <http://www.infopolicy.biz/?p=11668>

6.2.1. Nepriklausomos ir valstybinės žiniasklaidos požiūris į istorinius įvykius

Tyrimui pasirinktas laikotarpis apima 2019 m. kovo 1 d. – 2020 m. vasario 29 d., kurio metu aptikti ir išanalizuoti 508 straipsniai (299 paskelbti „Belta.by“, 209 – „TUT.by“ portale). Laikotarpis neapima pusmečio laikotarpio iki protestų pradžios, kadangi 2020 m. kovo mėnesį paskelbta Covid-19 pandemija galėjo turėti įtakos naujienų temų pasiskirstymui bei užgožti pasirinktos istorijos tematikos straipsnių platinimą.

2 grafikas. Analizuotų straipsnių Baltarusijos žiniasklaidoje (portaluose) „Belta.by“ ir „TUT.by“ kiekio pasiskirstymas per pasirinktą laikotarpį (2019.03.01. – 2020.02.29)

Baltarusijos žiniasklaidoje straipsniai istorine tematika, kitaip nei Ukrainos atveju, pasižymėjo nuoseklesniu išsidėstymu pagal datas ir matomas tik vienas labai ryškus šuolis gegužės 9 d. (išplatinti 26 straipsniai), kurios metu, kaip ir Ukrainoje 2014 m., buvo švenčiama Pergalės diena.

Sovietų Sąjungos šlovinimas kare prieš nacių Vokietiją

Svarbu pažymėti, jog didžioji dalis (20) straipsnių gegužės 9 d. buvo išspausdinta „Belta.by“ portale. A. Lukašenkos režimas ypatingai didelį dėmesį skiria Didžiajam Tėvynės karui, kurdamas savo identifikaciją su įvykiu palietusių didelę dalį Baltarusijos gyventojų siekia legitimizuoti savo valdžią.²²⁰ Antrojo pasaulinio karo pabaiga pristatoma kaip Sovietų Sąjungos piliečių, o kartu ir baltarusių, herojiškas „žygdarbis“ nukreiptas prieš fašistų „terorą“, tačiau galima pastebėti, jog be sovietų kariuomenės ir SSRS piliečių šlovinimo pabrėžiama apginta galimybė gyventi po „taikium dangumi“.²²¹ Atkreipiamas dėmesys, jog toks pabrėžimas ne tik nurodo, jog sovietų pergalė atnešė taiką XX a., bet ir tai, jog Didžiojo Tėvynės karo svarba yra ypatingai didelė ir šiandieną, pergalė

²²⁰ Marples, D., „Our Glorious Past“, *Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. Vol. 124. New York: Ibidem Press, 2014

²²¹ "РЕПОРТАЖ: Минчане празднуют День Победы", *belta.by*, 2019 m. gegužės 9 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <https://www.belta.by/regions/view/reportazh-minchane-prazdnujut-den-pobedy-346767-2019/>

užtikrino saugumą dabartinei kartai. Straipsniai susiję su Antruoju pasauliniu karu ir jo pabaiga neretai pažymi, kaip svarbu, jog jaunimas nepamirštų šių įvykių, „suvoktų save didžios savo gimtosios šalies istorijos dalimi, <...> vertintų sovietų kareivių žygdarbio didybę“.²²²

Baltarusiai – partizanų tauta

SSRS karą prieš nacių Vokietiją prisimenantis, o dažniau šlovinantis, naratyvas matomas ne tik oficialių švenčių dienomis, bet ir per visus metus, vėlgi, pagrinde šis naratyvas atsiduria „Belta.by“ portalo puslapiuose. Iš dalies didesnę nei įprastai susidomėjimą galėjo įtakoti 2019 m. minimas 75 metų Baltarusijos išvadavimo iš nacių Vokietijos jubiliejus. Dažnai šalia jau minėto naratyvo, šlovinančio Raudonąją armiją, matomas baltarusių kaip partizanų tautos diskursas. Šie pasakojimai įtraukia interviu su karo veteranais, įvairius memuarus, praneša apie piliečių organizuojamas įvykių inscenizacijas. Pabrėžiamas partizanų indelis sabotažo rengimuose, „geležinkelių karuose“, žvalgyboje, taip pat pasakojama apie BSSR piliečių „pasiuokojantį“ darbą barikadų statybose, tačiau visi šie pasakojimai labiau kuria diskursą apie Baltarusijos partizanų veikimą kaip didelę reikšmę turėjusį judėjimą, bet vis dėlto atlikusį tik pagalbinę funkciją kol SSRS kariuomenė buvo tikroji išvadavimo jėga. Taip pat aptikti 8 straipsniai pasakojantys apie moterų vaidmenį partizaninėje kovoje ir 3 straipsniai, kuriuose pabrėžiamas vaikų ar paauglių įsitraukimas į kovą. Matoma, jog valstybinėje žiniasklaidoje skleidžiamas diskursas pasakoja apie visos visuomenės įsitraukimą į kovą prieš nacius, tačiau Baltarusijos gyventojai išlieka tik dalis SSRS visuomenės.

Atmintis apie nacių politikos žiaurumą

Jeigu pasakojimai apie Didįjį Tėvynės karą daug dažniau atsispindėjo „Belta.by“ portale, naratyvai nusakantis žiaurų nacių elgesį Sovietų Sąjungoje ar nusikaltimus kitose valstybėse buvo pakankamai tolygiai atspindėti abiejose nagrinėtuose portaluose. Šiuose pasakojimuose atsispindi tiek holokausto aukos, tiek Baltarusijos gyventojai ar SSRS karo belaisviai nukentėję nuo nacių. Pažymima, jog nacių politika atspindėjo „moralinių principų sunaikinimą“²²³, Baltarusijos gyventojus pavertė „verga“²²⁴, tačiau visa ši patirtis baltarusių genuose užfiksavo „pasibjaurėjimą

---

²²² "Президент: связующую нить поколений нужно во что бы то ни стало сбечь", belta.by, 2019 m. gegužės 9 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <https://www.belta.by/president/view/prezident-svjazujuschuju-nit-pokolenij-nuzhno-vo-cto-by-to-ni-stalo-sbetch-346715-2019/>

²²³ "Петер Деттмар: обращаясь к прошлому, мы вовлекаем молодежь в формирование мирного сосуществования", belta.by, 2019 m. kovo 18 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <https://www.belta.by/society/view/peter-dettmar-obraschajas-k-proshlomu-my-ovvlekaem-molodezh-v-formirovanie-mirnogo-sosuschestvovanija-340421-2019/>

²²⁴ "БРСМ реализует в 2019-2020 годах патриотический проект "Беларусь помнит", belta.by, 2019 m. balandžio 8 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <https://www.belta.by/society/view/brsm-realizuet-v-2019-2020-godah-patrioticheskij-proekt-belarus-pomnit-343195-2019/>

karams²²⁵ ir taikos troškimą. Nacių Vokietijos okupacija suvokiama kaip didžiausia valstybės (ir net Europos) tragedija, apėmusi įvairias visuomenės dalis. Nepriklausomoje bei valstybei priklausančioje žiniasklaidoje šis diskursas piešiamas beveik identiška.

SSRS represijos ignoruojamos Baltarusijos režimo

Skirtumai tarp „Belta.by“ ir „TUT.by“ formuojamos atminties matomi iš reakcijos į Sovietų Sąjungos vykdomus nusikaltimus. Per tirtą laikotarpį pastebėti 42 straipsniai (vos 2 iš jų paskelbti „Belta.by“) kalbantys apie sovietų vykdytus nusikaltimus, daugiausiai akcentuojamas XX a. 4 dešimtmetyje J. Stalino vykdytas vadinamasis „Didysis valymas“, tačiau taip pat paminimos Gulago aukos ar masiniai trėmimai. Skaudžiausiu akcentu tampa faktas, jog daug žmonių iki šiol negali sužinoti savo artimųjų, nukentėjusių nuo sovietų, likimo.

Naratyvas apie sovietų vykdytus nusikaltimus Baltarusijoje buvo gausiai pastebimas „TUT.by“ portale 2019 m. balandžio pradžioje. Tai buvo susiję su valstybės patvirtintu leidimu nugriauti Kurapatuose pastatytus kryžius, žyminčius keliasdešimt tūkstančių NKVD pareigūnų nužudytų žmonių, daugiausiai inteligentijos atstovų ir turtingų žemdirbių, atminimą. Portale šiai temai buvo skirta atskira serija ir kategorija. Straipsniuose aiškiai nurodoma, jog Kurapatuose palaidoti nekalti, sovietų represuoti žmonės, didelis dėmesys skiriamas faktui, jog vis dar nežinoma, kiek žmonių yra palaidota masinėje kapavietėje. Šis įvykis atskleidžia pasipiktinimą, jog valdžia vykdo „oficialų vandalizmą“²²⁶ ir siekia „išslaptinti šį <...> istorijos laikotarpį, nes dėl jo pati valdžia tampa neteisėta.“²²⁷ Šis naratyvas apeliuoja į poreikį koreguoti kolektyvinę atmintį, kai kuriuose straipsniuose atvirai kalbama apie būtinybę visuomenei spausti valdžią kalbėti apie stalinizmo nusikaltimus, sulyginti juos su nacių nusikaltimais ir priminti, jog „geriausias paminklas aukoms atminti yra tai, kad nėra paminklų jų budeliams.“²²⁸

---

²²⁵ "Makej: мы не должны допустить искажения истории и обелить преступников Второй мировой войны", belta.by, 2019 m. kovo 22 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <https://www.belta.by/society/view/makej-my-ne-dolzheny-dopustit-iskazhenija-istorii-i-obelit-prestupnikov-vtoroj-mirovoj-vojny-341068-2019/>

²²⁶ Cherniavskaya, Y., "Юлия Чернявская. Куропаты: воспоминание о надежде", tut.by, 2019 m. balandžio 6 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.]

<http://web.archive.org/web/20190406165658/https://news.tut.by/society/632852.html>

²²⁷ «Это будет отсчетный момент в нашей истории». Светлана Алексиевич — о сносе крестов в Куропатах, tut.by, 2019 m. balandžio 4 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.]

<http://web.archive.org/web/20190404193147/https://news.tut.by/economics/632646.html>

²²⁸ Gushtyn, A., «Імёны курапацкіх катаў гучаць у назвах вуліц». У Куропатах прайшла «Ноч расстраляных паэтаў», tut.by, 2019 m. balandžio 30 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.]

<http://web.archive.org/web/20210205230521/https://news.tut.by/society/659311.html>

Sukilimų prieš Carinę Rusiją svarba baltarusių identitetui

„TUT.by“ nuo „Belta.by“ išsiskiria gerokai daugiau dėmesio skirdama ne tik XX a. laikotarpiui, bet taip pat platindama straipsnius apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpį, pasakojimus apie Baltarusijos teritorijoje gyvenusias didikų gimines, sukilimus prieš Carinę Rusijos imperiją, siejo šiuos laikotarpius su baltarusių tautos istorija. Didelio dėmesio sulaukė Kosto Kalinausko palaikų perlaidojimas Vilniuje. Vienas iš 1863 – 1864 metų sukilimo prieš Rusijos imperiją lyderių pristatomas kaip „Baltarusijos simbolis kovoje už jos nepriklausomybę“,²²⁹ galintis įkvėpti baltarusių jaunimą kovoti už laisvę. Straipsniuose pristatoma pozicija, jog K. Kalinauskas buvo būtent baltarusių herojus, todėl Lietuva turėtų leisti palaikus palaidoti Baltarusijoje. Portale nušviestos 2019 m. lapkričio pabaigoje Vilniuje vykusios laidotuvės, į kurias vyko Baltarusijos piliečiai. Šiuose straipsniuose kaip simboliai figūruoja balta-raudona-balta vėliava, „Pahonia“, o interviu metu kalbinti baltarusiai išreiškia kokią svarbą jiems reiškia šis įvykis ir tai, kad jis leidžia pasijausti „tikrais baltarusiais“.²³⁰

Taigi, valstybei priklausanti žiniasklaidą kaip svarbiausią Baltarusijos istorijos momentą išskiria Antrąjį pasaulinį karą ir jo pabaigą, šlovina SSRS kovą prieš nacių Vokietiją, kuria diskursą apie pasiaukojančios „partizanų tautos“ pasišventimą ginti taiką. Tiek nepriklausomoje, tiek valstybinėje žiniasklaidoje dėmesys skiriamas nacių aukoms atminti, tačiau „TUT.by“ taip pat nemažai dėmesio skiria sovietinio režimo aukų atminimui bei siekia rekonstruoti kolektyvinę atmintį apie SSRS laikotarpį. Pastarasis portalas taip pat pasižymėjo skleidamas naratyvus apie baltarusių tautos didvyriškumą kovoje prieš Carinę Rusiją, o jos pagrindiniu atstovu pristatomas 1863 – 1864 metų sukilimo vadas K. Kalinauskas.

---

²²⁹ "500 общественных и культурных деятелей Беларуси обратились к Дале Грибаускайте", tut.by, 2019 m. kovo 23 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.]

<http://web.archive.org/web/20190904144914/https://news.tut.by/culture/631042.html>

²³⁰ Kasperovich, L., "В день прощания с Калиновским и повстанцами Вильня как будто вновь стала белорусской. Как это было", tut.by, 2019 m. lapkričio 23 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.]

<http://web.archive.org/web/20191128231900/https://news.tut.by/culture/655006.html>

Išvados

Stiprus, politizuotas kolektyvinis identitetas yra vienas iš galimų sėkmės faktorių pilietiniuose judėjimuose, kadangi jis leidžia mobilizuoti didelę dalį visuomenės ir išlaikyti protesto dalyvių aktyvumą bei pasiryžimą ginti kolektyvo tikslus. Kolektyvinis identitetas kuriasi per kolektyvinę atmintį, kuri turi politinę ir socialinę galią. Nedemokratinėse ar ribotos demokratijos valstybėse dažniai veikia atminties režimas, t. y. kolektyvinės atminties formavimas yra organizuojamas valdžios, per jos kontroliuojamas institucijas. Režimo įtvirtinti kolektyviniai identitetai ir atmintis leidžia pritraukti visuomenės palaikymą vykdomai politikai, o taip pat legitimizuoti ir išlaikyti valdžios kontrolę. Demokratinėse šalyse kolektyvinis identitetas ir atmintis yra lanksti, galinti rezonuoti su skirtingomis visuomenės grupėmis, tačiau net ir ribotos demokratijos ar autoritarinėse valstybėse, protestą vienijantis, stiprus kolektyvinis identitetas gali pakreipti dominuojantį diskursą savo naudai ar bandyti jį pakeisti. Tyrimo metu buvo siekiama atpažinti istorinius diskursus išryškėjusius 2013 – 2014 metų Euromaidano revoliucijoje Ukrainoje ir 2020 m. Baltarusijos vykusių protestų metu bei juos sugretinti su mokykliniuose istorijos vadovėliuose ir žiniasklaidoje pateikiamais istorijos naratyvais.

Euromaidano protestuose išryškėjo istorinių, nacionalistinių organizacijų (UNO – UPA) simboliai, taip pat atsigręžiama į Zaporizios Sičio organizaciją. Šie istoriniai laikotarpiai siejami su nepalaužiamu Ukrainos nepriklausomybės siekiu, laisvės ir demokratijos vertybėmis, taip pat pasipriešinimu Sovietų Sąjungai ir Carinei Rusijai. Diskursai susiję su minėtomis organizacijomis protestuose atspindėjo neigiamą požiūrį į Rusijos įtaką Ukrainos politikai ir nepasitenkinimą prorusiškai V. Janukovičiaus pozicijai. Judėjimas davė pagreitį desovietizacijos procesui, protestuose matomas neigiamas požiūris į sovietinę praeitį, akcentuojamos SSRS vykdomos represijos. Pažymėtina, jog religija užėmė svarbią vietą protestuose, jų tikslus palaikė Ukrainos Kijivo patriarchato stačiatikių bažnyčia ir Ukrainos Graikų katalikų apeigų bažnyčia.

Religijos reikšmė Ukrainos istorijoje atspindėjo tiek protestuose, tiek tirtuose mokykliniuose istorijos vadovėliuose ir žiniasklaidoje, tačiau tai buvo kone vienintelis bendras naratyvas, vienijantis analizuotą medžiagą. Nacionalinių judėjimų reikšmė Ukrainos nepriklausomybės siekyje, SSRS (taip pat Carinės Rusijos) vykdytos represijos buvo gausiai aprašomos vadovėliuose, tačiau žiniasklaidoje UNO – UPA organizacijų nariai, taip pat ir jų atminties išsaugojimo šalininkai, buvo pateikiami negatyviai, įvardijami kaip fašistai ir nacių kolaborantai. Taip pat pabrėžtinai menkas dėmesys SSRS vykdytomis represijoms arba nuolankus požiūris į jas.

Toks pasiskirstymas galėjo būti nulemtas kelių veiksnių: Ukrainos vadovėlių sudarymas nebuvo nulemtas vien režimo įtakos, į Ukrainos vadovėlių sudarymą buvo įtraukiami akademikai,

kurie laikėsi ukrainofiliško požiūrio į istoriją; tuo tarpu dauguma populiariausių žiniasklaidos priemonių Ukrainoje priklausė verslininkams, kurie skleisdami palaikymą V. Janukovičiaus valdžiai, siekė išsaugoti savo verslo interesus. „Podrobnosti“ portalas palaikė V. Janukovičiaus valdžią, o „Komsomolskaja pravda v Ukraine“ stipriai atspindėjo Rusijos palaikomą poziciją apie Ukrainos istoriją, todėl žiniasklaidoje pasirodė naratyvai tarnavo režimui, kuris gana stipriai laikėsi sovietinės historiografijos ir propagandos naratyvų. Nepaisant to, Euromaidano dalyviai sugebėjo kardinaliai pakeisti režimo kurtą Ukrainos istorijos diskursą.

2020 m. Baltarusijos protesto dalyviai išskirtinai pažymėjo taikią judėjimų prigitį. Pagrindiniais simboliais tapo balta-raudona-balta vėliava, „Pahonia“ ir šūkis „Tegyvuoją Baltarusija“, kurie buvo sukurti ir naudojami Baltarusijos Liaudies Respublikos bei pirmaisiais metais po nepriklausomybės paskelbimo 1991 m. Protestų metu buvo siekiama į kolektyvinę atmintį įtraukti sovietų vykdytus nusikaltimus, kurie buvo sulyginami su A. Lukašenkos režimo ir saugumo pajėgų žiaurumu. Pastebima, jog taip pat remiamasi Didžiojo Tėvynės karo naratyvais: protestuotojai save lygino su sovietinio partizaninio judėjimo dalyviais veikusiais Antrojo pasaulinio karo metu, tuo tarpu valdžia buvo sulyginta su nacių Vokietija.

Baltarusijos mokyklinės programos sudarymas buvo griežtai laikomas režimo rankose, veikė kaip įrankis formuoti kolektyvinę atmintį, kuri leistų legitimizuoti ir išlaikyti valdžios kontrolę. Tirtuose vadovėliuose aiškiai matomas BSSR laikotarpio kaip Baltarusijos „aukso amžiaus“ vaizdavimas, didelė reikšmė skiriama Didžiajam Tėvynės karui ir baltarusių partizanams. Tuo tarpu sovietmečiu vykdomos represijos paminėtos minimaliai arba visai nutylimos. Panašūs naratyvai atsiskleidė ir valstybinės naujienų agentūros „Belta.by“ straipsniuose, kuriuose išskirtinai daug dėmesio skiriama Didžiajam Tėvynės karui, baltarusių herojiškai kovai už „taikų dangų“. Nepriklausomos žiniasklaidos portalas „TUT.by“ gerokai mažiau dėmesio skyrė Antrajam pasauliniam karui, tačiau siekė atkreipti visuomenės dėmesį į režimo ignoruojamus faktus apie sovietų nusikaltimus. Šis portalas baltarusių herojiškumą kildino ne tik iš Didžiojo Tėvynės karo, bet ir iš 1863 – 1864 m. sukilimo prieš Carinę Rusiją, o šio naratyvo pagrindu buvo Kosto Kalinausko kova už nepriklausomą Baltarusiją.

Baltarusijos režimas gebėjo įtvirtinti kolektyvinę atmintį ir istorijos naratyvus susijusius su Sovietų Sąjunga ir BSSR laikotarpiu. Protesto dalyviai neatmetė šių naratyvų, tačiau juos nukreipė prieš patį režimą. Kolektyvinės atminties stabilumą lėmė režimo griežta švietimo ir kultūrinių įstaigų kontrolė, tame tarpe ir atidžiai prižiūrimas mokyklinių programų sudarymo procesas. A. Lukašenka siekė konsoliduoti žiniasklaidą į savo rankas, o nepriklausomas žiniasklaidos priemones apriboti. Vis dėlto, didelis nepriklausomos žiniasklaidos, tame tarpe ir analizuoto portalo „TUT.by“, populiarumas visuomenėje atspindėjo nuomonių pliuralizmo poreikį. Protestuose tai ryškiai atsispindėjo per

bandymus į kolektyvinį identitetą įterpti režimo ignoruojamus istorinius pasakojimus, kurie atsiskleidė nepriklausomoje žiniasklaidoje, apie SSRS vykdytus nusikaltimus prieš baltarusius. Nepaisant bandymo pakreipti režimo propaguojamus diskursus savo interesams, pilietiniam judėjimui to neužteko, kad išlaikytų protestų aktyvumą ir šis netapo sėkmingu, kaip Ukrainos atveju. 2020 m. protestai parodo Baltarusijos visuomenės norą keisti kolektyvinę atmintį, todėl galima kelti prielaidą, jog opozicinis judėjimas kitų galimų protestų metu pajėgs dar labiau transformuoti stipriai A. Lukašenkos kontroliuojamą kolektyvinį identitetą.

Summary of the master thesis

Reflections of Belarusian and Ukrainian Historical Narratives in Civil Protests

Belarus and Ukraine share many common points in their history starting from cultural and religious influence of Kiev Rus, belonging in Great Duchy of Lithuania to history in Soviet Union. Both countries turned into authoritarian regimes shortly after the declaration of independence in 1991. Civic protests had erupted frequently in both Belarus and Ukraine expressing dissatisfaction with the regime and its policies. Greatest civic protests were 2013 - 2014 Euromaidan revolution in Ukraine with strong stances for Ukraine's eurointegration and 2020 Belarus protests that emerged after rigged presidential elections. There were noticed a considerable number of historical symbols in both of the mentioned civic movements.

Collective identity and collective memory are highlighted as one of the main mobilizing factors in civic movements. However, in authoritarian countries collective memory is tightly controlled by the government which intends to use it to legitimize its regime and maintain power. Belarus and Ukraine civic protests reflected several historical discourses that sometimes do not coincide with official regime promoted collective identity. The main question of the thesis is raised: who and how had disseminated historical narratives that were seen in civic protests yet did not conform to regime discourses.

The goal of the thesis is to examine the overlap or difference between the dominant, state-supported discourses and the discourses reflected in the protests, which can be seen in school history textbooks and the media, and to research how these discourses influenced collective identity of the protests. To reach the above-mentioned goal critical discourse analysis is used 1) to research historical narratives high school textbooks in Ukraine and Belarus; 2) to find most prevailing historical narratives in popular Belarus and Ukraine media; 3) to compare the findings in textbooks and media with discourses that arose in civic movements.

The analysis showed that historical discourses that reflected in Ukraine textbooks did not coincide with official historical memory constructed by Victor Yanukovich regime, yet they were highly reflected in media outlets. Support of official historical discourse in media was mainly influenced by the owners of media outlets goals to back up V. Yanukovich regime in order to ensure favorable conditions for their business interests. Media mainly supported pro-Russian and Soviet ideology based historical discourses while in protest a sharp increase in need to 'desovietize' collective memory was noticed.

Similarly in Belarus official historical discourse was based on Soviet past and memory of Great Patriotic war. This discourse was noticed both in textbooks and state-owned media which glorified USSR's victory against Nazi Germany. Independent media outlet stands out with attempts to insert memory of USSR caused repressions against Belarus people in official historical discourse. Despite harsh laws directed towards independent media that included arrests and fines, the memory of Soviet repressions was noticed in protests. However, official discourse appeared strongly inherited in society and narratives regarding Great Patriotic war were also used by activists of protests, yet they were reversed and negatively portrayed the authorities.

Literatūros sąrašas

- 1) Bekus, N., “Echo of 1989? Protest Imaginaries and Identity Dilemmas in Belarus”, *Slavic Review*, 80(1), (2021), 4–14. <https://doi.org/10.1017/slr.2021.25>
- 2) Belarus Media Sustainability Index 2019, IREX, (2019) <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2019-belarus.pdf> [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.]
- 3) Bird, E. S., Dardenne, R. W., “News and Storytelling in American Culture: Reevaluating the Sensational Dimension”. *Journal of American Culture*, 13(2), (1990) 33–37. https://doi.org/10.1111/j.1542-734X.1990.1302_33.x
- 4) Boréus, K., Bergström, G. *Analyzing Text and Discourse* (1st ed.). (SAGE Publications 2017). Retrieved from <https://www.perlego.com/book/1431736/analyzing-text-and-discourse-eight-approaches-for-the-social-sciences-pdf>
- 5) Brewer, M. B., Gardner, W., “Who Is This “We”?” *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), (1996) 83–93. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.1.83>
- 6) Campbell, S., ““We Are the People”: Protestant Identity and Collective Action in Northern Ireland”, 1968-1985. In L. Bosi & G. De Fazio (Eds.), *The Troubles in Northern Ireland and Theories of Social Movements* (pp. 91–110), 2017 Amsterdam University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv56fgn2.8>
- 7) Chatman, S., *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. (Ithaca, NY and London: Cornell University Press 1978), cituojama iš Boréus, K., & Bergström, G., *Analyzing Text and Discourse* (1st ed.). SAGE Publications. Retrieved from <https://www.perlego.com/book/1431736/analyzing-text-and-discourse-eight-approaches-for-the-social-sciences-pdf> (2017)
- 8) Cherniavskaya, Y., "Юлия Чернявская. Куропаты: воспоминание о надежде", tut.by, 2019 m. balandžio 6 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <http://web.archive.org/web/20190406165658/https://news.tut.by/society/632852.html>
- 9) Dyczok, M., “Mass Media Framing, Representations, and Impact on Public Opinion” in Marples, D., Mills, F., “Ukraine's Euromaidan : Analyses of a Civil Revolution”. Vol. 138, Ibidem Press, 2015
- 10) Eyerman, R., “Social movements and memory”, in Tota, A.L., & Hagen, T. (Eds.). (2015). *Routledge International Handbook of Memory Studies* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203762844>
- 11) Fairclough, N., *Critical discourse analysis*. (London: Longman. 1995)

- 12) Feklyunina, V. "Soft Power and Identity: Russia, Ukraine and the 'Russian World(s).'" *European Journal of International Relations*, vol. 22, no. 4, (2016), pp. 773–796.
- 13) Freedom on the Net 2019 Belarus, Freedom House (2019) <https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-net/2019> [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.]
- 14) Gaidai, O., Leninfall in Ukraine. *Harvard Ukrainian Studies*, 38(1/2), (2021), (45–70)
- 15) Gaufman, E., "The gendered iconography of the Belarus protest." *New Perspectives* (Prague, Czech Republic), 29(1), (2021), 80–89. <https://doi.org/10.1177/2336825X20984334>
- 16) Gushtyn, A., «Імёны курапацкіх катаў гучаць у назвах вуліц». У Курапатах прайшла «Ноч расстраляных паэтаў», tut.by, 2019 m. balandžio 30 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <http://web.archive.org/web/20210205230521/https://news.tut.by/society/659311.html>
- 17) Hodges, A., 'Introduction', *The "War on Terror" Narrative: Discourse and Intertextuality in the Construction and Contestation of Sociopolitical Reality*, Oxford Studies in Sociolinguistics (2011; online edn, Oxford Academic, 1 May 2011), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199759590.003.0001>
- 18) Holzscheiter, A., "Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations", *International Studies Perspectives*, 15(2), (2014), 142–162. <https://doi.org/10.1111/insp.12005>
- 19) Janmaat, G. J., "The Ethnic 'Other' in Ukrainian History Textbooks: The Case of Russia and the Russians.", *A Journal of Comparative Education*. 37. (2007),307-324. 10.1080/03057920701330180.
- 20) Janmaat, G. J., "The Ethnic 'Other' in Ukrainian History Textbooks: The Case of Russia and the Russians.", *A Journal of Comparative Education*. 37. (2007),307-324. 10.1080/03057920701330180.
- 21) Jones, S., "Ukrainian billionaire Dmitry Firtash: 'Putin will go further. What will Europe do then?'" , *Financial Times*, 2022 m. liepos 29 d. [žiūrėta 2023 m. balandžio 21 d.] <https://www.ft.com/content/18184ed1-d96f-4c4b-a5e9-8e22e10a2890>
- 22) Kasperovich, L., "В день прощания с Калиновским и повстанцами Вильня как будто вновь стала белорусской. Как это было ", tut.by, 2019 m. lapkričio 23 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <http://web.archive.org/web/20191128231900/https://news.tut.by/culture/655006.html>
- 23) Kazharski, A., "Belarus' new political nation? 2020 anti-authoritarian protests as identity building". *New Perspectives* (Prague, Czech Republic), 29(1), (2021), 69–79. <https://doi.org/10.1177/2336825X20984340>

- 24) Khaldarova, I., “Brother or ‘Other’? Transformation of strategic narratives in Russian television news during the Ukrainian crisis” *Media, War & Conflict*, 14(1), (2021), 3–20. <https://doi.org/10.1177/1750635219846016>
- 25) Khromeychuk, O., “Gender and Nationalism on the Maidan”, in Marples, D., Mills, F., “Ukraine's Euromaidan: Analyses of a Civil Revolution” Ibidem Press, Vol. 138, 2015
- 26) Kiklewicz, A., “Pragmatic aspects of street protests discourse (on the example of protests in Belarus in 2020)” *Przegląd Wschodnioeuropejski* 2/2022 pp. 297-315 [bwmeta1.element.desklight-a15c9193-6ef0-44ed-89e8-e5f4a6519776](https://doi.org/10.1177/1750635219846016)
- 27) Kitc, C., “Pages from the Past: History and Memory in American Magazines, The University of North Carolina Press, 2005” *ProQuest Ebook Central*, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=413329>
- 28) Klandermans, P. G., “Identity Politics and Politicized Identities: Identity Processes and the Dynamics of Protest.” *Political Psychology*, 35(1), (2014), 1–22. <https://doi.org/10.1111/pops.12167>
- 29) Kulyk, V., “The media, history and identity: competing narratives of the past in the Ukrainian popular press”, *National Identities*, 13:3, (2011), 287-303, DOI: 10.1080/14608944.2011.591373
- 30) Kulyk, V., “Ukrainian Nationalism Since the Outbreak of Euromaidan”. *Ab Imperio* 2014(3), 94-122. doi:10.1353/imp.2014.0064
- 31) Kutkina, A., Umland, A., Mykkänen, J., *Between Lenin and Bandera* (Vol. 231). (Berlin: Ibidem Verlag 2021
- 32) Kuzio, T. “Competing Nationalisms, Euromaidan, and the Russian-Ukrainian Conflict.”, *Studies in Ethnicity and Nationalism*, vol. 15, no. 1, 2015
- 33) Kuzio, T., *The Orange and Euromaidan Revolutions: Theoretical and Comparative Perspectives*, (National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv 2016)
- 34) Kvit, D. S., “The Ideology of the Euromaidan”, *Social, Health, and Communication Studies Journal*, 1(1), (2014), 27–40. Retrieved from <https://journals.macewan.ca/shcsjournal/article/view/245>
- 35) Landon E. H., Anuj, G., "Capturing the Flag: The Struggle for National Identity in Nonviolent Revolutions," *Peace and Conflict Studies*: Vol. 25 : No. 2 , Article 2, (2018) DOI: 10.46743/1082-7307/2018.1477
- 36) Lane, D., “Identity Formation and Political Elites in the Post-Socialist States”, *Europe-Asia Studies*, 63(6), 2011, 925–934. <http://www.jstor.org/stable/27975603>

- 37) Lanovoi, V., "В Раде обсуждают законопроекты "Свободы": "Не удивлюсь, если они предложат отменить Нюрнбергский трибунал"", kр.ua, 2013 m. birželio 18 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 24 d.] <https://kр.ua/politics/399561-v-rade-obsuzhdavit-zakonoproekty-svobody-ne-udyvluis-esly-ony-predlozhat-otmenyt-nuirnberhskyi-trybunal>
- 38) Marples, D. R., "History and politics in post-Soviet Belarus. The foundations" in Korosteleva, E. & Lawson, C., Marsh, R., "Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship" (2002)
- 39) Marples, D., "Our Glorious Past", *Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. Vol. 124. New York: Ibidem Press, 2014
- 40) Marples, D., Mills, F., "Ukraine's Euromaidan. Theoretical and Comparative Perspectives" Ibidem Press, Vol. 138, 2015
- 41) Medved, S., "Свобода" начала войну с Великой Отечественной", kр.ua, 2013 m. birželio 13 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 24 d.] <https://kр.ua/politics/398835-svoboda-nachala-voinu-s-velykoi-otechestvennoi>
- 42) Michkovskaja, N, Klimova, A., "Петр Симоненко: "Нивелировать значение Победы неправильно", kр.ua, 2013 m. gegužės 9 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 21 d.] <https://kр.ua/politics/392942-petr-symonenko-nyvelirovat-znachenye-pobedy-nepravylno>
- 43) Mudrov, S. A., "Doomed to fail? Why success was almost not an option in the 2020 protests in Belarus", *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 29(1), (2021), 109–120. <https://doi.org/10.1080/25739638.2021.1928880>
- 44) Norris, S. M., "History, Memory, and the Art of Protest in Belarus", origins.edu, 2021 m. vasaris, [žiūrėta 2023 m. gegužės 12 d.] https://origins.osu.edu/article/history-memory-and-art-protest-belarus?language_content_entity=en
- 45) Olszanski, T. A., "The great decommunisation. Ukraine's wartime historical policy", *Centre for Eastern Studies* (2017), Warsaw ISBN 978-83-65827-11-1
- 46) Onuch, O., Sasse, G., Michiels, S., "Flowers, Tractors, & Telegram: Who are the Protesters in Belarus?: A Survey Based Assessment of Anti-Lukashenka Protest Participants." *Nationalities Papers*, (2023), 1-26. doi:10.1017/nps.2022.115
- 47) Patterson, M., Monroe, K. R. (1998). "Narrative in Political Science". *Annual Review of Political Science*, 1(1), 315–331. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.1.1.315>
- 48) Penkala, A., Derluyn, I., & Lietaert, I., "The Ukrainian divide". *Regions & Cohesion*, 10(3), (2020) 125–139. <https://doi.org/10.3167/reco.2020.100311>
- 49) Shevel, O., "No Way Out? Post-Soviet Ukraine's Memory Wars in Comparative Perspective. In Beyond the Euromaidan" (pp. 21–40), Redwood City: Stanford University Press, 2020. <https://doi.org/10.1515/9781503600102-004>

- 50) Silitski, V., "Explaining post-communist authoritarianism in Belarus" in "Contemporary Belarus Between Democracy and Dictatorship", ed., Korosteleva, E., Lawson, C., Marsh, R., (New York, Routledge Curzon, 2003)
- 51) Silitski, V., "Preempting Democracy: The Case of Belarus." *Journal of Democracy*. 16, (2005)., 83-97. 10.1353/jod.2005.0074
- 52) Snyder, T., *Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija, 1569-1999*. (Vilnius: Mintis, 2008)
- 53) Soest, C. von, Grauvogel, J., "Identity, procedures and performance: how authoritarian regimes legitimize their rule", *Contemporary Politics*, 23:3, (2017), 287-305, DOI: 10.1080/13569775.2017.1304319
- 54) Sviatnenko, A. V., "Euromaidan Values from a Comparative Perspective". *Social, Health, and Communication Studies Journal* 1, no. 1 (December 1, 2014): 41–61. Accessed May 13, 2023. <https://journals.macewan.ca/shcsjournal/article/view/251>.
- 55) Szostek, J., "Russia and the News Media in Ukraine." *East European Politics and Societies*, 28(3), (2014), 463–486. <https://doi.org/10.1177/0888325414537297>
- 56) Szostek, J., "The Media Battles of Ukraine's EuroMaidan". *Digital Icons*, 11. (2014) <http://www.digitalicons.org/issue11/joanna-szostek>
- 57) Titarenko, L., "Digitalized Protests in Belarus and Symbolic Walls: Some Lessons Related to Youth." *Demokratizatsiya* (Washington, D.C.), 30(4), (2022), 473–483.
- 58) Trach, N., "Together we are power!": Identities and Values in Euromaidan Slogans", *Władza Sądzenia*. - 2016. - Nr. 8. - P. 95-107
- 59) Tyler, T. R., Smith, H. J., "Social Justice and Social Movements." *IRLE Working Paper* No. 61-95., (1995) <http://irle.berkeley.edu/workingpapers/61-95.pdf>
- 60) Van Stekelenburg, J., & Klandermans, P., "The social psychology of protest" *Current Sociology*, 61(5-6), 2013, 886–905. <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>
- 61) Van Stekelenburg, J., Klandermans, P., (2013). "The social psychology of protest". *Current Sociology*, 61(5-6), 886–905. <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>
- 62) Van Stekelenburg, J., Klandermans, P., "The social psychology of protest". *Current Sociology*, 61(5-6), (2013), 886–905. <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>
- 63) Wagner, W., Kello, K., Sakki, I., "Politics, identity and perspectives in history textbooks" In K. van Nieuwenhuysse & J. Pires Valentim (Eds.), *The Colonial Past in History Textbooks - Historical and Social Psychological Perspectives*. (Charlotte, NC: Information Age Publishers, 2018)

- 64) Way, L. A. “Kuchma's Failed Authoritarianism”. *Journal of Democracy*, 2005, 16(2), 131–145 <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0037>
- 65) Wendt, E. „Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics“, *International Organization*, 1992, 46(2), 391–425. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>
- 66) Wodak, R., Meyer, M., *Methods of Critical Discourse Analysis*. (London: Sage, 2004. Print. Introducing Qualitative Methods.)
- 67) Zadora, A., “History Teaching in Belarus: Between Europe and Russia.” *History Education Research Journal*, 15(1), (2017), 8–23. <https://doi.org/10.18546/HERJ.15.1.02>
- 68) Zehfuss, M., *Constructivism in International Relations* (Vol. 83). (Cambridge: Cambridge University Press, 2002) <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491795>
- 69) Запрет белорусских учебников истории, Human Right Watch (1999), [žiūrėta 2023 m. kovo 21 d.] <https://www.hrw.org/legacy/russian/reports/belarus/1999/july/topic232.html>
- 70) Новік Я.К. *Гісторыя Беларусі, 1917-1945 гг.: вучэбны дапаможн. Для 10-га кл. устаноў агульн. Сярэдн. Адукац. з беларус. Мовай навучання; аўтар метадычн. Апарату В.В.Гінчук / Я.К.Новік. Мінск: Нар. Асвета, 2012. - 182 с.: іл.*
- 71) Ромашко, К. Т., *Український медіаландшафт: аналітичний звіт / За ред. В. Іванова, О. Волошенюк, А. Кулакова. - К.: ФКА, АУП, 2013*
- 72) Ф. Г. Турченко, *Новітня історія України. 10 клас, підруч. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / - К. : Генеза, 2003 . Ч. 1 : 1914- 1939. - [Б. м.] : [б.в.], 2001. - 352 с.:іл.*
- 73) Ф.Г.Турченко, П.П.Панченко, С.М.Тимченко, *Новітня історія України (1939-2001). Підручник для 11-го класу середніх загальноосвітніх навчальних закладів, 2001, "Генеза", Київ*
- 74) Фомин В.М., Панов С.В., Ганущенко Н.Н. *История Беларуси. Вторая половина 1940-х гг. начало XXI в. 11 класс. Учебник.* — Под ред. В.М. Фомина. — Минск: Национальный институт образования, 2013. — 232 с.
- 75) "500 общественных и культурных деятелей Беларуси обратились к Дале Грибаускайте", tut.by, 2019 m. kovo 23 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <http://web.archive.org/web/20190904144914/https://news.tut.by/culture/631042.html>
- 76) "А чем вам запомнилась брежневская эпоха?", kp.ua, 2013 m. lapkričio 10 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d.] <https://kp.ua/life/365597-a-chem-vam-zapomnylas-brezhnevskaja-epokha>

- 77) "БРСМ реалізуе в 2019-2020 гадах патрыятыцкі праект "Беларусь помніт", belta.by, 2019 м. баландžio 8 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 29 д.] <https://www.belta.by/society/view/brsm-realizuet-v-2019-2020-godah-patrioticheskij-proekt-belarus-pomnit-343195-2019/>
- 78) "Вандалы масова разрушаюць помнітнікі нацыянальным героям", podrobnosti.ua, 2013 м. баландžio 1 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 11 д.] <https://podrobnosti.ua/896967-vandaly-massovo-razrushajut-pamjatniki-natsionalnym-gerojam.html>
- 79) "Западные СМИ: Крещение Руси и принуждение Украины к "правильной" ориентации", podrobnosti.ua, 2013 м. liepos 29 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 12д.] <https://podrobnosti.ua/920241-zapadnye-smi-kreschenie-rusi-i-prinuzhdenie-ukrainy-k-pravilnoj-orientatsii.html>
- 80) "Макей: мы не должны допустить искажения истории и обелить преступников Второй мировой войны", belta.by, 2019 м. kovo 22 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 29 д.] <https://www.belta.by/society/view/makej-my-ne-dolzny-dopustit-iskazhenija-istorii-i-obelit-prestupnikov-vtoroj-mirovoj-vojny-341068-2019/>
- 81) "Петер Деттмар: обращаясь к прошлому, мы вовлекаем молодежь в формирование мирного сосуществования", belta.by, 2019 м. kovo 18 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 29 д.] <https://www.belta.by/society/view/peter-dettmar-obraschajas-k-proshlomu-my-voverkaem-molodezh-v-formirovanie-mirnogo-sosuschestvovaniya-340421-2019/>
- 82) "РЕПОРТАЖ: Минчане празднуют День Победы", belta.by, 2019 м. gegužės 9 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 29 д.] <https://www.belta.by/regions/view/reportazh-minchane-prazdujut-den-pobedy-346767-2019/>
- 83) "Свободовцы" предложили запретить термин "Великая отечественная война", podrobnosti.ua, 2013 м. birželio 29 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 13д.] <https://podrobnosti.ua/910241-svobodovtsy-predlozhili-zapretit-termin-velikaja-otchestvennaja-vojna.html>
- 84) "Сегодня в Украине отмечали годовщину создания УПА", podrobnosti.ua, 2013 м. spalio 1 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 14 д.] <https://podrobnosti.ua/936017-segodnja-v-ukraine-otmechali-godovschinu-sozdaniya-upa.html>
- 85) "Янукович обратился к украинцам в День памяти политических репрессий", podrobnosti.ua, 2013 м. gegužės 29 д., [žiūrėta 2023 м. баландžio 13 д.] <https://podrobnosti.ua/905521-janukovich-obratilsja-k-ukraintsam-v-den-pamjati-politicheskikh-repressij.html>
- 86) "Why Are Belarusians Protesting?", Amnesty International, 2021 gegužės 31 д., [žiūrėta 2023 м. gegužės 12 д.] <https://www.amnesty.org.au/why-are-belarusians-protesting/>

- 87) “Виктор Медведчук: "Мы сила, когда мы вместе"”, kр.ua, 2013 m. liepos 26 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 24d.] <https://kr.ua/politics/405574-vyktor-medvedchuk-my-syla-kohda-my-vmeste>
- 88) “Онлайн медиа в Беларуси, апрель 2019”, 2019 m. gegužės 17 d. [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.] <http://www.infopolicy.biz/?p=11668>
- 89) “Путин: РФ будет уважать любой геополитический выбор Украины”, podrobnosti.ua, 2013 m. liepos 27 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 12d.] <https://podrobnosti.ua/920044-putin-rf-budet-uvazhat-ljuboj-geopoliticheskij-vybor-ukrainy.html>
- 90) “Янукович поздравил украинцев с юбилеем крещения Киевской Руси”, podrobnosti.ua, 2013 m. liepos 26 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 13 d.], <https://podrobnosti.ua/919916-janukovich-pozdravil-ukraintsev-s-jubileem-kreschenija-kievskoj-rusi.html>
- 91) „Путин: Духовное единство России и Украины сильнее любых властей“, podrobnosti.ua, 2013 m. liepos 27 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 12d.], <https://podrobnosti.ua/920040-putin-duhovnoe-edinstvo-rossii-i-ukrainy-silnee-ljubyh-vlastej.html>
- 92) «Это будет отсчетный момент в нашей истории». Светлана Алексиевич — о сносе крестов в Куропатах, tut.by, 2019 m. balandžio 4 d., [žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.] <http://web.archive.org/web/20190404193147/https://news.tut.by/economics/632646.html>